

Sofus Christiansen

Det Kongelige Danske Geografiske Selskab

DE FØRSTE 125år

1876-2001

Det Kongelige Danske Geografiske Selskab

DE FØRSTE 125 år

1876-2001

Sofus Christiansen

Det Kongelige Danske Geografiske Selskab

DE FØRSTE 125 år

1876-2001

Det Kongelige Danske Geografiske Selskabs
De første 125 år
1876-2001

Copyright © Det Kongelige Danske Geografiske Selskabs, 2005

Sat med Stone Sans, Palatino

Trykt hos Clichefa Grafisk AS

Grafisk tilrettelæggelse: Kent Pørksen - Geografisk Institut

ISBN 87-87945-74-6

Trykt i Danmark 2005

Indhold

Forord.	3
Kapitel I Selskabets stiftelse og baggrund.	5
<i>Selskabets debutår</i>	
Kapitel II Fra stiftelsen til første verdenskrigs afslutning.	29
<i>De store polarekspeditioner og 'Den sammenhængende geografiske beskrivelse'</i>	
Kapitel III Mellemløstiden.	75
<i>De store opdagelsesrejser (næsten) afsluttet: De store håndbøger udkommer</i>	
Kapitel IV Efterkrigstiden til 70ernes opbrudstid.	109
<i>Den internationale situation for geografien</i>	
Kapitel V Perioden 1970 - 2001.	137
<i>1970'erne: Opbrud i dansk geografi</i>	
Kapitel VI Efterskrift.	171
<i>Verden og geografien har ændret sig meget i løbet af de 125 år, Selskabet har eksisteret. Har Selskabet stadig opgaver ?</i>	
Bilag.	179
<i>Oversigt over Selskabets protektorer, præsidenter, vicepræsidenter og sekretærer 1876-2005.</i>	
<i>Modtagere af Selskabets hædersbevisninger.</i>	
<i>Fortegnelse over figurer.</i>	

Forord

De første 125 år: Et rids af Det Kongelige Danske Geografiske Selskabs historie 1876-2001.

Det Kongelige Danske Geografiske Selskab (i det flg. 'Selskabet') havde d. 18. december 2001 eksisteret og fungeret i 125 år, længe nok til, at ingen nulevende har oplevet dets tidlige historie. Dette betyder måske, at nogle vil have interesse i at kunne få kendskab til hovedtrækkene af Selskabets historie og dets baggrund. Denne kan det være vanskeligt at finde oplysninger om: Samlede fremstillinger af historien er meget få ¹, se side 25), og kilderne er der til spredte. Nærværende skrift er et første forsøg på at afhjælpe manglen.

Det er forsøgt at beskrive nogle hovedtræk af Selskabets historie med en reference til udviklingen i geografi, såvel internationalt som nationalt. Vil man forstå Selskabets er et vist kendskab til de nævnte sammenhænge praktisk. Vægten i Selskabets aktiviteter er skiftet, fx også i forhold til Københavns Universitetets Geografiske Institut. Fra et totalt fraværende samar-

bejde gennem perioder med et vist samvirke til den nuværende situation, hvor Selskabet og instituttet har et fast og tæt samarbejde. Udsigten til, at beskrivelsen af den komplicerede historie bliver dækkende, er selvfølgelig yderst ringe. Når det alligevel er forsøgt, skyldes det håbet om, at andre vil fortsætte – gerne med bedre videns- og tidsmæssige forudsætninger.

Selskabets resultater skyldes en indsats fra en række entusiastiske personer: Dels fra Selskabets medlemmer og ledelse, dels fra støttende fonde, institutioner og personer udefra. En stor kontaktflade af aktive, omfattende fagfolk, erhvervsfolk og ganske almindelige, interesserede mennesker, har været afgørende. Selskabet har dertil gennem alle årene kunnet glæde sig over Kongehusets bevågenhed. Mange af Selskabets begivenheder har fået en særlig understregning ved kongelig deltagelse.

Kilderne til det skrevne, er først og fremmest *Geografisk Tidsskrift* ('Tidsskriftet', 'GT'), i enkelte tilfælde suppleret med materiale fra Selskabets ar-

kiv. Dette gælder også for de fleste illustrationer. Digitaliseringen af Tidsskriftets ældre dele er ved at være afsluttet, men det har endnu ikke været muligt at anvende denne enestående mulighed for en statistisk behandling af indholdets emner. Det skiftende indhold er derfor blot søgt viderebragt i en subjektiv, let systematiseret form. Valget af indhold er selvfølgelig påvirket af forfatterens hensigt. Denne er at påpege Selskabets funktion gennem tiden som et væsentligt støttepunkt og aktiv for dansk geografi i det håb, at man vil forstå Selskabets betydning – også for fremtiden.

For kritisk gennemlæsning, rettelser af mange fejl, konstruktive kommentarer og udvist tålmodighed takkes min kollega lektor *Hans Kuhlman*. Yderligere har Selskabets vicepræsident, fhv. hofmarskal I. Søren Haslund-Christensen reduceret antallet af fejl, hvorfor han takkes. Ansvar for fejl og mangler forbliver selvfølgelig alene forfatterens, ligesom ansvars for de udtrykte meninger i intet tilfælde er Selskabets. For hjælp til indsamling af billedmaterialet takkes især Arktisk Institut, Danmarks Rederiforening, Det Kgl. Bibliotek, Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Marinens Bibliotek og Nationalmuseets Etnografiske Sam-

ling og enkelte private. Ved de enkelte figurer er angivet kilden dertil, idet dog billeder fra Selskabets arkiv eller publikationer er uden kildeangivelse.

Skriftets udformning skyldes særligt Geografisk Instituts grafiske medarbejder *Kent Pørksen*; fotoarbejdet er udført af Geocenterets fotograf *Ole Bang Bertelsen*. Begge takkes for godt arbejde med ofte besværlige forlæg. Sidst, men ikke mindst takkes Det Kongelige Danske Geografiske Selskab for udvist tillid og for at have stillet sit materiale til rådighed. Det er på grund af støtte fra Oticon Fonden, at arbejdet kan foreligge i trykt form. For dette bringes min bedste tak.

Sofus Christiansen, professor emer.

Henvisninger til Tidsskriftet er givet ved enten bind-nummer eller årstal samt begyndelsesside. Fx henvises der til artikel i GT bind 30 om Niels Nielsens anden ekspedition til Island ved (30:250). Noterne er anført umiddelbart efter de enkelte afsnit.

Den anvendte periodisering er omtrentlig for det geografiske stof og henfører i store træk til verdenshistorien.

Kapitel I

Selskabets stiftelse og baggrund

Selskabets debutår

Stiftelse og baggrund

Det var på initiativ af professor Edvard Erslev, at et dansk geografisk selskab stiftedes ved et møde den 18. november 1876. På dette møde vedtog de indbudte et tilsendt udkast til love. Alle-rede den 13. december samme år fik Selskabet tilladelse til at benævne sig 'Det kongelige danske geografiske Selskab'.

Formålet, som Erslev havde formuleret i sit rundsente 'forslag til oprettelse af et dansk geografisk selskab', var meget enkelt udtrykt ved, at dette skulle virke til 'saa vel at fremme Kjendskaben til Jorden og dens Beboere som at udbrede Interessen for den geografiske Videnskab'.

Af formålsparagraffen kan man få indtryk af, at ambitionerne var beskeden, begrænset til at omfatte de centrale elementer i ethvert geografisk selskabs virke. Men forstået på baggrund af tidens tanker kan paragraffen meget vel dække et ganske omfattende indhold.

Udtrykket 'at fremme Kjendska-

ben' indeholdt uden tvivl et dobbelt ønske, nemlig både at gøre den nyvundne viden i forbindelse med tidens store opdagelsesrejser tilgængelig, men tillige også, at Selskabet selv skulle medvirke til opnåelse af ny viden. Man sigtede i hovedsagen mod en bredt informativ funktion, men med den vigtige tilføjelse, at informationerne skulle gives på videnskabelig basis og kvalitetssikres gennem muligheden for diskussion. Og ved den valgte formulering åbnedes der yderligere for den mulighed, at 'Kjendskaben' evt. kunne øges ved egne forskningsinitiativer. Dette ville være i tråd med, hvad der kendtes fra udenlandske forbilleder, hvor der i de geografiske selskaber toges mange initiativer til udsendelse af forskningsrejser til 'hvide pletter'. Forskning i Grønland, hvor der fandtes rigeligt af 'hvide pletter', ville give Danmark gode chancer for ærfuld deltagelse i den sidste fase af de store opdagelsesrejsers periode.

Når 'Kjendskaben' skal omfatte

'Jorden og dens beboere' hænger det sandsynligvis sammen med, at tidens mest udbredte geografiske opfattelse var, at relationen mellem de fysisk-biologiske omgivelser og menneskelivet var det centrale i faget. Desuden har man sikkert ønsket at give udtryk for, at etnografien – dengang opfattet som en del af geografien – var indbefattet i det geografiske selskabs interessefelter. På 125 års afstand ser det ud til, at Erslev var heldig med formuleringen af formålene og angivelsen af aktiviteter til deres opnåelse (møder, tidsskrift, holde bibliotek) for sit geografiske selskab. Formålsparagraffen har kunnet bevares uden andre ændringer end rent ortografiske gennem de mange år, og aktivitetstyperne har været fastholdt hele tiden.

Tiden var blevet moden for oprettelsen af et geografisk selskab i Danmark. Efter krigen i 1864 var landet kommet ret godt på fode igen. De territoriale interesser var måske nok beskedne, smerteligt koncentreret om hjemlandet, det sønderjyske spørgsmål og derefter til en vis grad om de dele af det nordatlantiske område og de Vestindiske Øer, der var tilknyttet Det danske Rige. Uden tvivl indgik i tanke-sættet en patriotisk idé om at styrke kærligheden til fædrelandet ved at op-

lyse bedre om dette. Men der var også interesse for udforskning: først og fremmest af de nordpolare områder, naturligvis særligt med Grønland til genstand, men også for undersøgelser af Island og Færøerne var der et stort behov, ligesom for havundersøgelser. Endnu besad Danmark de Vestindiske Øer, som sammen med de tidligere danske koloniområder, der var blevet besøgt og afviklet ved Steen Billes jordomrejse med 'Galathea' (1845-47), havde interesse for mange. Der var givetvis også efter 1864-krigens nederlags-traume et stort behov for at få åbnet mere mod omverdenen. Dette behov forstærkedes af, at økonomien var i stærk vækst gennem fornyet, øget landbrugseksport, industriens kraftige ekspansion og åbning af nye markeder, hvilket gav anledning til stor optimisme. Udviklingen af søfart og åbningen af ny jernbaner og telegraflinier havde øget kontakten med udlandet og udvidet horisonten langt ud over fædrelandets stærkt reducerede område. Baggrunden for at skabe et geografisk selskab i Danmark var tydeligvis til stede.

Med til forudsætningerne hører også, at faget geografi i Danmark efter en lang periode, hvor faget i skole og på universitet kun omfattede en meget formel gennemgang af regionalgeografi

(i reglen forstået som 'geografi efter lande', dvs oplysninger ordnet efter stater, ofte spækket med statistiske data) eller topografi, havde en betydelig faglig nyvækst. Det var tiltrængt: Med fremkomsten af Poul Martin Møllers '*Lægdsgaarden i Ølsebymagle*' (1828) var tørt, topografisk stof, præsenteret uden meningsfuld sammenhæng, latterliggjort meget effektivt. Fornylelsen kom især via inspiration fra tysk geografi, især fra banebryderen Alexander von Humboldt (1769-1859), hvis arbejder havde inspireret vor landsmand Joachim Frederik Schouw, professor i botanik. Schouw var en i offentligheden meget kendt person: rektor ved universitetet, medlem af den grundlovgivende forsamling etc, og en stærk fortaler for den moderne geografi. I *Prøver på en Jordbeskrivelse* (1851)²⁾, skrevet på baggrund af hans oplevelser på Galathea-ekspeditionen, havde han forsøgt at skitsere en model for regional beskrivelse efter Humboldts mønster. Dette var en meningsfuld fornyelse. Desværre blev dette arbejde hans sidste, for allerede det følgende år afgang han ved døden. Alligevel var det lykkedes for ham gennem sin produktion at få den 'moderne' geografi slået fast som et forbillede til efterfølgelse. Det betød en kraftig styrkelse af naturgeografien, der

igen havde til følge, at der tidligt blev etableret en tæt forbindelse mellem geografer og botanikere³⁾.

Stifterne af Selskabet

Idéen om at stifte et geografisk selskab herhjemme var fostret af professor Edvard Erslev (1824-92) på baggrund af flere tidligere tilløb. Han var zoolog og uden særlig uddannelse som geograf (først fra 1883 var det muligt at blive uddannet i moderne geografi ved Københavns Universitet), men han var stærkt inspireret af sin læsning af ovennævnte Joachim Frederik Schouw og tidens berømte, tyske geografer Alexander von Humboldt og Karl Ritter. Erslev var ansat ved den 'Højere Almenskole' (Roskilde og senere Århus Katedralskole) og var en produktiv forfatter, bl.a. af nogle af tidens bedste skolebøger i geografi. Han skrev ud over lærebøgerne to større arbejder: '*Den danske Stat, en almen geographisk Skildring*' (1855-57) og – senere - '*Jylland, Studier og Skildringer til Danmarks Geografi*' (1886), der var meget roste i samtiden. Forfatterskabet var anledning til, at han 1871 blev udnævnt til titulær professor. Dette skete samme år som geografi var blevet et fag i den Højere Almenskole.

Fig. 1: Professor Edvard Erslev, 1824-92. Selskabets stifter og første sekretær 1876-86.

Det lykkedes Erslev at opnå støtte til sine idéer om et selskab fra flere af samtidens betydende personligheder

Blandt disse bemærkes gehejmee-tatsråd, kabinetssekretær J.P. Trap. Han var Hans Majestæt Kongens personlige rådgiver og havde bl.a. gjort sig højt fortjent ved sin indsats i fredsforhand-lingerne efter 1864 bl.a. ved sin overbe-visende argumentation for, at Dan-mark fik tildelt en betydelig større kompensation for de afståede, konge-lige enklaver i Slesvig end oprindeligt foreslået i traktaten. Trap var desuden ophav til Hof- og Statskalenderen og til den senere så kendte og skattede topo-

grafiske håndbog over Danmark, hvis udgivelse er fortsat helt til nutiden.

Erslevs initiativ fik desuden bred støtte, især af kontreadmiral Carl Ir-minger, kommandør J. Tuxen, kaptajn i Ingeniørkorpset V. Hoskiær, kaptajn N. Hoffmeyer og ægyptologen, professor, dr. phil. Valdemar Schmidt. Det var de nævnte syv, kendte personer, der til en kreds på ca. 400 personer udsendte en opfordring til at tegne sig som medlem af et kommende geografisk selskab, hvis love var vedlagt som et vel gen-nemarbejdet forslag.

Den 18. november 1876 afholdtes i Navigationsskolens lokale et stiftende møde, hvortil var mødt næsten alle de indbudte 'af alle stænder', der vedtog Selskabets love efter det udsendte for-slag. De ovennævnte indbydere til mø-det blev, tilligemed viceadmiral Steen Andersen Bille og konseilpræsident, overkammerherre L.H.C.H. lensgreve Holstein Holsteinborg valgt som den første bestyrelse og fik tillige sæde i Selskabets første, midlertidige, råd på 9 medlemmer, der snart efter blev erstat-tet af 30 nyvalgte medlemmer.

Allerede den 13. december 1876 var det geografiske selskab, som nævnt, blevet benådet med tilladelse til at føre navnet 'Det Kongelige Danske Geografiske Selskab'⁴⁾, idet Hans Maje-

stæt Kong Christian IX imødekom en ansøgning derom fra admiral Steen Bille og lensgreve Holstein Holsteinborg. Kongen erklærede sig ved samme lejlighed villig til at virke som Selskabets protektor. Hans kgl. Højhed Kronprins Frederik (senere Frederik VIII) overtog dertil hvervet som Selskabets præsident. Selskabets festlige åbningsmøde fandt sted d. 22. december på Christiansborg Slot med et meget stort antal fremmødte.

Medlemmerne af både bestyrelse og råd var personer, der nød stor anseelse, og som skulle vise sig at yde fortræffelig støtte til Selskabets videre arbejde. Bestyrelsen valgtes af rådet og konstituerede sig med en første og anden vicepræsident. Som Første

Fig. 2: Gehejmeetatråd Jens Peter Trap, 1797-1880, medstifter af Selskabet, vicepræsident.

Vicepræsident valgtes, som oftest også senere, en person af meget høj rangklasse. Anden Vicepræsident var derimod ikke, som det senere blev tradition, en professionel geograf, i reglen en universitetsprofessor. Sekretæren var ved Selskabets start et medlem af bestyrelsen, der påtog sig hvervet – senere bestredes sekretærstillingen af en lønnet ansat (som fx Ole Olufsen og O. Irminger), Af de første vicepræsidenter var den ene Admiral Steen Bille, der var højt anset som den, der havde ledet korvetten 'Galathea's' rejse omkring Jorden (1845-47) og de vanskelige forretninger ved afviklingen af de gamle kolonier i Indien samt Nicobarerne. Den anden vicepræsident var Lensgreve Holstein Holsteinborg der – ud over at være en af Danmarks største godsbesiddere og at have været landets udenrigsminister- ligesom andre i sin slægt før ham var dybt interesseret i videnskab.

Rådets medlemskreds omfattede en fyldig repræsentation af personer og institutioner, som kunne støtte Selskabet og dets styrelse. Kontreadmiral Carl Irminger havde gjort sig kendt og fortjent ved sine oceanografiske undersøgelser mellem Island og Grønland (bl.a. havde han lagt navn til Irmingerstrømmen og -havet). Kommandør J.

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 3 og 4: Admiral Steen Andersen Bille, 1797-1883, 'Galathea's chef under jordomsejlingen 1845-47 og konseilpræsident, overkammerherre L.H.C.H., lensgreve Holstein Holsteinborg, 1815-1892. En ansøgning fra de to nævnte, yderst velrenommerede personer, var grundlaget for, at Kong Chr. IX gav tilladelse til, at Selskabet kunne benævne sig 'Det Kongelige Danske Geografiske Selskab'. Efter 'Jordens Erobring!': 454, 1930 og Salmonsens Leksikon 1922.

Tuxen var leder af Navigationsskolen og havde bl.a. arbejdet med farvanden-nes afmærkning (i, hvad der svarer til vore dages Farvandsdirektorat). Kap-
tajn V. Hoskiær var bestyrelsesmedlem i Store Nordiske Telegraf-selskab, oberst i Ingeniørregimentet og gennem Store Nordiskes aktiviteter i Det fjerne Østen meget berejst. N.H. Hoffmeyer var leder af Generalstabens meteorologiske Afdeling (der senere blev til Meteorologisk Institut) og havde gjort en stor indsats for den synoptiske meteorologi (bl.a. ved at anbefale 'reduktion til ha-

vets overflade' af observationer). Endelig var professor Valdemar Schmidt orientalist og ægyptolog, velkendt i offentligheden som indkøber for og senere leder af Ny Carlsbergfondets ægyptiske samling. Det var således en bredt kvalificeret – og meget synlig - bestyrelse, Erslev samvirkede med.

Rådet var fra begyndelsen en værdifuld støtte for bestyrelsen, bl.a. som 'idégenerator'. Det første af generalfor-samlingen valgte råd på 30 medlemmer omfattede 7 professorer og 3 do-
center (alle naturhistoriske fag var re-

præsenteret), 8 højere officerer (både fra hær og flåde), 3 adelige godsejere, mange ledere af faglige institutioner, fx museer, men også flere erhvervsledere. Derved havde rådet forbindelse til stort set alle fagkredse, der havde berøring med geografi, endda i videste forstand. Én vigtig undtagelse må dog nævnes: universitetsgeografien. Dens første professor, Ernst Løffler, var blevet dr. phil. 1866 og havde fra 1867 forelæst i geografi ved universitetet - som docent fra 1883 og fra 1888 som professor. Løffler var ikke og blev aldrig medlem. Han var ikke på talefod med Erslev, vistnok på grund af konflikt over et legat (det Thottske Rejselegat), som begge i deres ungdom (1859) havde søgt, men som – utilgiveligt! - tildeltes Erslev først. Løffler karakteriserede senere Erslevs person i lidet smigrende vendinger og hans indsats som 'direkte skadelig for geografien'⁵⁾. På baggrund af, at Erslev havde en stor andel i, at man ved gennemførelsen af den 'Hallske skoleordning' 1871 havde indført geografi i latinskolen som fag ved den naturvidenskabelige-matematiske retning, virker dette ret urimeligt – specielt fordi dette måske var den væsentligste grund til, at Løffler var blevet ansat som lønnet docent. Hensyn til ministeriets ønske om at ind-

rette en universitetsuddannelse af lærere i geografi til den ny gymnasieskole overvandt en betydelig skepsis i Det matematisk-naturvidenskabelige fakultet, hvor der var en del modstand mod fagets indførelse. (Modstanden begrundedes med, at 'alle fagets bestanddele var jo allerede til stede'. Altså var der ikke noget behov for geografi som selvstændigt fag).

Den første medlemskreds udvidedes hastigt, og omfattede januar 1877 allerede 740 medlemmer. Blandt disse var mange kendte personer, adelige, universitetslærere, officerer fra hær og flåde etc, adskillige tegnet som livsværdige medlemmer⁶⁾. Og den energiske Erslev formåede at fastholde interessen. I løbet af de første år voksede medlemstallet hurtigt til omkring ét tusind.

Selskabets internationale baggrund

De geografiske selskaber stiftes

Oprettelsen af et dansk geografisk selskab kan ses som tidstypisk, en del af en verdensomspændende bevægelse, som tiden var blevet moden til. Den danskfødte, udviste og til Frankrig udvandrede, geograf Malte-Brun (opr. Malthe Conrad Brun) anførte i fortalen til sit hovedværk '*Précis de la Géographie Universelle*' (1810-29) at geografisk vi-

den burde vedligeholdes og løbende korrigeres ved opsamling af videnskabelige nyheder og en saglig vurdering deraf, inden de formidledes til det store publikum. Hans og andres tidligere idéer (fx J-N. Bouache 1785) gav anledning til, at der i Paris allerede 1821 oprettedes det endnu eksisterende 'Société de Géographie', verdens første (anerkendt som af 'd'utilité publique' 1827). I Berlin, der sammen med Paris, fungerede som hjemmebasis for den store tyske opdagelsesrejsende Alexander von Humboldt, og hvor han berettede om sine opdagelser, udvirkede denne, at man oprettede 'Gesellschaft für Erdkunde', 1828. I London stiftedes 'Royal Geographical Society' 1830. Derefter fulgte Mexico 1833, og siden oprettedes et stort antal geografiske selskaber. Det kom formelig på mode med geografiske selskaber. I første omgang især i de tyske länders hovedstæder og universitetsbyer, men samtidigt med eller snart efter fik de fleste europæiske hovedstæder og storbyer hver deres selskab. Som nogle af de ældste kan nævnes: Frankfurt, der fik sit selskab 1835, Magdeburg 1836. Det amerikanske 'National Geographic Society' oprettedes 1842, førte længe en ret ubemærket tilværelse, men nåede i 1880'erne et medlemstal på over én mil-

lion. Selskaber oprettedes derefter i Skt. Petersborg 1845, Wien 1856, Leipzig 1861, og Dresden 1863. I 1865 var der allerede 16 geografiske selskaber, men antallet øgedes hurtigt: Rom 1867, Budapest 1872, Amsterdam, Stockholm og Halle 1873, Lissabon og Bukarest 1875 og endelig i 1876 København, Marseille, Antwerpen og Bruxelles. På dette tidspunkt var der oprettet ca. 40 selskaber. Finland og Norge fik først deres selskaber i 1888 og 89. Antallet var 1890 steget til ca. 110 selskaber, og derefter var stort set enhver nationalstat dækket ind med mindst ét geografisk selskab – hvorefter oprettelser blev meget sjældne⁷⁾

Hvorfor geografiske selskaber?

Oprettelsen af geografiske selskaber i de sidste årtier af det 19. århundrede havde først og fremmest sin baggrund i en vældig publikumsinteresse - og en tilsvarende ikke mindre betydelig erhvervsinteresse - for de store opdagelsesrejser⁸⁾. Publikum fulgte intenst med i opdagelsesrejserne⁹⁾: der var et stort behov for hurtigere information, hvortil korrespondance og telegrafi kunne tjene. Men også diskussion af omfanget af opdagelserne og disses betydning – ud over, hvad der behandledes i den datidige presse, var der behov for.

For en mindre del af publikum var der derudover en interesse for de videnskæssige landvindinger, som især Alexander von Humboldt og hans efterfølgerer havde skabt. Det centrale budskab i hans arbejder, der specielt behandlede Sydamerika og Centralasien, var, at geografiske beskrivelser måtte baseres på nøjagtige, helst kvantificerbare observationer, være logisk ordnet, og fulgt op af kortlægning af de forskellige observerede fænomeners udbredelser med henblik på konstatering af evt. 'lovmæssige' sammenhænge.

Humboldts krav havde en forbindelse med tekniske fremskridt. Opfindelsen og den praktiske anvendelse af nye instrumenter – som Newtons sekskant samt de nye, nøjagtige kronometre¹⁰- havde muliggjort en stedsbestemmelse så let og sikker, at alle positioner kunne genfindes. Betydningen deraf fremgår af, at tidligere problemer med 'forsvundne' opdagelser og deres 'genopdagelse' efterhånden blev elimineret. Også de mange fejl og overdriivelser, tidligere rapporter var fulde af, begyndte man at udrydde. Simple højdemålinger (med aneroidbarometre) formindskede mange 'himmelstræbende' bjerges højde ganske betydeligt, ligesom termometre fik den 'kvælende

hede' fx i Kenya til at nærme sig mere humant udholdelige temperaturer.

Den moderne geografiske beskrivelse havde manges interesse. Humboldts præcise observationer kunne bruges af andre end geografer, fx også af botanikere, zoologer, geologer og andre fagfolk. Efter manges opfattelse på den tid var 'geografi' næsten det samme som 'de geografiske videnskaber'. Ved disse forstod man alle naturvidenskaber, der i modsætning til grundvidenskaber som fysik, kemi og matematik, udmærker sig ved, at objekterne har en specifik placering i rum og tid. Alles geografiske aspekt behandlede i selskaberne, der derfor gav plads for geologi, oceanografi, klimatologi, dele af zoologi og botanik samt, selvfølgelig, etnografi. En anden stor tysk 1800-tals geograf, Karl Ritter, har en betydelig del af æren for, at den humane geografi fik en større plads i geografien. Han fik støtte blandt de mange, for hvem den praktiske anvendelse af den ny viden om den omgivende verden, som fx hvilke ny leve- og erhvervsmuligheder, den kunne byde på osv., var hovedsagen, og som søgte medlemskab i selskaberne.

Et meget vigtigt forhold for de geografiske selskaber var, at de kom til at spille en rolle i den stræben efter at er-

hverve kolonier, der var et hovedpunkt i 1800-tallets økonomiske politik. De oversøiske områders muligheder som råstofkilder og potentielle markeder var et stort interessefelt. Selskaberne havde betydning som centraler for viden om de verificerede og velbeskrevne opdagelser, som kunne danne basis for territoriale krav. Kapløbet om oversøiske kolonier nåede et hektisk højdepunkt og var blandt de vigtigste politiske tiltag i slutningen af 1800-tallet.

Tilslutningen og tilliden til de geografiske selskaber betød, at de hurtigt udviklede sig til en slags autoritative meldecentraler for geografiske opdagelsesrejser. For de rejsende, der havde betrådt ny stier, var det vigtigt at få resultaterne anerkendt, især hvor det drejede sig en første berejsning med en eventuel navngivning af lokaliteter. Der opstod en kultagtig opmærksomhed om begrebet 'første mand' på en eller anden lokalitet. Dermed lagdes også grunden til senere konflikter om rejsernes natur: var der tale om 'sportslige rejser' eller egentlige opdagelsesrejser? For den sidste kategori måtte forlanges, at der var et videnskabeligt sigte med en rejse (i det mindste skulle der kortlægges), så at den ikke blot havde til formål at 'komme først'. Skillelinien mellem kategorierne er svær at

definere og undertiden helt uden betydning. Selskabernes rolle blev ofte at forsøge at kontrollere rigtigheden af, at angivne rejsemål var nået, og at afgøre, om givne oplysninger sandsynligvis var korrekte, og derpå meddele derom.

For at kunne leve op til sådanne arbejdsopgaver oprettede de fleste selskaber efterhånden deres egne tidsskrifter, store biblioteker og kortsamlinger. Royal Geographical Society og flere andre selskaber, fx i Holland, Belgien og Italien, har således meget store samlinger af dokumenter og kort. Da 'første berejsning' kunne danne basis for rejsning af territoriale krav, var præcis dokumentation i mange tilfælde af overordentlig stor betydning. Et klart eksempel derpå er grænsedragningerne på Antarktis. Territoriale anneksioner var i mange tilfælde blevet begrundet med nødvendigheden af 'at indføre lov og ret', med udbredelse af kristendommen, 'civilisation' eller andre formål, der skulle hjælpe en tilbagestående befolkning. Missionæren Livingstone var fx af den opfattelse, at slaveriet lettest blev udryddet ved, at Afrika blev åbnet for europæisk handel og administration - og for kristendommen. Synspunktet deltes af mange, der opfattede kolonisationen som en uegennyttig handling, 'the white man's burden' ¹¹). Mere al-

mindeligt, men ofte meget diskret udtrykt, var dog nok synspunktet, at kolonier var nødvendige for alle førsterangs nationer for at sikre dem adgang til de for en europæisk civilisation nødvendige råstoffer til industrien og et marked for dens færdige produkter¹²).

Uden tvivl havde selskaberne med hensyn til spørgsmålet om erhvervelse af kolonier en afgørende indflydelse på den offentlige mening.

Et helt andet, mindre seriøst, men alligevel betydende element i de geografiske selskabers publikumstække var, at de blev mødesteder for folk med interessefællesskab og i mange tilfælde også indflydelse. At selskaberne kunne være opinionsdannende er tidligere berørt. Men dertil kom det faktum, at selskaberne var steder, hvor man fandt det fornøjeligt at komme sammen og diskutere emner af fælles interesse. Det er næppe helt tilfældigt, at fx Royal Geographical Society begyndte som en middagsklub.

Opdagelsesrejsernes klimax¹³

På baggrund af geografiens praktiske anvendelse kan man måske undre sig over, at oprettelsen af geografiske selskaber først begyndte i 1800-tallets sidste halvdel. Elementære spørgsmål om

ethvert sted som: 'Hvor ligger det?', 'Hvordan er der på stedet?' har menneskene vel haft brug for svar på til alle tider. Dertil kommer ofte en praktisk interesse i at kunne finde oplysninger vedrørende lokaliteter systematisk ordnet og i let tilgængelig stand.

Der havde ganske vist været tilløb til oprettelse af sådanne institutioner i Spanien-Portugal-Italien på de store opdagelsesrejsers tid. Universitetet i Toledo afgav fx ved en sagkyndig forsamling vigtige udsagn om muligheden for, at Columbus kunne rejse til Indien fra Spanien på en vestlig kurs, og afgav senere en bedømmelse af, om det kunne være Indien, man var nået til på rejsen. Alt dette gav dog ikke anledning til oprettelse af nogen permanent institution i 1490'erne. Så hvorfor blev de geografiske selskaber pludselig noget, alle civiliserede nationer måtte have? Nogle af grundene dertil var antagelig: 1) at en styrftloed af ny opdagelser i slutningen af 1800-tallet (der bl.a. skyldtes anvendelse af dampskibe) var fremkommet og 2) at Geografi var blevet så videnskabeliggjort, teknisk og teoretisk, at faget kunne være et brugbart instrument for datidens samfund. Dertil kom 3) den glubende interesse for kolonier fra de europæiske staters side. Geografiske selskaber havde en rolle at spille i rela-

tion til alle tre punkter: ved at holde rede på strømmen af rapporter om de nye opdagelser, ved at verificere, systematisere og formidle den ny viden til interesserede og, endelig, at medvirke til legalisering af territoriale krav vedrørende de nyfundne områder.

Ganske vist var den viden, man havde samlet sig om Jorden, blevet udvidet ganske betydeligt op mod 1800-året. Når de polare egne undtages, var verdens kyster blevet kendt i grove træk. Gennem James Cooks rejser (1768-1779) var det blevet klargjort, at 'Det store Sydkontinent' (Terra Australis Incognita) højst kunne eksistere i meget begrænset størrelse. Til gengæld havde man opdaget de fleste af øerne i Stillehavets ø-verden, af Malte-Brun sammenfattet under navnet Oceanien. Med dampskibenes store gennembrud i midten af 1800-tallet åbnedes for Jordens kystegne. Ny ruter blev farbare, og ad de gamle kunne man sejle sikrere

og hurtigere, især efter, at der var blevet oprettet ny støttepunkter med kuldepoter langs vigtigere søfartsruter (som fx Aden, Singapore etc.). Det stod derimod fortsat ringe til med hensyn til viden om fastlandenes indre. Mange opdagelsesrejser følgende de større, sejlbare floder var blevet foretaget, bl.a. ved brug af små dampbåde, men adskillige gåder stod tilbage at løse. I Afrika var Niger-floden 1822 blevet fulgt af Mungo Park, Nilens kilder var blevet anvist af Burton og Speke 1858, begyndende med Victoria-søens afløb og fulgt af opdagelser af flere søer i Rift-valley systemet. Kilderne blev – og der var flere muligheder – først endelig påvist af ægteparret Baker 1864 (alt ved ekspeditioner på Royal Geographical Society's initiativ), selvom Livingstone allerede 1855 ved sine rejser ad Zambezi til fastlandets indre mente at have fået identificeret Nilens kilder. Det havde senere vist sig, at Lualaba – som

Fig. 5: Det kendte Afrika 1850 og 1885 – med hvide pletter. Fra Daniel Bruun 'Afrika', 1902.

han fulgte på et langt stykke nordefter – overraskende hørte til Congo-flodens system. Det skulle blive Stanley, der endeligt 1879 kunne dokumentere dette og lægge Congos løb fast på kortet. Situationen i tiden omkring 1876, da Geografisk Selskab blev oprettet, var at hovedtræk af Afrikas geografi var kendt, mens man om det indre af kontinentet kun havde de vageste forestillinger, hovedsageligt baseret på oplysninger fra arabiske slavehandlere.

Spændingen om udfaldet af nye opdagelsesrejser var intens. I Sydamerika og Australien var den politiske situation ganske vist mere afklaret, men datidens kort over disse verdensdele udviste dog store 'hvide pletter'. Sydamerika havde til omkring 1800 været holdt lukket for fremmede rejsende, så den tilgængelige viden var sparsom og forældet. Det var derfor, at Humboldts rejseresultater virkede som ny opdagelser. Australiens indre havde vist sig meget svært tilgængeligt. 1844 havde Leichhardt forsøgt at krydse den Australiske Ørken, men det lykkedes først i 1861 Burke og Wills med kameler at foretage en gennemrejse. De sydlige og østlige dele af det mægtige asiatiske kontinent var berejst, men i det centrale og nordlige Asien var der stadig enorme strækninger, der ikke var 'kendt

af hvid mand'. Også i Nordamerika var der 'hvide pletter' mod vest og nord, men værst så det dog ud med hensyn til de polare områder. Der var selv kystlinierne, når der bortses fra Sydgrønland og nogle få strækninger i Antarktis, ganske ukendte. Oceanerne var med hensyn til vind- og strømforhold kendt langs de store sejlruiter, men fx dybdeforholdene var næsten ukendte. Store områder ventede med andre ord på berejsning og kortlægning, og – ikke at forglemme – der var publikumsinteresse for resultaterne deraf.¹³⁾

Mangelen på viden om Jordan var fortsat et stort problem. Et andet var brugbarheden af den eksisterende viden, der ofte var ukorrekt og irrelevant. Den videnskabelige baggrund var ganske vist blevet gennemgribende fornyet i oplysningstiden og gennem encyklopædisternes virke, men den store fornyelse var det især de tre allerede nævnte geografer, der kom til at stå for i 1800-tallets Europa: den danskfødte Malte-Brun og de to tyskere: Alexander von Humboldt og Karl Ritter.

Malte-Brun havde i sit tidligere omtalte værk udviklet en slags paradigmatiske beskrivelsesmodel, der foreskrev en logisk systematik, der stadig anvendes i et vist omfang. Efter denne

forlangtes, at man i en geografisk beskrivelse skulle udtrykke den sammenhæng, der formodedes at være mellem beskrivelsens elementer. Naturforholdene blev beskrevet i en rækkefølge, så de mest basale, stabile og unikke træk (beliggenhed, land, hav) med disses karakteristika kom først, derefter de afledte, implicerede og komplicerede egenskaber, som fx klima, jordbund, plantevækst og dyreliv. Endelig, til sidst, skulle befolkning og kulturforhold beskrives, de sidste i hovedsagen opfattet som menneskets udnyttelse af Jorden under de betingelser, naturforholdene har sat. I forbindelse med værkets udgivelse havde Malte-Brun opfordret til, at oplysningerne i dette holdtes á jour, blev suppleret og korrigeret løbende. En direkte anledning var offentlighedens interesse i en troværdig rapportering af opdagelserne fra tidens mange ekspeditioner, især de dengang aktuelle (især engelske og franske) i Stillehavsområdet.

Den tredje nævnte problemkreds, kolonikapløbet, fik omkring 1880erne en meget kraftig tilspidsning. I de ældste kolonilande i Nord- og Sydamerika havde de tidligere kolonier ganske vist stort set gjort sig fri af moderlandene ('de 13 kolonier' i Nordamerika 1776, Argentina 1810, Colombia, Venezuela

1811, Peru 1821, Brasilien 1822 etc.), i Asien var situationen nogenlunde stabil med store engelske (India, Burma, Malaya etc) og hollandske besiddelser (Indonesien), men Afrika var blevet et nyt brændpunkt, her nåede koloniseringen et klimaks.

I 1880erne udvikledes et veritabelt kapløb om kolonier. Afrika blev totalt fordelt på de europæiske stormagter uden smålige hensyn til bestående ejerforhold, bortset fra et enkelt større område, Etiopien. Englands herredømme i Østafrika blev befæstet med kolonierne Egypten (1882), Anglo-Egyptisk Sudan (1899), Somaliland (1884), Kenya (1885), Rhodesia (1889) og Bechuanaland (1885). I Vestafrika havde englænderne allerede Gambia (1815), Sierra Leone (1775), Guldkysten (1771) og Nigeria (1861). Erhvervelsen af Frankrigs besiddelser i Vestafrika var blevet indledt 1821¹⁴⁾ og fortsat med anneksion af Algeriet (1830), Ækvatorialafrika (1839) for at slutte med 'Nordafrika bag Atlaskæden' og Madagascar (1873 og 1885). Belgien hørte til de nyere kolonimagter med Congo (1885), som Stanley havde været med til at sikre for den belgiske konge 'privat'. Portugal havde fra gammel tid haft besiddelserne Angola og Mocambique (1484 og 1502), mens Tyskland havde

været en sen begynder med besættelserne af Togo, Cameroun og Tysk Sydvestafrika (nu Namibia) i 1884 og Tysk Østafrika, Tanganyika, i 1885.

På flere områder var det de ny kolonimagter, der gav den geografiske viden helt ny dimensioner, specielt vedrørende befolkningsforhold, som den ny administration jo havde brug for at kende. Mange steder var man desværre for sent ude med forskning; fx nåede Tasmanierne at uddø i 1860erne uden, at fx deres sprog var blevet registreret. Uanset kilde til oplysning var oversøiske nyheder, især fra opdagelsesrejser, gennem hele perioden et populært, til tider direkte ophidsende, emne. Det var det også på den internationale scene. Adskillige gange førte kolonimagternes rivalisering til krigslignende episoder¹⁵).

Selskabets første år

En heldig debut

Det er en fornøjelig kendsgerning, som tjener Erslev til ros, at Selskabet i sit første leveår løste den vanskelige opgave at prøve at omsætte formålsparagraffens høje idealer til praktiske aktiviteter. Man fik etableret både en form for ledelse og påbegyndt aktiviteter, der dannede den model for Selskabets

videre liv, som i store træk er bevaret til nu. De emner fx, der var genstand for foredrag og/eller behandlede i *Geografisk Tidsskrift*, er for de flestes vedkommende stadig på fagets emneliste. Der kan derfor måske være mening i at se nærmere på det første, afgørende, års historie.

Den stiftende bestyrelse viste sig gennem mange år at være funktionsduelig, stærkt sammensat, af passende størrelse og holdbar, selv om tabet af notabiliteter som fx Steen Bille (død 1883) og J.P. Trap (død 1884) var følelige for det unge Selskab. Uden at betvivle værdien af de øvrige medlemmers indsats i bestyrelsen, var det dog givetvis Selskabets sekretær, Erslev, der stærkest prægede dets virke så længe, hans kræfter slog til (indtil 1886) – og selvfølgelig meget klart i det allerførste år.

Aktiviteterne i det nystartede selskab omfattede fra begyndelsen *møder*, udgivelsen af et *tidsskrift*, og forskellige *initiativer til fremme af den geografiske videnskab*.

Der afholdtes i den første sæson fem (mod senere almindeligvis seks) møder med foredrag og indlæg af varierende art, som søgte at afspejle medlemmernes interesser. Det første møde (der afholdtes i Christiansborg Slots appartementssal) var specielt ved at

omfatte en forelæggelse af bestyrelsens planer for Selskabets drift, men derefter fulgte tre faglige indlæg med efterfølgende diskussion. Det ene var en fremlæggelse af nordbogenstande fundet på Grønland; et andet var et indlæg om den nyligt hjemvendte, engelske 'Nares'-ekspedition (udsendt af Royal Geographical Society) til passagen vest om Grønland, og det sidste (v. N. Hoffmeyer) behandlede føhn-fænomenet på Grønland. Uden tvivl søgte man tidligt at placere Selskabet i en vigtig rolle som rapporteur og kommentator vedr. arktiske forhold, især angående forskning. Ved det andet møde talte H. Rink om grønlandernes tilstand, Steen Bille om Nicobarerne og Erslev om den projekterede Panama-kanal. Det tredje mødes indhold var i hovedsagen professor Fr. Johnstrups beretning om vulkanen Askjas udbrud på Island 1875 og V. Hoskjærs om øen Sokotra. I det fjerde møde berettede professor H. Mohn fra Kristiania om dybde- og temperaturforhold i Nordhavet, og endelig, i sæsonens sidste (femte) møde holdt Emil Elberling et foredrag om jørdernes geografiske udbredelse og inspektør Steinhauer, ny chef for Den etnografiske Samling¹⁶), gav en introduktion om etnografien og dens metoder. I den første sæson afholdtes der på

de 5 møder i alt 11 foredrag. Alle blev trykt i Tidsskriftet, suppleret med yderligere indsendte bidrag.

Hovedtemaerne i Selskabets første år faldt således efter artiklerne at dømme, groft sagt i følgende kategorier:

- 'geografi og rejser', som var repræsenteret bl.a. med O. Irmingers to spændende artikler om 'De nyeste rejser i Mellemafrika', der opridser opdagelser fra Livingstones død 1873 til 1876 og især meget levende koncentrerer sig om (den foreløbigt 'forsvundne') Livingstone samt om Stanleys og Camerons aktuelle indsatser. Nævnte artikler behandler helt aktuelt nyopdagelser, men mange af de andre beretninger er mere almindelige, men ofte farverige, rejsebeskrivelse fra fjerne lande. Selskabet anstrengte sig tydeligvis for at holde medlemmerne orienteret om de seneste opdagelser i Afrika gennem sine 8 årlige hefter. De seneste nyheder meddeltes oftest under 'Mindre Meddelelser', som viderebragte nyheder, der ofte var nået frem via Hamburg-aviser, men indimellem også fra privat korrespondance. Erslev opbyggede efterhånden et ret stort net af korrespondenter, tilsyneladende i tilstræbt lighed med, hvad fx Royal Geographical Society længe havde haft. Mange af meddelelserne var dog skrevet af Erslev selv. Det var ganske simpelt nødvendigt. Hvor det engelske selskab allerede dengang med sine ca. 3000 medlemmer og årlige indtægter på omkring 250.000 kr

(suppleret med betydelige testamentariske gaver) kunne tillade sig at have lønnet sekretær, havde eget hus osv, måtte ildsjælen Erslev klare det meste selv. Alligevel fremskaffede han ikke blot rapporter om ekspeditioner: han kunne ofte også fremlægge planerne for nye gennem personlige forbindelser. Tidligt fik Erslev tæt forbindelse fx med den svensk-finske polarforsker A.E. Norden-skiöld, der siden hen holdt Selskabet underrettet om alle sine planer. Idéen udviklede sig i de følgende år til, at mange arktiske forskere på et tidligt stadium af planers udarbejdelse forelagde disse til drøftelse i Selskabet.

- forsknings- og (opdagelses-) rejser til fremmede lande, specielt arktiske. Disse fremstod klart fra begyndelsen med en meget høj prioritet, hvortil må bemærkes, at interessen omfattede beretninger fra alle 'de geografiske (naturvidenskaber)', således også fx geologi, meteorologi og oceanografi. Det bør fremhæves, at foredragsholderne søgtes blandt de mest vidende i landet (og i nabolandene), selv om de hyppigt måtte findes uden for faggeografers - dengang godt nok temmelig fåtallige - kreds. Et smukt eksempel er geologiprofessoren Fr. Johnstrups foredrag om Askjas udbrud, et foredrag, der på udmærket måde gennemgik næsten alt, hvad man dengang vidste om Islands geologi. Foredraget om føhn-effekten af N.H. Hoffmeier og den norske oceanograf H. Mohns (bestyrer af det meteorologiske institut i Kristiania) foredrag

om Norskehavet sigtede mod den samme fastholden af en generel naturvidenskabelig interesse – fx ved, at oceanografien ansås for en naturlig del af geografien.

- etnografien, den 'ny' videnskab, var som anført repræsenteret ved hele tre indlæg: H. Rinks om grønlænderne, Emil Elberlings om minoritetsgrupper, specielt jøderne, og Steinhauers om etnografiens metoder. Alle tre er af en vis nutidig interesse, specielt gælder dette måske artiklen, der bringer vore dages debat om indvandringens problemer i erindring ved bl.a. at stille spørgsmålet om, hvor lang tid en egentlig integration af større indvandregrupper tager. (Svaret, der gives: varierende! Huguenotter: én generation. Jøder: flere generationer, bl.a. afhængigt af, om de har dannet menighed, oprettet synagoge, eller ikke).
- danske, 'geografiske' initiativer, måske særligt vedrørende kortlægning og infrastruktur. Af denne art var J. Paulsens indlæg om det projekterede anlæg af en nødhavn ved Hirschholmene. Dette foredrag peger på, at man i Selskabet gerne ville bringe oplysninger om større anlæg i samtiden og gerne rejste en debat om nytten af dem og formålstjenligheden i deres praktiske udformning. Et tilsvarende indlæg handler om et anlæg i anden størrelsesorden, nemlig bygningen af Panama-kanalen, for hvilken man i hin tid diskuterede linieføringen – og i øvrigt tvivlede stærkt på, om projektet overhovedet kunne udføres.

Mens foredragene i stil lignede nuti-

dens ganske meget, var den ydre lighed m.h.t. Tidsskriftet før og nu knap så påfaldende. Tidsskriftet udkom fx i stort kvartformat og i otte hefter om året. 1877 blev første bind på over 200 sider udsendt i et efter tidens standard nydeligt udstyr med mange illustrationer. I modsætning til nu bragtes alle foredrag in extenso, men som nævnt optog Tidsskriftet derudover flere andre artikler. De 'ekstra' artiklers flertal tilhørte de samme kategorier som ovenfor anført, men der var flere typer repræsenteret. Tidsskriftet sigtede øjensynligt mod at blive et 'geografisk magasin' i retning af 'National Geographic Magazine', hvilket Erslev markerede ved optagelsen af en hel del populært stof uden egentlig nyhedsværdi, hverken alment eller videnskabeligt. Til gengæld henvendte Tidsskriftet sig til en læserkreds, der særligt efter datidens forhold var ganske stor.

- gruppen 'naturvidenskab' indeholdt direktør H. Rinks kendte opsats om isbjerges dannelse, der efter hans mening skete ved, at havets opdrift afbrækker isbræens kant. (Denne opfattelse blev dog siden stærkt betvivlet!).
- man bragte anmeldelser af betydende udgivelser. I dette tilfælde anmeldte den senere kendte geolog H. Reusch nogle norske, geologiske undersøgelser, hvori bl.a. de tektoniske hovedretninger forsøgte påvist, ligesom

også hovedtrækkene i norsk flora-udvikling opridsedes.

En del af de mindre indlæg skal sandsynligvis opfattes som angivelse af intentioner for fremtiden. Vedrørende Danmark var det hensigten at underrette om alt af geografisk interesse, herunder landets kortlægning og topografi. I et indlæg meddeler Generalstabens Topografiske Afdeling (der var oprettet 1842) og Søopmålingen (fra 1790) deres arbejdsplaner for det kommende år. Det gode samarbejde mellem Selskabet og den danske opmåling var lykkeligt indledt! Man søgte måske også at spore, hvorledes fremtidens geografi ville komme til at udformes. Der bragtes fx en undersøgelse, der søgte at vise, hvor Nordens aktivitetscentre lå. Denne skyldtes C.L. Madsen, der ved tyngdepunkts-beregninger baseret på data for telegramtrafikken søgte at bestemme centrene for udenrigshandel i Norden, på en måde, der foregriber den moderne, kvantitative geografi.

Hovedindtrykket af dette, det første bind af Tidsskriftet, er, at det helt overvældende demonstrerer tiltroen til og begejstringen for sin mission. Det er ganske flot at kunne begynde med at anslå så mange af fagets blivende hovedtemaer – oven i købet i smukt udstyr med et for sin tid stort antal illu-

strationer. (Hvilket måske hang sammen med, at man gennem Trap havde en direkte forbindelse med klichéanstalten). Alligevel kan man måske følge den kritiske Løffler et stykke ad vejen: en vis redaktionel stramning ville sikkert have været gavnlige.

Det sidste hovedformål: initiativerne, her mest forstået som 'initiativer til opdagelsesrejser', forsøgte man også at tilgodese. En donation fra kommandør I.V. Heyman med en opfordring til Selskabet om at foretage en undersøgelse af levninger fra nordbotiden på Grønland havde medført nedsættelse af en kommission med deltagelse af bl.a. professor Japetus Steenstrup, direktør Rink og kammerherre Worsaae. Kommissionen afgav ret hurtigt en betænkning, som gik ind for en ekspedition med registrering og opmåling for øje. Men omkostningerne - der taltes om et beløb på over 4000 kr. - var så afskrækkende, at en nærmere økonomisk analyse ansås for at være nødvendig.

Det kan vist forsvares at opfatte det første års virksomhed som en slags prælude: (næsten) alle hovedtemaerne i Selskabets senere virke gennemspilledes klart og tydeligt fra begyndelsen. At det var muligt at fastholde de omtalte temaer og publicere i fornem stil, samtidigt med, at der samledes en

ganske stor medlemskreds, gør det rimeligt at konkludere, at Selskabet var 'kommet godt fra start'. Om dette også var initiativtagernes mening må forblive ubesvaret.

Noter til afsnit 1:

- 1) Seks tidligere beskrivelser, hvori dele af Selskabets historie indgår, kendes:
 - a) Niels Nielsen: 'Geografi' i 'Københavns Universitet 1479-1979'. Bind XIII:431-434 ved Niels Nielsen. Kbhvn. 1979.
 - b) A. Schou: 'Foredraget på festmødet den 7. december 1976 i anledning af 100 års jubilæet'. Geografisk Tidsskrift 76: X-XIII, 1977.
 - c) N. Kingo Jacobsen (red.) 'Det Kongelige Danske Geografiske Selskab 1876-1976', Geografisk Tidsskrift 75:I., 1976.
 - d) Niels Nielsen: 'Geografisk Selskab, bibliotek og lokaler' (61:10-22) i (samme): 'Københavns Universitets Geografiske Institut. Et bidrag til dansk geografis historie' Geografisk Tidsskrift 61: 1-98, 1962,
 - e) Einar Storgaard: 'Geografi og Etnografi' i 'Danmarks kultur ved Aar 1940', Bd. 7.
 - g) Ole Olufsen: 'Det kongelige danske geografiske Selskab 1903-1923', Geografisk Tidsskrift vol.27:41-45, 1924.
- 2) J. F. Schouw, 1851: 'Prøver på en Jordbeskrivelse' er genudgivet i Poul Holmelund, 1986: 'J. F. Schouw 1789-1852'. Geografforlaget. Brenderup.

- 3) Udviklingen af disciplinen 'økologisk botanik' blev meget stærkt påvirket af den banebrydende bog 'Oecology of Plants' (Cambridge, 1909), der blev til i et samarbejde mellem geografen M. Vahl og den ansete botaniker Eugen Warming.
- 4) Dokumentet er af Aarhus Katedralskole overdraget til Selskabet, hos hvilket det nu opbevares.
- 5) Se E. Löffler, 1911: 'Min Selvbiographi'. Kbhvn. Yderligere henvises til: A. Garboe: 'Ernst Löffler (1835-1911). Et bidrag til belysning af hans slægtsbaggrund, udvikling og livsværk' Geografisk Tidsskrift bd 63,1: 1-27. 1964.
- 6) Medlemslister er desværre ikke bevaret, men de livsvarige medlemmer blev gennem en årække anført i Tidsskriftet.
- 7) Oprettelsen af geografiske selskaber er bl.a. omtalt i: W.T. Freeman, 1961: 'A Hundred Years of Geography', chapter 3. Methuen & Co. London..
- 8) H. Stanley's bøger: 'How I found Livingstone' (1872), 'Through the Dark Continent' (1878) og 'The Congo and the Founding of the Free State' (1883) udkom fx. i meget store oplag.
- 9) The New York Herald, som H.Stanley var reporter for, udkom i millionoplag.
- 10) Kronometrene muliggjorde en langt lettere længdebestemmelse (ved tidsforskellen mellem fx solens lokale meridianpassage (sand middag) og fx klokkeslettet i Greenwich). De første kronometre med tilstrækkelig nøjagtighed skyldes Harrison (1714). Harrisons chronometer nr 4 anvendtes af Cook ved hans observationer af Venus-passagen fra Tahiti (til den sensationelle bestemmelse af afstanden Jordan-Solen), men ellers var det først Le Roys konstruktion (1765), der videreførtes af bl.a. Earnshaw (fra 1785), som fik den helt store anvendelse ved almindelig navigation.
- 11) Udtrykket tilskrives Livingstone, men det er antageligt blevet mere kendt gennem Kiplings anvendelse af det.
- 12) I 'Revue de Geographie' 1877 opfordredes Frankrig direkte til kolonialisme og til en okkupation af Tunis – som fandt sted 1881.
- 13) På dansk foreligger tre meget anvendte kilder til Jordens opdagelseshistorie:
 - A. Krarup Nielsen (red.), 1930: 'Jordens Erobring.' I-VI. Chr. Erichsen. Kbhvn.
 - O. Nordenskiöld, 1929: 'Geografisk Forskning og Geografiske Opdagelser i det nittende Aarhundrede.' I serien 'Jordklodens Udforskning i det nittende Aarhundrede'. Gyldendal. Kbhvn.
 - E. Storgaard, 1939: 'Jordens Opdagelseshistorie'. I 'Alverdens Viden'. Kbhvn.
- 14) Frankrig havde længe før, allerede i 1700-tallet haft afrikanske besiddelser, som fx handelspladsen St Louis i Senegal, men i 1800-tallet udvidedes arealerne voldsomt.
- 15) Begivenhederne omkring J.-B. Marchands Kongo-Nil ekspedition 1898 er et gysende eksempel. Han forsøgte med 7 officerer og to

kompagnier kolonisoldater at sikre Frankrig territorium i Sudan ved at rejse, i to medbragte 'samlesæts-dampbåde', via Kongo og Ubangi-floderne til Hvide Nil og annektere land der. Han nåede Fachoda (nær det nuværende Malakal), men blev snart efter attackeret af lord Kitchener (der to uger før havde erobret Om Durman) og tvunget til at opgive annekstionen.

- 16) Den etnografiske Samling var siden 1851 en del af det Nationalmuseum, der afløste Det kgl. Kunstammer.

Kapitel II

Fra stiftelsen til første verdenskrigs afslutning

De store polarekspeditioner og 'Den sammenhængende geografiske beskrivelse'

En verden i gennemgribende forandring

I perioden gennemgik Verden en serie af fundamentale forandringer. I den enkelte europæiske stat gav dette sig udtryk i industrialisering og urbanisering, staterne imellem ved voksende handel, men også ved kraftig konkurrence og nationalfølelse. Det er på denne baggrund, at koloniseringens anden store, meget farlige fase udspiller sig. Opdagelsesrejser (og annektering af ny koloniområder) nåede et klimaks, hjulpet af de nyudviklede, hurtigere og mere sikre transportmidler. Dampskibe og jernbaner var de første led i udviklingen, men snart fulgte automobiler og luftskibe efter. Flyvemaskinen kom også til, men fik dog først reel praktisk betydning under Første Verdenskrig.

Særligt naturvidenskaben og den deraf afledte teknik var i en voldsom udvikling, ikke bare i omfang, men også ved nyopdagelser og kraftige brud med vedtagne opfattelser. Geografien deltog i den store fornyelse; faget udvikledes, fik større nyttevirkning

og højere status ikke blot internationalt, men også i Danmark. Dette gælder både den unge universitetsgeografi og udviklingen i Det kongelige danske geografiske Selskab.

*Selskabet til og under Første Verdenskrig:
Fra succes til stagnation*

Selskabet kunne til en begyndelse, som allerede antydtes i beskrivelsen af den vellykkede debut, glæde sig over stor fremgang. Det gjaldt så at sige i ethvert aspekt af dets virke; perioden skulle hurtigt blive til en guldalder for Selskabet.

I ledelsen herskede der stor stabilitet. Kong Christian d. IX. forblev fra Selskabets oprettelse til sin død 1906 protektor og Kronprinsen dets præsident. Som Frederik d. VIII overtog denne sidste protektoratet 1906 og viste hurtigt en meget opmuntrende interesse for Selskabets arbejde. Desværre afgik han allerede 1912 ved døden. Christian d. X., der som kronprins var præsident 1906-12, blev protektor

Fig. 6: Professor Ole Olufsen, 1865-1929, Selskabets sekretær 1903-24. Olufsen var leder af ekspeditioner til Pamir 1896-97, 98-99 og Iran 1899-1900, i Nordafrika 912 og 1914, til Sahara 1922-23 og til Sudan 1927

1913, mens præsidentposten 1913-1927 ikke var beklædt af kongelige. I stedet blev præsidenten 1913-14 kammerherre, Fr. C.O. lensgreve Raben-Levetzau (til Aalholm), fhv. udenrigsminister, som fulgtes af viceadmiral C.F. Wandel, 1914-27. Næsten så stabil i deres stilling som den kongelige protektion var Selskabets sekretærer. Ed. Erslev fungerede som sekretær og redaktør lige til 1886 med en kort afbrydelse 1881-82. Han fratrådte på grund af svigtende helbred (og afgik ved døden 1892). Hans afløser, den senere vi-

ceadmiral O. Irminger (søn af oceanografen, viceadmiral C. Irminger), der allerede havde bidraget med mange foredrag og indlæg i Tidsskriftet, varetog sekretærfunktionen til 1902 (oprindeligt kun 'midlertidigt', men det blev i alt til 21 år!). Derefter tog den energiske professor Ole Olufsen over 1903, og han fortsatte helt til 1923. Særligt Olufsens virke var skelsættende og medførte adskillige ændringer for Selskabet, der i hans tid opnåede en forbausende fremgang og anerkendelse.

Vicepræsidenterne skiftede lidt hyppigere. Efter Steen Billes afgang 1877 overtog L.H.C.H. lensgreve Holstein Holsteinborg hans post, og J.P. Trap blev ny (anden) vicepræsident. Et nyt lederskab bestod kortvarigt af viceadmiral G.F.W. Wrisborg og kammerherre, stiftamtmand baron J.C. Bille-Brahe med O. Irminger som sekretær i 1881, men det afløstes af kombinationen Trap, Wrisborg og Erslev som holdt til Traps død i 1884; Wrisborg fortsatte dog til 1888. Derefter blev kernen i bestyrelsen lensgreve Bille-Brahe og general J. Zeuthen Schroll, fortsat med O. Irminger som sekretær. Dette trekløver synes at have arbejdet udmærket sammen, for de varetog deres poster til 1898, hvor Bille-Brahe i sin høje alder afløstes af kommandør H.V. Ravn, den

energiske og teknisk meget dygtige direktør for Fyrvæsenet. Irminger afløstes først i 1903 som sekretær af O. Olufsen. Mens Ravn kun fortsatte som vicepræsident til 1904, hvor han blev erstattet af Fr. C.O. lensgreve Raben-Levetzau, forblev Schroll på posten indtil 1910 (bortset fra 1908-09, hvor han blev afløst af kommandør A. Hovgaard). Ved Raben-Levetzaus afgang 1914, hædrede man ham ved at udnævne ham til Selskabets første og hidtil eneste ærespræsident – hvilket kun kunne realiseres ved en lovændring og ved, at præsidentposten i dette tidsrum ikke beklædtes af et medlem af kongehuset. Gennem årene 1909-14 oplevede Selskabet en krise (omtalt i det flg.), og Selskabets bestyrelse var lidt ustabil: skiftende vicepræsidenter var F. Hegermann-Lindencrone, C. Ryder, P. N. Nieuwenhuis og Vald. Schmidt. Rådet blev ramt af stor uenighed 1909. Det udtrykkes ikke klart i kilderne, hvad den skyldtes, men den bevirkede, at nogle medlemmer udtrådte af rådet. Roen blev genetableret 1913 efter, at de fleste af de udtrådte medlemmer var genindtrådt i rådet, og der var blevet suppleret med nogle få nye medlemmer. De følgende råd omfattede på skift mange prominente personer fra universitet, flåde og erhvervsliv. Man mærker

sig professorerne: botanikerne Eug. Warming og Kolderup-Rosenvinge, geologerne H. Jungersen, O. B. Bøggild og C. Ostenfeld, storkøbmanden, konsul E. Henius, de tre admiraler (og grønlandsfarere) G. Holm, C. F. Wandel og G. C. Amdrup, desuden orientalist, fhv. universitetsrektor Fr. Buhl, overførster, dr. phil. P. E. Müller, kommunalpolitikeren A. Hvass, direktøren for Sibirisk Kompagni H.P. Hjerl-Hansen, bankdirektør V. Glückstadt og Fr. C. O. lensgreve Raben-Levetzau. Også den ny generation af uddannede, dygtige faggeografer fx C. C. Christensen, P. Andersen og senere Alb. Stockmarr (der kom til at præge gymnasieskolerens geografi i et langt tidsrum) fandt tidligt plads i rådet.

Det var betydningsfulde mænd, der styrede Selskabet både før, gennem og efter krisen. Uden tvivl følte de, at Selskabet ud over dets videnskabelige mission også var bærer af en national forpligtelse. Dertil kommer, at Selskabet havde opnået en størrelse, der gav det en vis betydning. I perioden var medlemstallet mellem 1000 og 1500. Dette krævede en hel del administration og i hvert fald en fast adresse. Selskabet havde blot, mens Erslev og Irminger var sekretærer, haft nogle magasinrum på 5. sal i Generalstabens

Fig.7

Fig.8

Fig. 7 og 8: Kaptajn, Fyrdirektør H.V. Ravn, 1857-1931, vicepræsident 1899-1903, og Generalmajor P.N. Nieuwenhuis, 1842-1924, vicepræsident 1914-22. Selskabet har siden sin oprettelse haft tæt forbindelse med Forsvaret, der er smukt repræsenteret i rækkefølgen af vicepræsidenter.

bygning i Proviantgården til rådighed, men Olufsen indrettede straks efter sin ansættelse 1903 et værelse i sin private lejlighed Classensgade 48³ som bibliotek og læsesal, fra 1905 med adgang for medlemmerne. Derefter udvidedes 1907 ved en flytning til Gothersgade 135st med bibliotek og læsesal, hvorefter Selskabet 1909 flyttede til²⁾ fem

smukke lokaler Østergade 1³, (over for det nuværende Magasin). Der var plads til både sekretariat, bibliotek (der dengang talte 2250 bind), læsesal og konversation/serveringslokale. Selskabet havde dertil fået fast personale: en lønnet videnskabelig sekretær og en kontorassistent. Man var kommet på højde med andre europæiske selskaber - som

bestyrelsen havde ønsket, og Olufsen havde erklæret var hans ambition!

Den alvorlige krise 1909-14 havde formodentligt sit udgangspunkt i Selskabets tildeling af sin guldmedalje til polarforskeren, dr. Fr. A. Cook. Muligvis skal årsagerne til konflikten også søges i en tidligere uenighed om holdninger til 'Grønlandssagen' (sandsynligvis vedrørende Selskabets holdning til de territoriale problemer om Grønland). Styrelsens håndtering af Cooksagen gav anledning til, at man diskuterede styrelsens beføjelser. Der rejstes fx spørgsmålet, om man overhovedet behøvede 'en generalforsamling, som ingen interesserede sig for', og om Selskabets afgørelser i det hele taget. Der til kom en diskussion om sekretæren, og bl.a. om nødvendigheden af en rejse, denne havde foretaget til en kongres i USA 1912. (Var det arbejde eller fornøjelse?). En del personlige uoverensstemmelser kom ved samme lejlighed op til overfladen, og resultatet blev en kaotisk situation, hvorunder Olufsen opsagde sin stilling, og bestyrelsen med samt et større antal rådsmedlemmer nedlagde deres mandater. Efter en ekstraordinær generalforsamling 1914 og en mindre lovrevision, hvorefter Olufsen genindtrådte i sin stilling, faldt der igen ro over Selskabet.

Vedrørende essensen i striden om Cook indeholder Selskabets materiale meget lidt, derimod en del om begivenhederne op til denne. Cook hævdede, at han som den første d. 21/4 1908 omsider havde nået Nordpolen over havisen, hvorpå han rejste tilbage via Grønland. I Danmark havde man markeret 'Nordpolens opdagelse' ved at arrangere en festlig modtagelse lørdag d. 4. september 1909 i Københavns havn, hvortil dr. Cook ankom på Grønlandsskibet 'Hans Egede'. På kajen blev han hyldet af en tusindtallig menneskemængde og senere i den københavnske presse i overstrømmende reportager. Han bragtes til hotel Phønix, hvor en suite var stillet til rådighed. (Søn)dagen efter var der reception på Rådhuset med 400 gæster. Den følgende tirsdag afholdt Selskabet et festmøde i Odd Fellow-palæet ved hvilket han, inden sit foredrag, overrakte Selskabets guldmedalje. Efter det stærkt applauderede foredrag fulgte en festmiddag på hotel Phønix. Om torsdagen udnævntes han til æresdoktor på Universitetet. Alt så godt. Men amerikaneren, kommandør R.E. Peary, der var kendt for sine berejsninger af Nordgrønland (påvisning af, at Grønland er en ø og opdagelsen af Peary Land!) og for flere forsøg på at nå

Fig. 9: Selskabets lokaler Østergade 1³ med møbler skænket af bogtrykker A. Hertz.¹⁾

En stor del af effekterne på billederne er stadig i Selskabets eje og benyttes stadig.

Nordpolen, nedlagde en rasende protest mod Cook, som han erklærede, var en svindler, der aldrig havde været på Nordpolen, som Peary selv hævdede endelig at have nået d. 6/4 1909 som leder af en vældig stor ekspedition og efter en serie forsøg (mislykkede på grund af sprækker med åbent vand i havisen). Peary, hvis rejser gennem 20 år var blevet en amerikansk nationalsag (bl.a. støttet af US Navy og finansieret af regeringen samt ved offentlige indsamlinger), var blevet hyllet i New York med 'ticker-tape', af Præsidenten, Th. Roosevelt, og af Kongressen, der ved hans hjemkomst havde udnævnt ham til rear-admiral samt tildelt ham en livsvarig ærespension. Selskabets ledelse var forfærdet, i vildrede, og gik næsten i opløsning, mens man forsøgte at finde en løsning.

Peary havde nemlig krævet, at Cook fremlagde beviser for sin påstand. Man fik ved Københavns universitet nedsat en komité til bedømmelse af Cooks materiale – hovedsageligt en dagbog og nogle notater om observationer – resten hævdedes at være gået tabt efter at have været betroet Peary til hjemsendelse. Komitéen erklærede efter en mønstergyldig analyse (ved astronomen, professor Elis Strømgren), at materialet ikke inde-

holdt 'Observationer eller Oplysninger, der kunne tjene til Bevis for, at Dr. Cook paa sin sidste Polarfærd havde nået Nordpolen'²). Det forhåndenværende materiale, udtaltes det, indeholdt på den anden side heller ikke oplysninger, der klart viste, at han ikke kunne have været der. Cooks navn forsvandt fra Tidsskriftets lister over til-

Fig. 10: Polarforskeren Fr. A. Cook. Tildelt Selskabets guldmedalje 1909 og udnævnt til æresdoktor ved Københavns Universitet. Det debatteres stadig, om han nåede Nordpolen.

delte guldmedaljer, men man tilbagekaldte, på grund af usikkerheden, dog ikke den tildelte medalje – ligesom universitetet heller ikke annullerede doktorgraden. Enighed om sagens rette sammenhæng er desværre aldrig opnået³⁾ – den indeholder mange besynderlige momenter, også spørgsmålet, om Peary selv havde nået Nordpolen. I lang tid var det en begivenhed, der føltes meget pinlig for Selskabet. Det er i den situation en ringe trøst, at det senere viste sig, at heller ikke Peary kunne 'bevise', at han havde været på Nordpolen⁴⁾ – uanset, at han sandsynligvis har været ganske nær.

Selskabets guldmedalje var blevet indstiftet 1890 og var gennem årene under stor offentlig opmærksomhed blevet tildelt en fornem række af opdagelsesrejsende: Frithjof Nansen, Gustav Holm, Sven Hedin, Th. Thoroddsen, G.C. Amstrup, Otto Sverdrup, Otto Nordenskiöld, E. von Drygalski, G.F. Scott, Roald Amundsen og Mylius-Erichsens efterladte. På den baggrund kan man fornemme, hvor megen opstandelse en mulig svindel kunne foranledige. Efter tildelingen til Cook blev man yderst varsom med uddeling af medaljen: E. H. Shackleton, J.P. Koch, A. de Quervain, Erland Nordenskiöld, Knud Rasmussens efterladte, M. Ne-

veu-Lemaire og J.B. Charcots efterladte (1936) blev de sidste modtagere. (En fuldstændig liste over medaljemodtagere findes bag i dette arbejde). Til delvis remplacering af guldmedaljen blev der i 1916 indstiftet to ny medaljer i sølv, hvis uddeling dog først begyndte i 1921. Egede-medaljen (oprindeligt foreslået navn: Rink-medailen), der kunne tildeles for arktisk forskning, og Galathea-medaljen (i det oprindelige forslag kaldt Niebuhr-medailen) for forskning i andre områder. Egede-medaljen tildeltes ved den første uddeling grønlandsforskerne Godfred Hansen, Morten Porsild og Peter Freuchen⁵⁾.

Uden tvivl havde tildelingerne af guldmedaljer - ligesom en række udnævnelser af æresmedlemmer – både været til hæder for modtagerne og til glæde for Selskabet. Derpå tyder det forhold, at Selskabet i hele perioden til Første Verdenskrig samlede betydelig interesse som et centrum for oplysning om opdagelses- og forskningsrejser, specielt vedrørende polarområderne.

Det bør erindres, at medaljeuddelingerne, der altid festligholdtes ved store banketter, i høj grad var officielle begivenheder, der fik megen presseomtale. Allerede før guldmedaljen var indstiftet havde Selskabets modtagelse af A.E. Nordenskiöld efter 'Vega's heldige

toget⁶⁾ været forsidestof, ligesom alle de senere modtagelser og medaljeuddelinger og – desværre – diskussionen om dr. Cooks polfærd. Alt dette understreger både den store interesse for medaljeuddelingerne – og til syvende og sidst naturligvis tidens uhyre optagethed af opdagelsesrejser, ikke mindst på grund af deres nationale aspekter, derunder mulig territoriale udvidelser og, måske, kolonierhvervelse.

Polarekspeditionerne

Grønland og Nordpolen

For Selskabet var polarekspeditioner blevet et særligt interesseområde. Bogstavelig talt hver eneste årgang af Tidsskriftet indtil 1914 bragte mindst én artikel omhandlende polarekspeditioner, store og små. En fortegnelse ville spænde over egentlige rapporter fra gennemførte ekspeditioner og uddybende behandlinger af emner fra disse til drøftelse af planer for ny ekspeditioner. Læserne kunne især glæde sig over at blive godt underrettet om, hvad der angik Grønland. På dette felt blev næsten alt af interesse meddelt, enten gennem ekspeditionsdeltagerne selv eller direkte gennem 'Kommissionen til Ledelse af Grønlands geologiske og geografiske Undersøgelse' (oprettet 1878)

– i lang tid rapporteret ved direktøren, H. Rink, personligt. I det følgende bringes en fyldig, men langtfra komplet liste med eksempler på de mange indlæg om polarekspeditioner (en detaljeret gennemgang af de vigtigste danske forskningsrejser i Arktis er udarbejdet af Emil Madsen vol.19: 114-124 og 172-183). En del af de aktiviteter, der omtales i listen er primært rapporteret andetsteds, men særligt for danske ekspeditioner gælder, at de første, foreløbige rapporteringer ofte blev bragt i Tidsskriftet. Selv en omtale som den nedenfor anførte – af et begrænset udvalg af de ekspeditioner, der er omtalt i Tidsskriftet – bliver lang, selv efter vanskelige fravalg. Det ses af det følgende:

Vigtigere ekspeditioner/forskningsrejser i Polarområdet, omtalt i Tidsskriftet

- 1875-76 'Nares'-ekspeditionen ved L. Beaumont forsøgte gennemsejling af 'Nares-strædet' (Smith-sund, Kanes bassin, Robeson-kanalen) : den såkaldte 'Polarvej', som siden benyttes af mange polarforskere.
- 1876 Et tidligt opmålings- og undersøgelsesarbejde udførtes i den sydlige del af Julianehåbs distrikt ved K.J.V. Steenstrup, G.F. Holm og A.N. Kornerup
1878. Under en fortsættelse af ovennævnte udførtes en af de først beskrevne undersøgelser af Grønlands indlandsis af J.A.D. Jensen, Korne-

- rup og Groth 1978. Beskrivelsen vakte opsigt, bl.a. fordi den var illustreret med Kornerups tegninger (3: 100). Efterfølgende rejstes spørgsmålet, om hele Grønlands indre var isdækket, og det medførte en hel serie af 'vandring' på indlandsisen'.
- 1878-79 den svenske polarforsker A.E. Nordenskiölds forsøg med 'Vega' på at gennemsejle 'Nordøstpassagen' nord om Asien. Rejsen gennemførtes efter flere forgæves, men meget farlige forsøg, der bl.a. omfattende en overvintring i isen. Nordenskiöld, 'Vega's kaptajn, Palander, og en dansk deltager, A. Hovgaard, blev modtaget og fejret af Selskabet i København 1880. (se 3:141 og 145). Et portræt af Nordenskiöld i en ramme af træ fra 'Vega's køl er blandt Selskabets minder fra tiden. Hovgaard blev siden leder af 'Djimphna'-ekspeditionen (1882).
- 1879 opmålte R. Hammer og Kornerup en stor del af vestkysten fra 66 0 55' n.br. til 68 0 20', altså Holstensborg og Egedesminde distrikter.
- 1881-84 Den amerikanske Lady Franklin Bay-ekspedition nåede langs Grønlands nordkyst vestfra til Lockwood øen med Kap Christiansen, opkaldt efter den grønlandske deltager i ekspeditionen. Ekspeditionen vakte beundring, men også nogen uro i Danmark.
- 1882-83 en privatfinansieret ekspedition under kommando af A. Hovgaard (der havde været med på 'Vega') forsøgte med 'Djimphna' at gennemsejle 'Nordøstpassagen', men det mislykkedes. Man hjembragte mange meteorologiske observationer og havde reddet en hollandsk ekspedition. Mæceen, der havde dækket praktisk talt alle omkostninger ved rejsen var A. Gamél, medlem af Selskabets bestyrelse.
- 1883 Med Hammers, Sylows og Larsens rejse fuldførtes på Vestkysten opmålingerne indtil ca 70° n.br. efter mange vanskeligheder med besejlingen.
- 1883-84. A.E. Nordenskiölds og Nathorsts Grønlandsekspedition (v. Erslev). På denne påvistes det, at Grønlands indre ikke, som mange havde antaget, var en tør, isfri 'oase'. (7: 56). Nathorst indsamlede materiale fra folkene ved Kap York.
- 1883-85. G.F. Holm foretog sammen med T. Garde, H. Knutsen og P. Eberlin mfl den såkaldte 'Konebådsekspeditionen' til Østgrønland med overvintring i Ammassalik, besøg i Nanortalik og Upernivik mm. Ekspeditionen var overordentlig succesfuld med kortlægning til 68° 30' (Chr. IXs Land), men måske især mht indsamling af etnografiske oplysninger og materiale (således de berømte 'stavkort' og fantasifulde masker) blandt 'hedningerne'. Dog fandt man ikke nordboernes Østerbygd, som man dengang formodede skulle ligge på Østkysten (8: 79 og 114). Denne opfattelse hyldedes i hvert fald af Steenstrup (3:129).
- 1884-85 undersøgtes Vestkysten fra Godthåb til Holsteinsborg ved J.A.D. Jensen.
- 1886-87. Den danske Ekspedition til Nordgrøn-

- land var en bådrejse med Ryder, Bloch og Using. Den undersøgte og kortlagde vestkysten fra 72° n.br. til 74° 24' n.br. og foretog bl.a. klimatologiske observationer. (9:77).
- 1886. Ved Pearys rejse på indlandsisen (the 'Imperial Highway') konstateredes det, at der fandtes et plateau i ca 2000 fods højde. Rapporteret i Selskabet af den danske deltager, Chr. Maigaard (9: 64).
- 1884 og 1886. F. Hammer beskrev 'Fylla's togter til Vestkysten af Grønland, bl.a. med besøg på Disko. (11:11 og 77). Der var forskellige deltagere, bl.a. J.E. Warming, Th. Holm, H.F.A. Topsøe og Kolderup-Rosenvinge. Sidstnævnte leverede bl.a. en beskrivelse af Diskos vegetation. 'Fylla's togter fortsattes også i 1889 med C.F. Wandel, og man konstaterede varmt bundvand helt til Hellefiskebanken ved 64° 30' n.br.
1888. Ved Frithjof Nansens skifærd krydsedes indlandsisen østfra til et sted nær Godthåb.
- 1891-92. Dansk ekspedition til Østkysten 1891-92 med 'Hekla', ledet af C. Ryder med H. Vedel og E. Bay samt Hartz og Deichmann til området omkring Clavering Øen og Scoresbysund gennemførtes som kombinerede slæde- og bådrejser. (11: 4 og 187). Man opmålte området fra 65° til 68° n.br.
- Rapport om Frithjof Nansens rejse med 'Fram' til Karahavet (12:53). Hovedformålet var at fastslå havisens bevægelser i polarhavet.
1892. Pearys ekspedition over Indlandsisen fra Inglefield-golfen (Fort Conger) til Independence-bugten, hvorved det påvistes, at Grønland er en ø. Ved udkig fra Navy Cliff mente Peary at kunne se en kanal, Peary kanalen, der ville gøre Peary Land til en ø. Det afgjordes således ikke sikkert, ved beregning, at Peary Land var en selvstændig ø, men det antoges af de fleste i den følgende tid.
1893. Den danske Ekspedition til Sydvestkysten med 'Hvidbjørnen' ledet af V. Garde (12: 49) fik gennemført nogle meget smukke opmålinger.
1894. Daniel Bruuns arkæologiske ekspedition til Julianehåb distrikt 1894 sigtede mod at kortlægge og udgrave nordbolevningerne, og undersøgte 150 ruingrupper (13: 37). Ekspeditionen var en fortsættelse af C.P.O. Moltkes til kysten mellem Julianehåb og Nanortalik under hvilken bla. Sermelik-bræen undersøgtes for første gang.
1895. Peary begyndte en serie af forsøg på at nå Nordpolen.
- 1897 forsvandt Andrée på sin ulykkelige ballonfærd i et forsøg på at nå Nordpolen fra Svalbard. De omkomne blev først fundet 1930 – på Svalbard..
- 1898-1900. Den østgrønlandske ekspedition på 'Godthåb' med G.C. Amdrup, Ch. Karup og K. Poulsen (14: 135). Ved denne opmålte kysten fra 65° til 67° 22', egen omkring Scoresbysund, og der fandtes spor af tidligere befolkning. Ekspeditionen fortsattes 1900-1901 som skibsekspedition med 'Antarctica', hvor kystopmålingen til 69° 49' blev færdiggjort.

Det nyopmålte blev sammen med den sydlige del kaldt Chr. IXs Land. Der var mange deltagere i rejsen: G.C. Amdrup, N. Hartz, C. Kruse, H. Deichmann, S. Jensen, O. Norden-skiöld, J.P. Koch, maleren E. Ditlevsen mm.

1900 var Østkysten opmålt fra Kap Farvel til Kap Bismarck, altså fra 59° 49' – 79° 01', hovedsageligt af danske. Nansen var med 'Fram' nået til 86° 17', og italieneren Cagni var fra Franz Josefs Land med slæde nået til 86° 34', men det drejede sig først og fremmest om, hvem der havde været længst mod nord..

1900-01 foretog W. Thalbitzer sin rejse til Nordgrønland for at studere sproget.

1902-04. 'Den litterære Grønlandsekspedition' med Mylius Erichsen, Knud Rasmussen, A. Bertelsen, J. Brønlund og kunstmaleren H.

Fig. 11: L. Mylius-Erichsen, Knud Rasmussen og H. Moltke før afrejsen på 'den litterære ekspedition' 1902. De to andre deltagere var A. Bertelsen og J. Brønlund.

Moltke til Melville-bugten og Kap York, hvor man tog ophold hos eskimoerne ved Kap York, som siden hjalp med hjemrejsen via Tasiusak. Denne ekspedition var på mange måder af betydning for Knud Rasmussens senere virke. Han indsamlede et betydeligt antal af gamle grønlandske sagn og myter; hans interesse for grønlandsk forhistorie blev voldsomt styrket.

1902 og 03. Der foretoges en række undersøgelser af gletscherisen i Syd- og Vestgrønland: Ved Jakobshavn udførtes således nogle af de første undersøgelser over gletscheres dynamik. Det viste sig, at gletscheren siden 1850 var smeltet adskilligt tilbage. Andre undersøgelser havde det praktiske formål at forsøge at udnytte forekomster af stenkul, kobber, marmor og glimmer. Stenkullene mentes at kunne udnyttes. Man opdagede, at flusspaten og den sorte kryolit var svagt radioaktive.

1905 Knud Rasmussen undersøgte om der ville være mulighed for rensdyravl.

1906 søgte Amdrup, Mylius-Erichsen, Daniel Bruun og N. Hartz om bevilling til at drive fiskeri, hvalfangst, fåreavl, edderfuglefangst og ræveopdræt på Grønland. Regeringens holdning udtryktes: 'Det er Hensigten under streng Statskontrol at oparbejde Grønlands naturlige Hjælpekilder og opdrage den indfødte Befolkning til at deltage i dette Arbejde, indtil den har lært at stå på egne Ben i Erhvervslivet'. Princippet var allerede blevet fremsat fx i lov om kirke- og skolevæsen på

Grønland 1905.

1904-06 'Danmark'ekspeditionen planlagdes under stor opmærksomhed fra Selskabet side (Vol.18:195). (Ekspeditionskomitéens medlemmer: Wandel, Holm, Stenstrup, Warming og Hovgaard havde alle tæt tilknytning til Selskabet). Ekspeditionen afgik 1907-09 til berejsning af Nordøstkysten. Med var A. Trolle og bl.a. J.P. Koch, B. og G. Thostrup, Funch og Hagerup. Nordøstkysten fra ca 77° til ca 82° n skulle undersøges og kortlægges til forbindelse med Pearys opmålinger. Særligt var man interesseret i Independence Fjorden (eller Sundet) og i at få undersøgt, om Peary Kanalen fandtes eller ikke. Desuden skulle udfindes, hvilke eskimovandringer, der var foregået ad den såkaldte Moskusoksevej over Peary Land området samt f.ø. forekomster af moskusokser og rener. Man var ikke klar over strækningens meget betydelige kystlængde og de vanskeligheder, ekspeditionens fem slædehold ville komme ud for. Ulykkeligtvis forsvandt deltagerne på ekspeditionens 1. slædehold: lederen L. Mylius-Erichsen og hans to ledsagere, Høegh Hagen og Jørgen Brønlund (ved '79-fjorden') efter et langt ad vejen vellykket forsøg på berejsning af Grønlands nordøstligste del.

1909-10 Et undsætningshold, ledet af J.P. Koch var allerede blevet afsendt inden ekspeditionens afslutning. Man fandt den omkomne Brønlund og hans dagbog, men ikke de andre. Katastrofen rystede offentligheden, som

til gengæld blev grebne af beundring for de omkomnes heroisme. (Oversigt over opnåede resultater 19: 263-68. Et af de vigtigste var fund af Hagens landskabstegning, der viste, at ingen Peary Kanal fandtes).

1909. (18: 276 og 20: 291-94). En efterfølgende eftersøgning ved Einar Mikkelsen og Iver Iversen udsendtes med 'Alabama'. Den afsluttedes efter en med stor sindsstyrke gennemført overvintring i et af verdens farligste områder, men eftersøgningen efter Mylius-Erichsen og Hagen var (ligesom flere senere forsøg på at finde dem) uden resultat. Mikkelsens rejse gav yderligere det positive udbytte, at også han observerede – som Høegh Hagen før ham -at Peary Land er landfast med Grønland (22: 85-92). Denne observation forblev tilsyneladende ubemærket, og indgik hverken i omtale eller ved kortrevisionerne. Mylius-Erichsens efterladte tildeltes Selskabets guldmedalje (19:307), og Selskabet var med til at foranledige, at en smuk mindesten for de omkomne, Mylius-Erichsen, Hagen og Brønlund, blev rejst ved Langelinie i København. Dens inskription omfatter bl.a. den gripende, sidste indførelse i Brønlunds dagbog.

J.P. Koch rapporterede fyldigt om den berejsning og kortlægning af Dr. Louises Land, som var udført under 'Danmark'ekspeditionen, med samt en rejse sammen med Wegener over indlandsisen 1912-13 (21: 165-77, 257-64, og 22: 81-84)). Det var på denne rejse, at teodolit og sekstant tabtes i en gletscherspalte, hvor-

- efter man klarede observationerne med en selvlavet 'jakobstav' (nu i Selskabets eje). Koch gav samtidig en skildring af en tur over Vatnajökull på udrejsen. I forbindelse med 'Danmark'-ekspeditionen rapporterede Chr. B. Thostrup om den fortidige bebyggelse på Nordøstkysten, et banebrydende og meget fuldstændigt arbejde (21: 177-191).
- 1906 Efter en række rejser dertil oprettedes en biologisk station på Disko, ledet af M. Porsild. Samme år afsluttede W. Thalbitzer sit arbejde over sprog og levevis hos Ammassaliks beboere og Knud Rasmussen begyndte sine undersøgelser af grønlandske sagn.
- 1907 Om ekspeditionen 1903 til den magnetiske nordpol med 'Gjøa', der som den første gennemsejlede hele strækningen nord om Amerika, berettede Roald Amundsen selv i Selskabet 5. februar 1907 under stor begejstring.
- 1909 Peary meddeler, at hans forsøg på at nå Nordpolen har været 'entirely successful'. Striden med Cook (allerede omtalt i det foregående).
- 1912-13 Første Thule-ekspedition blev foreløbigt rapporteret af Knud Rasmussen (22: 183-198). Ekspeditionen blev begyndelsen til en hel serie, der næsten helt finansieredes af grønlandske indtægter fra Thule-kolonien.
- 1916-18 Knud Rasmussens 2. Thule-ekspedition fulgte en rute over Indlandsisen til Bierings Land; man fandt Savik-meteoritten, krydsede Melvillebugten og fortsatte til Grønlands nordkyst. (23:198 og 24: 215).
- 1920-23 Den store Jubilæumsekspedition (i 200-året for Hans Egedes ankomst til Grønland) gik fra de danske kolonier på Vestkysten, over Melvillebugten og nord om Grønland under ledelse af Lauge Koch, kort efter Knud Rasmussens 2. Thule ekspedition. Med gennemført kortlægning af hele den nordgrønlandske kyst og mange nyopdagelser vedrørende den eskimoiske kultur markeredes krigens og stilstandens afslutning og en ny periode indledtes.

De mange rapporter udgør sammenlagt et næsten fuldstændigt epos over den intensive berejsning af de nordlige polarområder, men måske viser de især den betydning, man i brede kredse tillagde udforskningen af Grønland.

Dette fremgår også af, at flere af de større ekspeditioner havde en betydelig grad af privat finansiering. Ved 'Danmark'-ekspeditionen var omkring halvdelen af omkostningerne dækket af private bidrag (især var bidragene fra to af Selskabets bestyrelsesmedlemmer, direktør V. Glückstadt og konsul E. Henius, betydelige). For Thuleekspeditionernes vedkommende var omkostningerne i princippet dækket ved indhandelen af skind fra Thule.

Blandt de anførte aktiviteter vil man kunne skelne mellem i hvert fald to hovedtyper af ekspeditioner:

Den første type omfattede først og fremmest en systematisk berejsning og kortlægning – ofte af på forhånd rekonoscerede kystområder. Denne type ekspeditioner fandt næsten altid sted om sommeren, uden overvintring. Det tjener 'Kommissionen' til hæder, at det lykkedes at få fastlagt de enkelte rejseres målsætninger og funktionsområder på det smukkeste. Der opnåedes ved denne 'skridt for skridt'-planlægning både besparelser og øget sikkerhed. 'Kommissionens' indsats vakte beundring, også i udlandet (fransk guldmedalje 1923). Det var dog ikke sjældent, specielt for Østkystens vedkommende, at udarbejdede planer måtte modificeres, fordi besejlingen voldte store vanskeligheder. De gamle, kombinerede sejl- og motorskibe var langsomme og måtte give op for selv ret begrænsede mængder af is.

Den anden type var de større ekspeditioner, der i reglen krævede overvintring, og som oftest havde meget omfattende programmer med deltagelse af videnskabsmænd af forskellige fag og grønlandske fangere. Disse sidste var nødvendige for, at ekspeditionerne ved jagt kunne supplere de små forsyninger af proviant, som det lod sig gøre at medbringe enten pr. båd eller hundeslæde. Engelske rejsende i

Polarområderne havde traditionelt benyttet små slæder eller pulke, som deltagerne selv trak. De danske rejser udførtes efterhånden i stigende grad med en tilpasset udgave af eskimoisk rejseteknik. Med brug af hunde som trækdyr (og som nødproviant!) blev det muligt at gennemføre de lange, opslidende rejser fx langs Grønlands nordkyst (Fra Thule til det østligste Peary Land er der ca 1500 km). Det var nok hovedsageligt Thule-eskimoerne, der lærte både Peary og senere Knud Rasmussen deres meget succesrige rejseteknik.

De 'store' ekspeditioner ('Konebådsekspeditionen', 'Danmarksekspeditionen' o.a.), som drog langt bort fra beboede egne, var genstand for hele nationens opmærksomhed. At man til lagde rejserne stor vægt fremgår alene af det forhold, at den samlede indsats medregnet de mindre rejser var så betydelig, at den må have beslægtet en ikke uvæsentlig del af landets samlede videnskabelige budget og kapacitet. Naturligvis var der i ekspeditionerne et økonomisk aspekt: der kunne findes værdifulde geologiske forekomster (jvfr Ivigtut-forekomsten af kryolit, kul på Disko mm). Men den folkelige opbakning til ekspeditionerne skyldtes nok det enkle forhold, at de var spæn-

dende, og at de styrkede den nationale selvfølelse. Man må med en vis bekymring nok konstatere, at de dristige ekspeditioner, der resulterede i tab af menneskeliv, påkaldte sig størst opmærksomhed. Det heroiske var et vigtigt element i folkebevidstheden om tidens ekspeditioner.

Hævdelse af dansk suverænitæt i Nordgrønland

Ekspeditionerne til det nordligste Grønland indeholdt imidlertid også et andet perspektiv, nemlig spørgsmålet om dansk ejendomsret til området. Fra dansk side har man uden tvivl betragtet den amerikanske berejsning af Nordgrønland med en vis bekymring. Lady Franklin Bay-ekspeditionen og Pearys mange rejser kunne tænkes benyttet som basis for amerikanske krav, særligt efter, at Peary 1900 havde berejst Nordgrønlands kyst og hele Peary Land fra vestkysten til Kap Clarence Wyckoff på østkysten. Der kunne rejses krav, i hvert fald om Peary Land, som Peary hævdede var en ø. Baggrunden for dette var hans observation fra Navy Cliff i 1902 af en lavning, en formodet kanal, der antoges at forbinde Independence Fjorden/Sundet med en af de vestlige fjorde. Men fra 1905 var berejsning af nordkysten ikke længere hans

mål. Han begyndte systematisk at satse på at nå Nordpolen længere vestfra, forståeligt nok: Grønlands udstrækning mod nord var da kendt, og fra kysten var der ingen østlig genvej til Nordpolen. Fra Selskabets side synes man at have næret en vis mistillid til Peary og hans hensigter. Hans ubestridelige fortjenester til trods (han havde fx 1902 som den første påvist, at Grønland var en ø) tildelte man ham fx aldrig Selskabets guldmedalje, mens man i 1909 ikke tøvede med at tildele den til dr. Cook, hans værste konkurrent!

Mylius-Erichsens initiativ i 1904 til udsendelse af en stor dansk ekspedition blev varmt støttet af Selskabets ledende personer. Ekspeditionens formål var at lukke de sidste huller i kystens kortlægning og 'tage det eventuelt nyopdagede Land i Besiddelse for den danske Stat' (19:263). Kysten var allerede 1900 ved danske aktiviteter opmålt til Kap Bismarck (79° 01'), men der manglede stadig en god bid, inden kystlinien i nordøst var berejst og kortlagt til sammenhæng med Pearys varde ved Kap Clarence Wyckoff på 82° 58'. Et andet, men meget vigtigt, mål for rejsen (betonet ved forhandlingerne om rejseprogrammet mellem 1904 og -05) var en undersøgelse af Independence Fjorden for at af- eller be-

kræfte Peary Kanalens eksistens. Denne kunne være afgørende for et evt. amerikansk krav på Peary Land – allermindst.

1904-05 planlagdes derfor den afgørende ekspedition trods beregnede omkostninger på over 300.000 kr. (privat finansiering + ca. 50 % statsstøtte), nemlig 'Danmark'ekspeditionen med 28 deltagere (den største ekspedition hidtil). Selskabet fulgte hele tiden denne ekspedition med stor interesse, ret naturligt, fordi Selskabets ledelse havde været dybt involveret i dens planlægning (alle medlemmerne af ekspeditionskomitéen var medlemmer af Selskabets råd og bestyrelse). Ekspeditionen afsejlede 1906 på 'Danmark', et indkøbt norsk hvalfangerfartøj, 'Magdalena', bygget i Sunderland 1855.. Fra hovedstationen, der anlagdes ved Danmarkshavn på 76° 46', skulle fem slædehold afslutte kortlægningen af kysten. Den ydre kyst blev faktisk fastlagt til Kap Clarence Wycokoff og videre til det nordligere Kap Bridgman. Første Slædehold, der skulle undersøge Independence 'Sund' /Peary kanalen (Mylius-Erichsen, Høeg Hagen og Jørgen Brønlund) troede desværre, at den store, hidtil ukendte Danmark Fjord, der løber næsten parallelt med og er næsten lige så

lang som Independence, var denne, opdagede fejlen efter et stort tidsforbrug, men ville alligevel undersøge Independence – i fuld bevidsthed om, at det ville blive yderst risikabelt så sent på året (den 27. maj). Dette fremgår meget klart at J.P. Kochs dagbog, der omtaler hans møde med slædeholdet på Kap Rigsdagen. Holdets tre medlemmer fandt på den over 200 km lange Independence Fjords sydside den store Hagen Fjord og på nordsiden den lille Jørgen Brønlund Fjord, men

Fig. 12: J.P. Koch, 1870-1928. Oberst og polarforsker, leder af bl.a. 'Danmark Ekspeditionen' 1906-08 (Arktisk Institut).

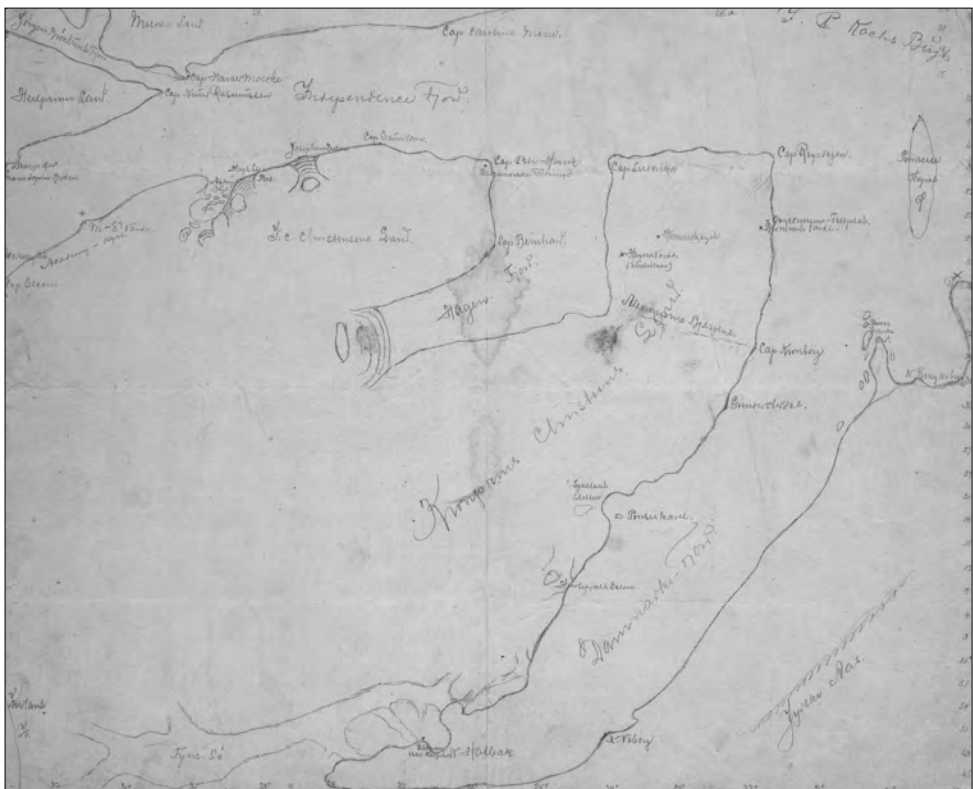
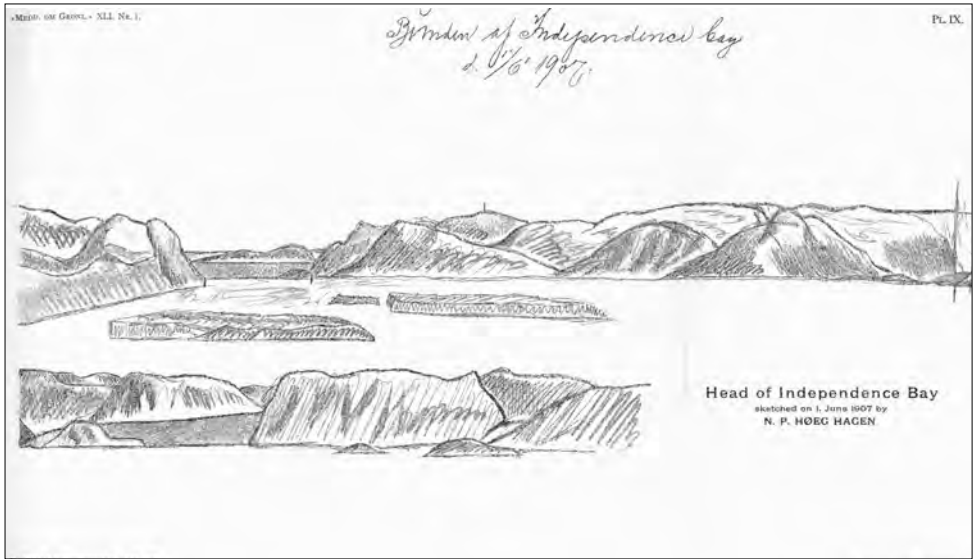

Fig. 13: N.P. Høeg Hagen, 1877-1907, udførte den afbildede kortskitse og landskabsskitse af Independence Fjorden. Den inderste del af fjorden blev ikke opmålt, men er vist på landskabsskitzen. Begge skitser fandtes i en lille blikæske på den døde Jørgen Brønlund. Tilsammen afslører skitserne, at Peary Land ikke var en ø – og at der altså ikke kunne rejses territoriale krav fra USA. Men dette forblev længe upåagtet, fordi man fejlagtigt troede, at landskabsskitzen (på gr. af dateringen) viste bunden af Hagen Fjord. Skitserne er et stærkt udtryk for slædeholdets faste, livskrævende beslutning om at løse den stillede opgave. (Medd. om Grønland 41, planche IX, og Det kgl. Bibliotek).

ingen 'Peary Kanal'. Den bræ (Marie Sophie bræen), der ligger, hvor Peary Kanalen antoges at være, blev af Hagen indtegnet på en landskabsskitse, der blev fundet hos den døde Brønlund af J.P. Kochs undsætningshold 7).

Det var således allerede 1907 rapporteret, at Peary Kanalen mellem Independence og Nordenskiöld/J.P. Koch Fjordene ikke eksisterede. Ejnar Mikkelsen og Iver Iversens eftersøgningsekspedition fandt Mylius-Erichsens to vardeberetninger og bragte dem 1912 tilbage til Danmark (efter en legendarisk overvintring), men man overså den vigtige observation – eller tillagdes den blot ringe vægt i forhold til Peary's antagelse (?).

På Knud Rasmussens 1. Thule ekspedition observeredes igen, at kanalen ikke findes, men uden, at den blev slettet i de derefter publicerede kort. Var

det af bekymring for amerikanske reaktioner, at man ikke rettede kortene? Faktisk skete dette først efter, at suverænitetspørgsmålet i relation til USA 1916 erklæredes fuldt afklaret⁸⁾ og efter, at Lauge Koch fra 'Frysefjeld' 1921 havde observeret, at den lavning, som skulle rumme kanalen, ikke var noget sund, men i stedet var tørt land, dog delvis opfyldt af en serie søer. Peary Land var ingen ø!⁹⁾

Inden dette var konstateret, havde der i Danmark været en meget nervøs stemning, fordi man frygtede, at USA's regering ville rejse territorielt krav på Nordgrønland/Peary Land med henvisning til Monroe-doktrinen og støtte i Peary's berejsning. 2. Thule-ekspedition viste uigendriveligt, at der ikke var grundlag for et amerikansk krav, men det var alligevel først i forbindelse med salget af de Vestindiske Øer til USA 4/8 1916, at amerikanske krav ved officiel deklaration blev frafaldet. Derefter var det kun Norge, som senere antastede dansk territorialret til dele af Grønland.

Det er forståeligt, at 'Danmark'-ekspeditionen, dens skæbne og resultater optog såvel Selskabets almindelige medlemmer som dets bestyrelse og råd. De to sidste havde været personligt stærkt impliceret i både planlægning,

finansiering og administration af ekspeditionen. Det sidste gælder navnlig to af bestyrelsesmedlemmerne, konsul Henius og direktør Glückstadt, der var retog den store opgave, som bød på mange problemer.

Videnskabelige diskussioner om Grønland
Ekspeditionerne leverede også andet interessant stof til Tidsskriftet. I mange hefter diskuteres forskellige arktiske problemer. Et af de vigtigere var det tidlige spørgsmål, om det indre af Grønland var isdækket eller ikke, rejst bl.a. af A.E. Nordenskiöld. Dette løstes ved en række ekspeditioner, bl.a. ved Fritjof

Fig. 14: Professor H.P. Steensby (1875-1920) rejste i sin disputats 1905 spørgsmålet om eskimokulturens oprindelse; dette igangsatte megen forskning.

Nansens skifærd 1888. Et andet var spørgsmålet om isbjerges dannelse. Diskussionen begyndtes af H.J. Rink, der mente, at vandets opdrift på de kælvende bræer var skyld i, at stumper blev brækket løs. Hans synspunkt vandt almindelig tilslutning fx hos den tyske polarforsker E. von Drygalski, men blev rigoristisk bestridt af Stenstrup, der konstaterede, at isbjergene simpelthen dannedes ved nedstyrtninger fra bræranden: hvis opdriften var afgørende, ville isbjergene foran den kælvende gletscher normalt være højere end den fastsiddende is i bræen. Diskussionen, især med kaptajn Hammer, blev så emotionel, at den var på nippet til at stride mod akademisk diskussionskultur. (25: 225). Observationerne var for ufuldstændige til, at spørgsmålet kunne besvares klart, fx bør isens egenbevægelse også tages i betragtning.

Ekspeditioner af den type, der beskæftigede sig med kultur, specielt arkæologi, voksede i antal. Særligt kan der gøres opmærksom på kaptajn Daniel Bruuns mange rejser, som dels var arkæologiske, dels alment topografiske. Han leverede de første oversigter over nordboruinerne og indså efterhånden, at 'Østerbygden' måtte ligge på vestkysten nær Godthåb. J.P.Kochs og G.C. Amdrups indsamlinger fra Am-

massalik bidrog stærkt til samtidens viden om eskimoer: indsamlingerne var meget komplette, systematiske og giver stadig et udmærket billede af den materielle kultur i det 'uberørte' (Øst)Grønland; de anses i etnografien for at være helt unikke.

Tidligt rejstes også spørgsmål, hvis svar gav anledning til mange undersøgelser, som fx om den grønlandske befolknings oprindelse (af H. Rink, 19: 210). Et første bud på besvarelse gav H.P. Steensby i sin disputats: *Om Eskimokulturens Oprindelse* (1905). Snart var to linier for den senere forskning angivet: Steensbys mere deduktive, hvor man særligt gennem komparative studier søgte at finde udgangspunkter for, hvordan indianske kulturer gennem tiden var blevet udviklet til funktion under arktiske forhold, og den anden hovedlinie, som fx Chr. B. Thostrup tidligt angav, nemlig den arkæologisk-historiske. Steensbys disputats havde i lang tid hovedsagelig betydning som inspiration for dansk polarforskning, mens den var næsten ukendt i udlandet. Først efter, at den 1916 var blevet oversat til Engelsk og var blevet rosende anmeldt i udlandet af den meget kendte, amerikanske etnograf C. Wissler, blev den almindeligt anerkendt i udlandet. På hjemmefronten fulgtes Steensbys

idéer op af G. Hatt bl.a. i disputatsen om arktiske skinddragter (1914)¹⁰. De to geografers arbejder kom til at inspirere megen forskning i det arktiske, men den teoretisk-deduktive linie blev dog efterhånden kun et mindre supplement til idéer, der byggede på arkæologiske undersøgelser.

Oceanografiske ekspeditioner til havene omkring Grønland

En særlig afdeling af polarforskningen udgøres af havforskningens ekspeditioner. En af de første egentlige oceanografiske ekspeditioner var 'Ingolfs' togt i Danmarksstrædet 1870 (beskrevet af A. Mourier, vol. 4: 47). Den var kombi-

Fig. 15: Professor G. Hatt (1884-1960) gjorde en betydelig indsats i både kulturgeografi og jernalderarkæologi og videreudviklede bl.a. idéerne om eskimokulturens oprindelse og udvikling.

neret biologisk- fysisk, men sigtede især mod at få klarhed over dybdeforholdene mellem Island og Grønland og var vigtig for påvisningen af den tærskel, der strækker sig fra Island til Grønland og adskiller de dybe vandmasser. G.O. Sars norske Nordhavsekspedition 1876-78 må særligt nævnes, fordi den satte en meget høj standard for alle følgende undersøgelser, især vedr. hydrografien (vol.2: 82), og inspirerede til de senere danske togter: 'Fylla's rejser 1877 (m. Jacobsen), 1878 (m. A.V. Buchwald) og 1889 med C.F. Wandel. Ved den sidstnævnte rejse opdagede man, at varmt atlantehavsvand når helt til Hellefiskebankerne. Med 'Ingolf' foretoges de danske dybhavsekspeditioner 1879 (m. L.A. Mourier), 1895, 96 og 98 (se fx H.F.E. Jungersens og Martin Knudsens rapporter, vol.14: 36 og 157). Der opnåedes efterhånden et ganske godt overblik over dybder, hydrografi og biologi i Grønlandshavet/Nordhavet. Opmålingerne til søs fortsattes bl.a. af R. Hammer ved Island og Færøerne 1898-99. Det er interessant, at danske oceanografiske resultater gennem mange decennier således traditionelt rapporteredes ved Selskabets møder og i Tidsskriftet. Denne interesse reflekteres i, at mange af tidens oceanografer havde sæde i Selskabets ledelse

som fx Irminger, Wandel og Martin Knudsen. Den rivende udvikling i dansk havforskning placerede omkring århundredskiftet landet i havforskningens første række med et internationalt center på Charlottenlund Slot.

Rejser til Island og Færøerne

Berejsningen af Island og den geologiske kortlægning deraf var i hele perioden genstand for betydelig interesse. Det var især den i Danmark bosatte islænding Thorvaldur Thoroddsen, der alene - udførte en forbløffende arbejdsindsats, omfattende både kortlægning og geologisk/topografisk beskrivelse. Han rejste næsten fuldstændig regelmæssigt til Island hver sommer og rapporterede om vinteren bl.a. til Tidsskriftet gennem næsten tyve år. En af de første rejsebeskrivelser forelå allerede 1891 (11: 164). Den blev i de følgende år fulgt systematisk op, indtil han afsluttede kortlægningen 1898. Hovedindsatsen er hans beskrivelser af vulkaner, der omfatter 130 islandske eksemplarer, hvoraf skjoldvulkaner, dannet af tyndt flydende magma, var en ret ny type for videnskaben. Hans rapporter er ikke rent videnskabelige, men har for en dels vedkommende karakter af rejsefortælling, hvoraf man får et stærkt indtryk af det besvær, en rejse i Island bød

på samt af både arkæologiske, historiske og geologiske forhold. Forfattereskabet sluttede ikke, da den geologiske kortlægning var afsluttet, men videreførtes i de følgende år med mange indlæg, især sammenfattende, om Island og om almene geologiske forhold som fx vulkanisme.

Thoroddsen, hvis væsentligste indsats var den initiale geologiske kortlægning af Island og en række undersøgelser, særligt over vulkanområdet ved Vatnajökull og dets historiske virksomhed (23:118-132), interesserede sig også for klima. Hans synspunkt var, at dette havde været næsten uændret siden oldtiden. Men her stødte han på modstand fra nordmanden Edv. Bull, som havde fremlagt en dokumentation for en klimaforværring i tidlig Middelalder (23:1-5). Det er vistnok en af de første gange, det, der senere kaldtes 'den lille istid', er blevet søgt påvist – i dette tilfælde ud fra historiske kilder vedr. besejling etc¹¹). På baggrund af sin indsats var det yderst fortjent, at Thoroddsen var blevet belønnet med Selskabets guldmedalje og havde fået sæde i Selskabets styrelse. Han blev f.ø. også æresdoktor ved universitetet og medlem af Videnskaberne Selskab samt fik *Société de Géographie's* guldmedalje.

En anden, der bidrog afgørende til

Islands geografi, var Daniel Bruun, allerede nævnt for sin indsats i Grønlands arkæologi (12: 37). Hans rejser på øen 1901 og 1902 omfattede bl.a. besøg ved Vatnajökull. Beskrivelserne er alle temmelig systematiske og giver redegørelse om forholdene, også vedrørende egentlig kulturgeografiske områder som fx arkæologi, historisk interessante forhold etc. For Islands og Færøernes vedkommende begyndte hans rejserapporter at udkomme allerede 1896 (se vol. 13). Disse beskrivelser kan opfattes som en slags modsvar

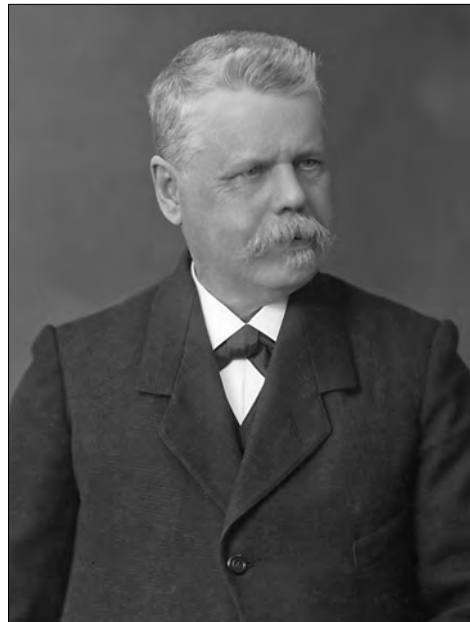

Fig. 16: Thorvaldur Thoroddsen, 1855-1921 gjorde tidligt en betydelig indsats for Islands geologiske kortlægning, som anerkendtes såvel nationalt som internationalt. (Det kgl. Danske Videnskaberne Selskab)

righed til Traps for det egentlige Danmarks vedkommende. Vedrørende D. Bruuns rejser og udgravninger (sammen m. Finnur Jónsson) kom der i Tidsskriftet en oversigt (20: 302-15). Bruuns undersøgelser af gamle gudehov-ruiner vakte en del interesse, bl.a. fordi der ikke i Danmark var eller er fundet tilsvarende ¹²⁾.

Ekspeditioner og rejser i andre verdensdele

I tiden umiddelbart efter oprettelsen af Selskabet og i de følgende år var det afgjort ekspeditioner og 'rejser', der mest omtaltes. Flertallet af dem var ikke resultatet af en indsats efter en samlet plan eller specifikke fælles mål, men var styret af enkeltpersoners ønsker. En speciel type var Scharlings beskrivelser af sine 'stationære' undersøgelser i Det hellige Land, hvorunder bl.a. en del af Jerusalem som grundlag for en bedre forståelse af bibelske beretninger blev arkæologisk undersøgt (5: 104). Denne indsats falder i tråd med arkæologerne Blinkenbergs og Knudsens udgravninger på Rhodos 1902-05, som dog kun refereres indirekte. Blandt rejsebeskrivelserne må der nok skelnes mellem de specielt fagligt sigtende som fx zoologen Th. Mortensens og geologen O.B. Bøggilds fra Dansk Vestindien (19: 73-94 og 6-18) og mere alméne som fx.

rapporteringen af Sven Hedins rejser bl.a. ved det store Hedin-møde oktober 1897 (ved hvilket Hedin tildeltes Selskabets guldmedalje). Et andet godt eksempel på en balanceret blanding er botanikeren J. Langes omtale af sine faglige rejser i Karpatien (vol:177), men der kunne nævnes mange flere – Tidsskriftets redaktion blev uden tvivl mere og mere kvalitetsbevidst, eftersom tiden gik, følgende krav fra bestyrelsen om, at foredragene 'måtte bidrage til Selskabets anseelse'.

Ser man bort fra de nordlige områder, var der ikke udviklet nogen stærk dansk tradition for forskningsrejser over land. Men en sådan blev skabt med hensyn til Centralasien af Ole Olufsen, Selskabets senere sekretær. Han var ganske vist ikke geograf af fag (en sådan uddannelse var først netop oprettet under Løffler), men var uddannet bl.a. i topografisk opmåling ved Hæren, hvor han var avanceret til premierløjtnant. Yderligere havde han som grundlag 'kun' professor Løfflers instruktion, egen læsning og oplysninger hentet fra Selskabets forskellige aktiviteter. Finansieringen af især den første rejse var derfor et stort problem for Olufsen, selv om han fik løfte om at måtte foretage indkøb for Etnografisk Samling ved Nationalmuseet efter in-

struks. Støtte fra kredsene omkring Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet kunne heller ikke forventes. Synspunktet dør var gennemgående, at faget burde være naturvidenskab, dvs. at kun naturgeografi havde interesse. På tiden for hans to dristige ekspeditioner til Pamir (1896-97 og 1898-99) var det moderne franske geografisyn ved at vinde indpas, hvilket kom til at betyde, at et hovedformål måtte være at 'forstå' kulturen som betinget af naturens begrænsninger og dens ressourcer. Men herhjemme var situationen kompliceret af en vis træg forbliven ved synspunkter som hævdedes af Humboldt. Måske blev det vigtigt for den noget forbeholdne bedømmelse af Olufsens ekspeditionsresultater, at disse blev til på en videnskabelig baggrund, der skiftede, inden de blev vurderet? I hvert fald er sammenhængen natur-kultur ikke særlig synlig eller forklaret i Olufsens omfattende rejseberetninger. Disse trykkes alle i Geografisk Tidsskrift (ved hvilket han fra 1903 var sekretær). Både første og anden Pamir-ekspedition er udførligt rapporteret, i reglen som brede beretninger. En af de mere eksemplariske er måske den lille afhandling om oasen Merv (18: 169-185), hvori der er givet en god skildring af alt, hvad der produceredes i

Merv, med en omtale af naturbaggrund, og med støtte i det indsamlede materiale. Men naturligvis var samtidens interesse mere samlet om Olufsens større arbejder: *Through the Unknown Pamirs* (1904) - der i øvrigt genoptrykkes 1986 på gr. af udenlandsk opmærksomhed - og *The Emir of Bokhara and his Country. Journeys and Studies in Bokhara* (1911). Den sidstnævnte indeholder alle de elementer, der efter samtidens faglige opfattelse skulle med til en geografisk behandling, og den var – ligesom Vidal de la Blanches franske analyser – skrevet i næsten skønlitterær form. Olufsens virke som etnolog i Centralasien er udførligt behandlet i en disputats (Esther Fihl (2002): *'Exploring Central Asia'*, Vol. I-II), og skal derfor ikke nærmere behandles på dette sted.

Olufsen foretog senere sammen med geograferne Ejnar Storgaard og O. Kayser, botanikeren K. Gram og en fransk officer, J. Bourcart, en rejse fra Tunis til Ahaggar, 'Olufsens Sahara Ekspedition 1922-23', som han bl.a. omtalte i vol.22 (234-246 og 261-275) og hvori der nævnes mange gode observationer. Ekspeditionen er yderligere populært beskrevet i *'Hos Ørkenens Søner'* (1923) – den første større danske beskrivelse af et besøg hos Tuaregerne.

Fig. 17: Professor Olufsen foran sit telt i Ahaggar på Sahara-ekspeditionen, 1922.

I 1908 begyndte H. P. Steensby sine etnografiske rejser med en tur til Algeriet og Tunis som led i sine 'tilpasningsstudier', der var helt i tidens ånd. De forskellige typer af nomader i området udgør en tilpasningsrække, i hvilken variationerne i erhvervskultur, spændende fra jægere over nomader til agerbrug) skyldes (nødvendig) tilpasning til andre naturforhold af en oprindelig, fælles kulturgrundform. (19: 269

og 20: 24 -57, 65-83 og 185-92). Steensby påviste, at den tyske etnograf Hahns klassifikation af kulturer ('hackbau' kontra 'pflugbau', hvortil skulle svare svedjebrug og permanent brug) ikke passede i Algier. Ploven anvendtes også i svedjebruget! I de sidste år inden sin tidlige død (1920) var Steensby optaget af en påvisning af ruten for sagaernes vinlandsfærd; han leverede mange gode argumenter for sin

Fig. 18: Professor Martin Vahl, 1869-1946: Disputatsen 'Madeiras Vegetation' (1904) var grundlaget for Vahls 'Klima- og Plantebælter', der blev en kendt lærebog i gymnasiet i mere end 50 år.

teori, men oplevede desværre ikke, at senere fund skulle bekræfte hovedtræk af hans antagelse

Plantegeografien var genstand for mange afhandlinger i Tidsskriftet, en tradition i Humboldts ånd. Martin Vahl fulgte denne linje meget smukt; han disputerede allerede 1905 med en afhandling om Madeiras vegetation. Denne blev beskrevet på grundlag af plantesamfund i disses systematiske variation med højden over havet, dvs i relation til temperatur- og nedbørsfor-

hold: helt efter Humboldts angivelser! Den lagde grunden til Vahls fortsatte arbejde, der bl.a. havde til følge, at han blev medforfatter til E. Warmings berømte bog 'Oecology of Plants' (1911), og at han fik udarbejdet sit system over klima- og plantebælter (fx i 'Zones et biochores géographiques' (1911). Dette blev desværre publiceret uden kort. En endnu større bedrift var, at Vahl udarbejdede et system over klima- og plantebælter, der glimrede ved sin logik og klarhed. Men da det ikke publiceredes videnskabeligt og på et internationalt sprog, men 'kun' som del af en gymnasielærebog, blev det sent observerbart i udlandet og først ved, at Johs. Reumert udarbejdede en Engelsk oversættelse med kort (1947). På det tidspunkt, da oversættelsen forelå, var W. Köppens klimasystem – som har lighedspunkter med Vahls – udkommet i mange, forbedrede udgaver og veletableret. Vahls arbejder er meget lidt synlige i Selskabets publikationer. Men plantegeografien var trods alt genstand for mange af afhandlingerne i Tidsskriftet. Som eksempler kan nævnes: O. Paulsens plantegeografiske beskrivelse fra Sydamerika (23: 83-108), der – helt moderne – refererer til professor C. Raunkjærs livsformer. C.H. Ostenfeldt (23: 35-46 og 132-148) beskrev Vest-australi-

ens natur, særlig dets plantevækst, og H.F. Jungersen (og Ad. Jensen) beskrev Bermudas (vol. 24: 289-305) på gennemført naturvidenskabeligt grundlag, ligesom Th. Mortensen allerede havde beskrevet Dansk Vestindien.

Interessen for forskningsrejser var fortsat betydelig i Selskabet, og da der generelt i samfundet knyttede sig stor opmærksomhed til udviklingen i Mellemøsten, besluttede man sig i Selskabet for udsendelse af en ekspedition dertil (i stil med C. Niebuhrs berømte rejse i 1760'erne). Formålet var officielt 'at udføre en geografisk Rekognoscering, som kan lægges til Grund for senere Operationer fra Selskabets Side i Arabien'. Dette betød indsamling af viden om geologi, etnografi, botanik mm i de arabiske lande, men man har uden tvivl forestillet sig, at oplysningerne måske kunne tjene som baggrund også for et dansk handelsfremstød i området. Til at løse opgaven ansattes – efter diskussioner - den unge lovende Barclay Raunkiær (søn af botanik-professoren). Han havde allerede, skønt studerende, en del rejseerfaring bl.a. fra Nordafrika. Rejsen blev temmelig eventyrlig og plagsom. Modstand fra myndigheder, 'politiske agenter' og banditter, utrolige strabadser på kamelridtet og sygdomme satte Raun-

kiær på en hård prøve. Alt dette er skildret i hans bog '*Gennem Wahabitternes Land på Kamelryg*', 1912. Det lykkedes ham fra Konstantinopel over Lilleasien via Bagdad, Basra og Kuwait fra Den persiske Golf at nå frem til Buraidi-Riyadh området i det centrale Arabien og derfra at komme til Bahrein, hvorfra han (1912) rejste hjem.

Vanskelighederne ved ekspeditionen var ikke opmuntrende for fortsættelser, endsiige for handelsmæssige fremstød, og Raunkiær selv havde pådraget sig en tuberkulose, som allerede 1915 kostede den lovende forsker livet, 25 år gammel. Hans rejserapporter (se fx 21:215) og videnskabelige iagttagelser viser hans kvaliteter. Hans sørgelige skæbne gjorde et dybt indtryk i Selskabet, så en fortsættelse af initiativet kom ikke på tale. Trods det ubestrideligt heroiske i Raunkiærs indsats, påkaldte denne sig på ingen måde en opmærksomhed i samtiden, som fx flere af de ulykkelige polarekspeditioner.

Perioden bød ikke på mange egentlige forskningsrejser uden for de polare områder, men i stedet rapporteredes der mange andre 'rejser'. Disse hang sammen med, at dansk erhvervsliv havde adskillige, store foretagender under udvikling i udlandet. Dette fremgår fx tydeligt af, at der oprettedes et

antal kompagnier: Russisk-Østasiatiske Kompagni 1890, Vestindisk Kompagni 1902, Sydafrikansk Handelsselskab og Københavns Oliefabrik 1903. Nogle af disse indgik i det senere Østasiatiske Kompagni gennem hvis virke en betydelig viden om den 'store verden' blev hjembragt. Det samme gælder i høj grad for 'Store Nordiske Telegrafkompagni', der endog udsendte ekspeditionslignende togter med skibe, charret fra Staten, fx med fregatten 'Tordenskjold' (1870-72) og krydseren 'Valkyrien' for at opmåle havbunden og udlægge telegrafkabler (fx Hongkong – Shanghai, Shanghai–Nagasaki og Shanghai–Vladivostok). Beretningerne om disse danske erhvervsbedrifter blev jævnlige publiceret i Tidsskriftet.

Også dansk kristelig mission må nævnes som bidrager til den voksende viden: der oprettedes missionsstationer i bl.a. Jerusalem, i Kotagiri (Indien) og i Kina, og antallet af stationer forøgedes hurtigt. Dette gav anledning til mange beretninger med et stort materiale, hvoraf en del optoges i Tidsskriftet.

Når der i det foregående er lagt stor vægt på resultater fra ekspeditioner og forskningsrejser, er det fordi det særligt var gennem dem, at der i perioden produceredes ny geografisk viden. Dette betyder dog ikke, at Tidsskriftet

ikke også havde en fornem opgave som formidler af eksisterende, men upåagtet viden. Der tryktes i perioden mange oplysende artikler af netop denne kategori. Mange af dem beskriver rejser, allerede beskrevet af andre, eller historiske rejser, er altså refererende. Nogle eksempler kan nævnes:

P. Gjellerups, der skrev om bogen '*Three Years in the Tibet*' og et kort referat af A. Musils bog om sine rejser i 'Arabia Petraea' (dele af Israel-Jordan). Andre omhandler egne bedrifter på rejse, som fx Bobjergs om Minnesota, Olufsens om Tripolitanien og d'Obrys djærve beretninger om sine tjenstlige rejser i Congo (21: 27 og 99). Andre artikler behandler i deres egen ret fremmede områder som fx Schouboes om '*Nutidens Mesopotamien*' (21:219 og 264)

Ud over de nævnte hovedkategorier af indlæg er der selvfølgelig også andre, som viser Tidsskriftets spændvidde ved solitære glimt af usædvanligt stof:

Ussings om kryolitten ved Ivigtut (19: 194-200),
et velvalgt emne til at vise Grønlands ressourcer af økonomiske betydning.

Olufsens om sovesygen i Afrika (21:30-33) – en af de i Danmark mærkværdigt sjældne artikler om 'medicinsk geografi'.

Thalbitzers om eskimoretskaber (21: 56 og 239)
der ligesom Hatts om garvning af skind (21:

147-177), er eksempler på rent etnografiske emner, men som altså dengang lå inden for kredsen af geografiske emner.

G. Hatts om kunstig deformation af hovedet hos lapper (22: 42), om lappiske slædeformer (22: 138) og om mokkasiner (22:172-182).

Birket-Smiths om 'højere og lavere jægerkulturer' (22:146).

Arthur Christensen: Lidt persisk folkepsykologi (22:253-260), der bl.a. giver humoren en vigtig plads i 'folkekarakteren'.

Tydeligvis har etnografien indtaget en fast plads i emnekredsen.

Oceanografiske undersøgelser

Den oceanografiske forskning blev fulgt af Selskabet med interesse, som det ses lige fra Tidsskriftets første nummer. De 'nordlige' undersøgelser

er allerede nævnt, men også andre er ret udførligt omtalt. Det gælder særligt 'Thor's ekspedition til Middelhavet 1908-09, der – ledet af Johs. Schmidt opnåede smukke resultater. Et af disse var en elegant undersøgelse af vandvekslingen ved Gibraltar-strædet, der let tåler sammenligning med den tidligere, britiske undersøgelse ved 'Cormorant' ekspeditionen (J.N. Nielsen, 20:203). På det hjemlige plan forelå der en række af resultater af grundlæggende hydrografiske forhold, som fik fyldig omtale i Tidsskriftet:

'Om strømmene i Østersøens udløbsåbninger' ved J. Gehrke (19: 239).

'Hydrografiske resultater af de samlede internationale undersøgelser' (19: 313-322).

Fig. 19: Fregatten 'Tordenskjold' under udlægning af telegrafkablet mellem Kina-Japan. (Marinens Bibliotek)

Johs. Schmidts foredrag om de danske havundersøgelser 1910.

'Hydrografiske undersøgelser i danske farvande' v. J.P. Jacobsen (22:225-234).

På baggrund af, af dansk hydrografi ved det 20. århundredes begyndelse publicerede arbejder, der var af stor international betydning, var det af forholdsvis beskedent omfang, hvad der bragtes i Tidsskriftet, hovedsageligt mindre artikler. Til gengæld var de af høj karat og vedrører centrale emner. Hovedresultaterne indgik derfor ofte i fx gymnasiernes undervisning.

Selskabets succes'er og problemer

For Selskabet bød perioden på store triumfer. De store polarekspeditioner var i centrum for hele nationens interesse med højdepunkter som G.C. Am-drups og G. Holms rejser til Østgrønland. Daniel Bruuns nordboundersøgelser og endelig den mest omtalte, mest succesrige, men også forfærdende tragiske Danmarks-ekspedition, der fandt en slags fortsættelse i Knud Rasmussens rejser. Den vigtige nationale opgave vedrørende det initielle kortlægningsarbejde i Grønland var stort set fuldført ved Verdenskrigens udbrud. Men også rejser til andre egne uden direkte national interesse, fx Olufsens, nød stor popularitet og var

fortsat en hovedattraktion for medlemmerne. Der lagdes vægt på den betydning, det havde, at danskere gjorde sig internationalt gældende. Selskabets 'egen' ekspedition til Arabien med Barclay Raunkiær viser dette klart.

Det bør bemærkes, at de dristige ekspeditioner til Nordgrønland ikke blot var spændende, men havde og fik stor national betydning ved at hævde dansk suverænitet. Det var af afgørende betydning, at man ved periodens slutning havde fået bekræftet det danske krav på hele Grønland. Man var meget tilfreds dermed og fandt det rimeligt: Danmark havde undersøgt landet bedst.

Den beskrevne periode var for Selskabet en fortsat opgangstid ud fra alle sædvanlige, relevante kriterier: stigende, stort medlemstal, velbesøgte møder, festlige medaljeuddelinger til internationale berømtheder, vellykket publikationsvirksomhed, respektabelt domicil med et godt bibliotek og et veludviklet net af bytteforbindelser, forbindelser med udenlandske geografiske selskaber, måske især ved at have fået direkte national betydning i forhold til Grønland.

Formodentlig er dette baggrunden for, at skuffelsen ved de første kriser - især i relation til Cook-sagen - havde

været så stor. Perioden endte i en mere pessimistisk stemning, ikke bare på grund af den Første Verdenskrig. Efter de højstemte møder med berømteder som A.E. Nordenskiöld, Frithjof Nansen og Roald Amundsen - var der kommet den ubehagelige Cook-sag, som ikke havde fundet nogen fuldgyltig afslutning, trods en – også efter moderne opfattelse - rosværdig behandling af sagen fra dansk side. Sagen og nogle følgende, ulykkesramte rejser udløste en debat om de 'spændende rejser': Var det sportslige præstationer eller videnskabelige resultater, der var Selskabets hovedinteresse? De præstationer, der var ydet af senere guldmedaljemodtagere (Mylius-Erichsen, Shackleton, Quervain og Knud Rasmussen) kunne næppe beklignes, men var det overhovedet forsvarligt at ofre midler og menneskeliv på – i mange tilfælde – tomme prestige-resultater?

Trods de nævnte skuffelser var det alligevel meget, Selskabet havde opnået ved sine initiativer. Selskabet havde taget den nationale forpligtelse vedr. Grønlands udforskning meget alvorligt; en holdning, der deltes ikke bare af medlemmerne, men af en stor del af den danske befolkning. Indtil videre var opgaven blevet løst udmærket. Danmarks suverænitæt til Grøn-

land var blevet hævdet. Man kunne således påstå, at vandt landet ikke kolonier ved sine mange ekspeditioner og Selskabets initiativer desangående, så var de afgørende for, at hele Grønland forblev under dansk administration og forblev åbent land for danske interesser, erhvervsmæssige og kulturelle. Det bør anføres, at Selskabet under de stærkt følelsesfulde diskussioner om salget af de Dansk-Vestindiske Øer havde forholdt sig meget afdæmpet – selv om holdningerne til salget givetvis har været forskellige og skarpe. Mange af medlemmerne følte salget som et nationalt nederlag

Generelt er der næppe tvivl om, at Selskabet hurtigt havde fået oparbejdet en vis prestige, som hævdet af Olufsen ved hans afgang i 1923. Det var ikke alene blevet kendt i en større offentlighed herhjemme, men i nogen grad også i udlandet. Medvirkende dertil var bl.a. professor Olufsens succesrige initiativ til at stifte en 'De Geografiske Selskabers Verdens-Union', et forslag der blev vedtaget på 9. og 10. internationale geografkongres i hhv Genève og Roma 1908 og 1913., men som gik i glemmebogen under den følgende verdenskrig.

Sammenlignes Selskabets udvikling med udenlandske selskabers, er der store lighedspunkter. Specielt er

den stærke optagethed af opdagelsesrejser og kolonier helt genkendelig, i hvert fald i Vesteuropa. Udviklingen mod etnografiske synspunkter er også karakteristisk, særlig i den senere del af perioden, hvor erfaringer fra koloniernes administration blev mere og mere omfattende. Sammenligner man det stof, Selskabet var optaget af, med hvad, der var hovedinteresser på universiteterne, tegner der sig et lidt andet billede. Ny synspunkter på faget slog langsommere igennem i Selskabet, hvor de til gengæld blev udsat for en frugtbar debat. En undtagelse gjaldt måske synet på den kvartære geomorfologi, hvor Selskabet meget hurtigt havde accepteret 'istidsteorien', som tidligt præsenteredes i Selskabet af geologerne V. Milthers og professor J.G. Johnstrup¹³⁾

Efter Forchhammers mange års hævde af 'rullestensteorien' var det en stor omvæltning. Løfflers efterfølgere på universitetets lærestol, Steensby og Vahl, var stærke forskere med stor evne til at interessere deres tilhørere. De blev hyppige gæster i Selskabet, så den gamle modsætning til universitetet aftog hurtigt. Selskabets rolle med hensyn til formidling af udlandets udvikling inden for faget blev derved styrket meget. Samtidigt bevarede

Selskabets vigtige rolle som uafhængigt diskussionsforum for geografi, det eneste i landet.

Selskabet under Første Verdenskrig

Det kom næppe som nogen overraskelse for Selskabets medlemmer, da verdenskrigen brød ud. Dertil havde den for længe spøgt i pressen og i folks tanker. Men at katastrofen blev så stor, og Verden derved ændret så meget, som tilfældet blev, kom sikkert bag på mange. I Tidsskriftets 23. og 24. bind, der udkom under verdenskrigen, mærker man, besynderligt nok, ikke meget til krigen – bortset fra papirmanglen. Desto kraftigere blev virkningen i de følgende år.

Selskabets virksomhed under verdenskrigen fortsatte umiddelbart på flere måder som vanligt: Bestyrelsen blev ganske vist blevet rekonstrueret (efter Z. Schrolls død) med viceadmiral C.F. Wandel som præsident, P. N. Nieuwenhuis og V. Schmidt som vicepræsidenter og den utrættelige Olufsen som sekretær, men det kan næppe hævdes, at dette skyldtes krigen. Møderækken fortsatte tilsyneladende uanfægtet; i hvert fald afslørede emnevalget ikke, at der rasede en krig i Europa. Flere foredrag havde Australien som emne (ved Ostenfeldt, Kornerup, Mjø-

berg og Sabine Helms). Blandt emnerne var også Stillehavet og nogle af dets øer repræsenteret (ved Birger Mørner, Th. Funder, Th. Mortensen). Måske var det et udtryk for, at det var at foretrække at tale om fjerne områder frem for nære? I hvert fald var det kun R.H. Stamm (om Tyrol), E. Rambusch (om den jyske hede) og A. Fraenkel (om landbrugets samfundsmæssige betydning), der havde valgt emner fra nærområdet.

Hvad angår ekspeditioner og opdagelsesrejser mærkedes den svigtende aktivitet derimod klart. Lypunktet under krigen var givetvis Knud Rasmussens resultatrige 2. Thuleekspedition (1916-18), der havde udforsket og opmålt fjordene på den grønlandske vestkyst, gjort en tur over Melville-bugten, og som sluttede med at krydse indlandsisen. Knud Rasmussens medarbejdere var geologen Lauge Koch og den svenske botaniker Th. Wulff, en grønlænder, Hendrik Olsen og to fangstmænd. Turens resultater var dels etnografiske, dels geologiske og botaniske: alt i alt imponerende, specielt den hårde rejse med dårligt slædeføre, åbent vand etc. taget i betragtning. Desværre kostede ekspeditionen livet for to af deltagerne, nemlig Hendrik Olsen og Th. Wulff.

Tidsskriftets artikler afspejler måske indirekte tidens vanskeligheder ved, at mange vedrører historiske emner, arbejder forsigtigt med 'lagervarer' - allerede indsamlet materiale - eller diskuterer ufarlige stridsspørgsmål. Nogle eksempler vil måske vise dette:

Olufsen skrev om den store Erg og dens klitdannelse, om sit materiale vedrørende muslimske gravmonumenter og gravskikke, og om Turkestan.

Schönebeck behandlede Sibirien og dets erhvervsudvikling (derunder Hjerl Hansens mange mejerier etc.).

Thoroddsen præsenterede et stort materiale vedr. Vatnajökulls aktiviteter.

Steensby gav sin fortolkning af omfanget af Pytheas' rejser: omfattede de et togt langs den jyske Vestkyst? Dette diskuteredes med G. Schütte.

Lundager gav et tidligt bud på klodens opbygning og en forklaring på kontinenters og oceaners opståen.

Pausen i nye observationer var ikke udelukkende en ulempe. En hel del stof blev grundigt behandlet og publiceret. Til denne gruppe hører Olufsens allerede nævnte artikel om sandørkenen '*Store el Erg*' (23:63-75), som er interessant ved betragtninger over ørkendannelsens natur og hans bud på

formverdenens tilbliven, især vedr. de store halvmåneformede vandreklitter, barkhaner. Den bygger på observationer fra en rejse til Tunis 1912. To store artikler om muhammedansk gravskik er derimod næsten rent deskriptivt-topologiserende. G. Hatts to artikler (*'Om rensdyrnomadismens elementer'*, 24: 240-68, og *'Agervandingen i Gudbrandsdalen'* 23: 148-58) benytter derimod foretagne feltobservationer til grundige overvejelser over nogle basale fænomeners kulturhistorie: 'Hvorfra er rensdyrnomadismen udviklet: fra landbrug eller fra jagt?' Og 'Er ploven oprindeligt et redskab til frembringelse af vandingsturer?' K. Birket-Smith (24: 137-67) behandlede problemet om sagaernes 'skrælinger': Hvem var de? Han giver mange ræsonnementer for, at de sandsynligvis var eskimoer og fortsætter med overvejelser over disses udbredelse i fortiden.

Om selve Verdenskrigen nævnes så at sige intet. En skjult reference findes måske i Schüttes artikel: *'Frankisk kolonisation på allemannisk grund'* (24: 191-215), men den behandler ganske vist forholdene i det 5.-6. århundrede! En anden indirekte hentydning er en advarsel om, at Tidsskriftet antageligt må skifte sats, fordi trykkeriet ikke længere har den hidtil anvendte. Æn direkte reference til

krigen findes dog. Olufsen skrev (i sin artikel om tunesiske landskaber (22: 261-275): 'Skade, at den Energi, der udfoldes i Krigen, ikke udløses paa de Tusinder af Kvadratmile ledig Jord, der findes i Asien, Afrika og Amerika'. Han forestillede sig de mirakler, moderne teknik ville kunne frembringe fx i Tunis' sahelområde [nær kysten] ved vandboringer mm. Men det skulle komme til at vare længe!

De internationale forbindelser gennem Selskabets første levetid

Det helt generelle indtryk er, at Selskabets valg af mødeemner og fokuseren på ekspeditioner ret nøje afspejler internationale tendenser i den samtidige geografi. Perioden var præget af to hovedforhold: det, at den 'febrile' opdagelses- og koloniseringsperiode, som havde øget den tilgængelige viden meget voldsomt, blev afsluttet og ved, at geografi efterhånden var blevet udviklet som moderne universitetsfag med en udtalt tendens til at opsplittes i specialer, dog under stærk diskussion af synsvinkler og metoder. Tendensen var dog tit tydelig: specialerne var på vej til at udvikles til selvstændige videnskabsgrene.

Det var i dette tidsafsnit, at kloden, stundom under megen dramatik, i

hovedtræk var blevet 'færdigopdaget', eller måske rettere gennemrekonstrueret/ 'gjort bekendt med' for den europæiske kulturkreds. (Opdagelseshistorien er jo stærkt etnocentrisk!). Sidste fase af Jordens opdagelseshistorie var det hovedemne, som optog geograferne mest – det gælder specielt for de geografiske selskabers medlemmer. Egentlig falder denne sidste del af Jordens udforskning i to grupper: berejsningen af de tempererede til tropiske kontinenter og endelig de polare egne berejsning. Den første gruppe er den tidligst afsluttede: først var de sejlbare floders omegne blevet udforsket derefter var det mellem floderne liggende indre af de store fastlande blevet gennemrejst. Også med hensyn til de polare egne tegnede alle hovedtrækkene sig efter Første Verdenskrig, selv om detaljerne manglede.

På universiteterne havde den moderne geografi fået en forstærket videnskabelig profil gennem en almindelig accept af Humboldts synspunkter. Naturgeografien blev styrket og i stigende grad udviklet fra at være rent deskriptiv og klassifikatorisk til et stadium af 'forklarende beskrivelse', mest dog vedrørende sammenhænge klimaplantevækst. Med hensyn til de senere så stærkt vægtede fagområder, der be-

handlede overfladeforhold (geomorfologi, hydrologi) var disse mest genstand for geologers opmærksomhed, men den deltes dog af flere og flere geografer. Tysk geografi var først i perioden ledende, ikke alene på grund af Humboldts virke, men også ved at dette suppleredes smukt af Carl Ritter, der især påpegede de store sammenhænge i rum og tid og bl.a. derved styrkede etnografien. Både Humboldt og Ritter døde i 1859, men havde efterladt sig en række arvtagere som fx F. Ratzel og A. Hettner¹⁴), der var med til at udvikle fagfilosofien i geografien: kulturen var betinget af og udformet under hensyn til naturforholdene. Med inspiration fra Darwin blev der lagt stærk vægt på at forstå, hvordan udviklingen af fastlandenes overflader forløb over tid og vel at mærke gennem de samme processer som dem, man kan iagttage i nutiden¹⁴). Et af de første store trin i den begyndende ud-specialisering var, at 'Antropogeografien', der havde større bredde end nutidens befolkningsgeografi, mange steder blev partielt og i stigende grad betragtet og udviklet som en selvstændig disciplin, etnografi, som dog stadig oftest betragtedes som en del af geografien. I Tyskland drejede interessen sig gradvist fra Humboldts naturgeografi

hen mod Ritters og den lidt senere Ratzels fagopfattelser, hvori mennesket fik større plads, ja, endda hovedrollen. Jorden blev opfattet som bo- og virkeplads for mennesket. Tysk geografi blev styrket kraftigt af, at kartografien udvikledes meget stærkt: tyske atlas (fx Stiellers Weltatlas) berømmes for deres kvalitet.

En tilsvarende udvikling så man i Frankrig, hvor den geografiske opfattelse (især ved Vidal de la Blaches virke) mere og mere centreredes på at se naturen og dens ressourcer som et sæt af betingelser, muligheder og begrænsninger, som mennesket gennem sit kulturapparat havde måttet lære sig at udnytte og tilpasse sig. Dette betød naturligvis, at man i den typiske geografiske beskrivelse i perioden reducere naturbeskrivelsen til det 'relevante' i forhold til kulturen, sommetider næsten til skemaniveau, mens befolkningernes materielle kulturniveau fik stor opmærksomhed og henførtes til bestemte 'udviklingstrin', naturligvis inspireret af Darwinismen. I Vidals regionsbeskrivelser¹⁶⁾ skildredes (med mesterlig sprogkunst) de franske 'pays' (Beauce, Brie, Sologne etc), så sammenhængen mellem geologi, jordbund, klima, plantevækst, dyreliv, dyrkning, byggeskik, klædedragt, befolkning osv

fremtræder klart. Befolkningen og dens særpræg ansås for at 'gro ud af den stedlige jordbund, præget af det lokale klima' osv. Efter Vidals død 1911 fortsattes hans linie, bl.a. af J. Brunhes som 'human økologi' og af E. Martonne og E. Reclus¹⁷⁾ med mægtige, systematisk beskrivende håndbøger á la Malte-Bruns '*Geographie Universelle*'. Fransk indflydelse på geografis udvikling indtil verdenskrigen blev stedse stærkere, måske især fordi den udformedes i samklang med den positivistiske og senere probabilistiske videnskabsfilosofi som en slags svar på den mere enkle opfattelse, at naturen bestemmer (determinerer) kulturudviklingen. 'Naturdeterminismen' blev dog af de fleste geografer kendeligt modificeret med henvisning til historiske, kulturelle forudsætninger, som fx teknologiudvikling (som allerede anført af Ritter og – stærkere - af Ratzel).

I engelsk og amerikansk geografi fulgte man en fra den 'kontinentale geografi' lidt afvigende kurs, længe dog mest inspireret af Humboldt og med stor vægt på den fysiske geografi. I USA blev de store navne A. Guyot og L. Agassiz, senere, efter et længere interregnum, W. M. Davis¹⁸⁾. De to sidste udviklede henholdsvis glaciologi og geomorfologi; den sidste stærkt påvir-

ket af Darwins udviklingsteori. (Mens geograferne ofte opfattede geomorfologien som et specielt geografisk domæne, var samtidens geologer tilbøjelige til blot at se disciplinen som 'overfladegeologi'). Amerikansk geografi tog tidligt den kurs, at geografi skulle observere, beskrive (klassificere) og *forklare*, bl.a. ud fra sammenligninger. Engelsk geografi var nøgternt observerende og beskrivende: dertil meget kritisk diskuterende. Et af de store navne i den henseende var H.J. Mackinder¹⁹), som mente, at nok påvirkedes mennesket og dets kultur af naturforholdene, ligesom naturen påvirkes af mennesket og dets udvikling af teknik. På grundlag bl.a. af observationer fra kolonierne fik etnografi og sociologi (fx ved P. Geddes) en udvikling, der delvis var uden sammenhæng med den fysiske geografi.

I den omhandlede periode vekslede det videnskabelige førerskab inden for geografi således ret stærkt. Tysk geografi havde med Humboldt og Ritter forårsaget en faglig vækkelse, men meget af den videre udformning af synspunkterne kom til at bero på franske forskere, i særdeleshed Vidal de la Blache og hans skole. Den anglo-amerikanske geografi havde mest lagt vægt på det observerende, beskrivende

og var dertil meget diskuterende. Men Mackinder kom dog til at påvirke sociogeografien stærkt, og takket være W.M. Davis blev det dynamiske, udviklingsmæssige element i geomorfologien tillagt megen vægt, oftest dog på et teoretisk plan – uden mange feltobservationer og helt uden den senere brugte eksperimentelle opfølgning.

Periodens universitetsgeografi i Danmark

På universitetet herskede professor E. Løffler som eneste lærerkraft fra lærestolens oprettelse 1873 til 1910. Både hans forskning og hans undervisning synes i begyndelsen at have været stærkt påvirket af Humboldt, men efterhånden voksede hans interesse for antropogeografien, og især etnografiske elementer blev mere og mere inddraget i undervisningen. Løfflers interesse for fagets filosofi synes at have været begrænset²⁰), men præget af et helhedssyn: faget var mere end blot en samling af discipliner. Han skal have været en meget overbevisende forelæser. Dette underbygges af, at op mod 200 tilhørere ikke var usædvanligt ved hans forelæsninger. (1892 fx forelæste han et semester over 'Ruslands natur og kultur' for mere end 250 tilhørere). Det er svært at forestille sig, at en videnskabelig debat kunne finde sted

under sådanne forhold; professoren var kun til stede ved forelæsningerne og kunne normalt kun træffes på privatadressen.

På den baggrund er det forståeligt, at Selskabet fik en ganske særlig betydning. Dette kom til at gælde for et langt videre tidsforløb. Fra 1911, hvor H.P. Steensby blev professor, til 1916 var der stadig kun én geograf ansat ved universitetet. Selskabets betydning for periodens danske geografi kan derfor næppe overvurderes, selv om universitetet med Steensby havde fået en lærerkraft med meget høje kvalifikationer²¹). I hans korte professorperiode fandt en kvalificeret debat om fagets emner og metoder plads i undervisningen. I hovedsagen fulgte man linjen fra den kontinentale (franske) geografi. Og med Steensby fik universitetsgeografien endelig etableret en naturlig forbindelse med Selskabet.

Selskabets relation til periodens geografifudvikling

Selskabet havde gennem perioden konsolideret sig som et nationalt forum for geografi. Spørgsmålet er nu, om det på samme tid afspejlede den betydelige videnskabelige udvikling, faget geografi gennemløb i perioden.

Selskabets deltagelse i udviklingen

af geografien som videnskab var i begyndelsen af perioden hæmmet af det manglende samarbejde med universitetet (Erslev-Løffler konflikten), men dette bedredes betydeligt under Steensby og senere Vahl og Hatt. Problemet var derfor, om professorerne formåede at overføre de ny impulser i tiden – sammen med Selskabets egne, direkte kontakter.

Til en vis grad holdt man trit med udviklingen i udlandet. Først overførtes idéer især fra tysk geografi, senere fra den franske. Tankesættet i dansk geografi, fx udtrykt gennem arbejderne om Grønland, ligner meget det tilsvarende franske. Man fristes til at konkludere, at dansk geografi i det store og hele var på omgangshøjde med den internationale ved krigsafslutningen. På et område var man dog af gode grunde bagefter. Specialiseringen havde i Danmark ikke mulighed for at udspille sig fuldt ud over en opdeling i natur- og kulturgeografi – med kun to fuldtidsansatte ved universitetet. Dog fandt en vis specialisering sted ved en slags afspaltning: således blev meteorologi og oceanografi ret tidligt opfattet som videnskaber i deres egen ret. Udviklingen kom derfor til at afhænge af, om Selskabets kontakter med omverdenen, udland og universitet kunne

sikre overførslen af de ny strømninger. Formodentlig har det kun været i beskedent omfang, men man gjorde da forsøg derpå, fx ved deltagelse i udenlandske kongresser. Således deltog Olufsen fx i 9. Internationale Geografkongres i Genf 1908; det var ved denne kongres han stillede sit forslag om oprettelse af 'De geografiske Selskabers Verdens-Union' som blev vedtaget både ved 9. og 10. kongres (i Genève og Rom) og ført ud i livet 1913 (forsinket af krigen mellem Italien og Tyrkiet samt kolera). Olufsen deltog også bl.a. i 'Société de Géographie's 100-års jubilæum 1921, Thalbitzer i 20. Amerikankongres 1922 (præsentation af grønlandsk materiale), og der arbejdedes ganske meget på at sikre gode forbindelser med udlandet. En stor del af dette arbejde blev ødelagt af verdenskrigen, men selv om resultaterne er vanskelige at vurdere, kan man hævde, at Selskabet søgte – fx ved tilknytning af korresponderende medlemmer - at udfylde sine opgaver på bedste måde.

Noter til afsnit 2

- 1) Møblementet fra perioden 1907-23, hvoraf det meste skænkedes Selskabet af bogtrykker Hertz 1908, er stort set bevaret, bl.a. takket være en gave til vedligehold fra A.P. Møller-

fonden.

- 2) Citatet er her anført efter Salmonsens leksikon. Tilføjelsen om, at man heller ikke ud fra det foreliggende materiale sikkert kunne vise, at Cook ikke havde været ved Nordpolen, er ikke derfra, men refererer til Elis Strömngrens udtalelse. En tilsvarende, samtidig undersøgelse af Pearys rejse gav for øvrigt et ganske tilsvarende resultat: ingen beviser for, at han havde været på Nordpolen, men heller intet sikkert, som viste at han ikke kunne have været nøjagtigt der. En redegørelse for Cook-sagen findes i Københavns Universitets Årbog 1909-10, hvoraf det bl.a. fremgår, at Selskabet aldrig tilbagekaldte den givne guldmedalje, og at universitetet heller ikke tilbagekaldte den tildelte doktorgrad.
- 3) Blandt de mange mærkelige forhold i sagen kan nævnes, at Cook hævdede, at en betydelig del af hans materiale havde været efterladt for senere hjemtransport efter, at Peary havde nægtet at medtage det – hvorefter det forsvandt. Cook anførte at have set 'lave fjeldøer', da han var nær Nordpolen. Peary opfattede dette som et klart bevis for svindel: der er i området ca 3½ km dybt hav og ingen øer. Senere (fx 1921) har man observeret mægtige 'isøer' i området med ca. 100 m høje isskruninger. Peary anførte også, at Cook havde rapporteret umulige rejsehastigheder med kun 23 hunde. To nordmænd (E. Kagge og B. Ousland) løb 1990 på ski over isen til Nordpolen fra Ward Hunt Island på nogen-

- lunde samme tid, som Cook havde opgivet. De to eskimoer, der ledsagede dr. Cook, fortalte bl.a. Knud Rasmussen, at Cook kun havde rejst ganske kort på isen, ikke længere borte, end at man næsten hele tiden kunne se land. De udelukkede fuldstændigt, at Cook skulle have nået Nordpolen.
- 4) En undersøgelse af R.E. Pearys dagbog, stillet til rådighed af hans familie i anledning af, at en TV-udsendelse havde argumenteret for en rehabilitering af Cook, viste store ejendommeligheder. W. Herbert har afsløret, at Pearys dagbog fx mangler indførsler om de fire afgørende dage (ud af i alt otte dage på havisen), der omfatter besøget på Nordpolen - og at de kritiske observationer mangler. Medrejsende, bl.a. hans gamle ven M. Henson, har beskrevet Pearys mærkelige opførsel umiddelbart før og efter hans påståede besøg på Nordpolen. En sandsynlig forklaring på mærkværdighederne er, at Pearys stedbestemmelser var så usikre, og at heller ikke han selv vidste, om han havde været nøjagtigt på Nordpolen. (W. Herbert: 'Commander Robert E. Peary. Did He Reach the Pole?', National Geographic, Sept. 1988: 387-408). En funden note med beregning af positioner synes at bevise, at Peary havde alvorlige problemer med at fastsætte sin kurs og position og kun nåede ca 88° nord. hvad han søgte at skjule (D.Rawlins, 1968).
 - 5) De to nævnte medaljer er senere blevet uddelt et antal gange, som det fremgår af liste bagest i heftet.
 - 6) 'Vega' skulle påvise strøm-mønstret i Ishavet og vise, at en besejling af havet nord om Asien var mulig. På baggrund af behovet for at 'åbne Sibirien' havde dette stor interesse i samtiden.
 - 7) En grundig udredning af forholdene omkring 'Danmark Ekspeditionen' findes i: Ole Ventegodt: 'Den sidste Brik', Gyldendal 1997.
 - 8) I forbindelse med salget af de Vestindiske Øer fastsloges i en deklARATION at 'de Forenede Stater anerkendte Danmarks højhedsret over hele Grønland' (Schultz Danmarks-historie, Bd VI: 47, Kbhvn 1943).
 - 9) Som kilde til det foregående fremhæves især: Peter Robert Dawes 'Udforskning af Peary Land gennem 4000 år' i G. Martens, J.Fog Jensen, M. Meldgaard og H. Meltofte (reds.): 'Peary Land', kap 3. Atuagkat , Nuuk.2003.
 - 10) Hatt søgte bl.a. i den undersøgte kultursgenstande tegn på, at de oprindeligt havde haft funktioner, der afslørede andre miljøbetingelser (disputatsen, 1911).
 - 11) Den 'lille istid' er endeligt påvist gennem W. Dansgaards undersøgelser af borekerner fra Grønlands indlandsis, omtalt bl.a. i W. Dansgaard,: 'Indlandsisen fortæller verdenshistorie', 1984.
 - 12) Emnet er senere behandlet bl.a. i professor Olaf Olsens disputats 'Hørg, Hov og Kirke' (1966).
 - 13) J. G. Forchhammer (1794-1865) mente, at Danmarks overfladelag stort set var af marin oprindelse, tilhørende den såkaldte 'rulle-

- stensformation'. Først med J. Fr. Johnstrup (1818-94), der efterfulgte Forchhammer, opnåede istidsteorien fuld anerkendelse.
- 14) F. Ratzel (1844-1904) skrev den meget læste 'Anthropogeographie' (1872), der er præget af besindig argumentation for sammenhænge i geografien. A. Hettner (1854-1941) udarbejdede en ofte refereret metodelære. Blandt Humboldts arvtagere mærker man sig S. Passarge (1867-1912) og F. von Richthofen (1833-1905), der især berejste Kina/Østasien. Richthofen efterlod sig en stor skole af geografer, Philippsen, Friedrichsen og von Drygalski, der alle foretog store rejser.
- 15) Geologen Lyell havde fastslået, at fortidens geologiske processer var af samme art, som de nutidige ('aktualitetsprincippet').
- 16) Især er Vidal's regionsbeskrivelser fra 'La France de l'Est' (1917) blevet berømte, men også i 'Tableau de la Geographie de la France' (1903) viser hans stilistiske mesterskab sig.
- 17) E. de Martonne (1873- 1955) blev Vidals efterfølger; hans hovedindsats var i fysisk geografi (Traité de Geographie Physique, 1909) og udgivelsen af Geographie Universelle fra ca 1930-42. Han skrev selv 'Europe Centrale I-II' (1930-31) og et bind om Frankrigs fysiske geografi i værket. E. Reclus (1830-1905) var hovedredaktør for 'La Nouvelle Geographie Universelle', der udkom i 19 bind fra 1875-1894.
- 18) A. Guyot (1807-84) var fra Schweiz, elev af Humboldt og særlig Ritter. Han udvandrede til USA (sammen med geologen Agassiz), blev professor på Princeton. Skrev 'The Earth and Man or Physical Geography in Relation to the History of Mankind' (1852). Agassiz bidrog stærkt til udviklingen af earth sciences i USA. Det benægtes ofte, at der dannedes en amerikansk skole i geografi. Nærmest på dette var måske (dog kun i geomorfologi). W.M. Davis (1850-1934), der skrev over 500 publikationer, der dog var uden de blokdiagrammer, han siden blev forbundet med.
- 19) H.J. Mackinder (1863-1935) var en central person i engelsk geografi: en tid direktør for London School of Economics, medlem af parlamentet og professor i Oxford (1887-1905), hvor hans tilgang til regionalgeografien, som 'fx i Britain and the British Seas', (1902), vandt tilslutning.
- 20) I 'Erwägungen über die jetzige Lage der Geographie' (i Zeitschr. f. wiss. Geographie VIII: 142-45, 1891) anfører han dog nogle synspunkter, der hævder at geografer må betragte Jorden i dens helhed og naturen i forhold til menneskeheden - uanset at faget betjener sig af nabo-discipliner
- 21) H.P. Steensby (1875-1920), der var professor 1911-20, inspirerede med sin disputats 'Om Eskimokulturens Oprindelse' (1905) til en bølge af forskning i arktisk kulturudvikling. Steensbys opfattelse af geografi fulgte nærmest de samtidige franske geografers. Han redegjorde pædagogisk klart for sine synspunkter i 'Indledning til det geografiske studium' (1920).

Mellemlrigstiden

De store opdagelsesrejser (næsten) afsluttet: De store håndbøger udkommer

Mellem de to verdenskrige

Geografien blev ændret på flere måder efter 'Den Store Krig'. Magtfordelingens landkort måtte omtegnes. De direkte ødelæggelser var begrænset, stort set til Belgien og det nordlige Frankrig, men de menneskelige tab havde været enorme. Freden blev en vanskelig tid, bl.a. fordi mange problemer var forblevet uløste ved fredsslutningen. Krigens tabere fik reduceret deres territorium, specielt kolonier. Tyskland mistede alle sine, mens Vestmagterne forøgede deres oversøiske besiddelser. USA og de neutrale havde fået skabt formuer under krigen. USAs stærkt øgede indflydelse var med til, at mange afståede kolonier blev givet som mandatområder under Folkeforbundet (1920-46). Kolonikapløbet var dermed næsten forbi, og udviklingen/udnyttelsen af de ny områder tog fart.

Geograferne fik mange opgaver: dels oversøiske med udredning af mange ny problemer i kolonierne, dels i forbindelse med den aktuelle økonomiske udvikling på vej mod 'industri-

kulturen', bl.a. med fortsat kraftig byudvikling. Den ny Verden var kommet påtrængende nær, og man kendte den ikke særlig godt. Måske var det en del af baggrunden for de mange store geografiske oversigtsværker, der udkom i perioden?

Verdenskrigen havde medført betydelige tekniske fremskridt, ikke bare nye våben, men også med hensyn til mekaniseret teknik og fx industriel masseproduktion. Den kunne måske have støttet en hurtig genopbygning – hvis det økonomiske kaos i krigens kølvand ikke var opstået. Blandt megen ny teknik fik en del betydning for geografien, bl.a. ved at gøre rejser hurtigere og sikrere. Luftskibe, fly og terrængående køretøjer gjorde alt tilgængeligt, og ikke-berejste steder kunne kortlægges billiger med støtte fx luftfotografering. Samlebåndsteknik, ny opfindelser og ny medicin skulle nu til at revolutionere den civile Verden – men til alles skuffelse begyndte i stedet en serie af økonomiske kriser, som

egentlig først blev helt overvundet, da næste Verdenskrig allerede truede.

Selskabet i Mellemkrigstiden

Selskabet løb - som så mange andre - efter Første Verdenskrig ind i betydelige vanskeligheder, der voksede til først i 1930'erne. De var hovedsageligt af økonomisk karakter. Medlemstallet i 20'erne var længe omkring 800-900 (1924: 862), men det faldt i 30'erne til ca 600, så både kontingenter og private donationer svigtede. En øget styrke var, at samarbejdet med universitetsgeografien var kommet i stand og blev styrket gennem hele perioden. Selskabet ændrede under indtryk deraf sin profil fra det alment oplysende mod det mere videnskabelige. Det skiftede også sin fremtræden, der kunne have præg af 'engelsk' klub med udfoldelse af en del selskabelighed (fx en årlig souper for bidragsydere til Tidsskriftet, bestyrelse og råd) til en mere nøgtern og fagligt betonet. Dertil var der flere grunde.

Som i det meste af Europa, mærkede man også i det danske geografiske selskab et stort skift i interesser. Opdagelsesrejser var stadig populære, men de blev selvfølgelig sjældnere og knap så spændende efter, at de mest iøjnefaldende mål var nået. Interessen for det 'videnskabelige og almindelige

geografiske stof' var ikke udviklet nok til at fastholde medlemstallet gennem verdenskriserne - trods mange videnskabelige nyheder. Mens indtægterne faldt, voksede udgifterne til gengæld inflatorisk, så Selskabets pengeforhold blev et plagsomt problem - uanset, at man til en begyndelse havde besiddet en vis formue (1920: ca 50.000 kr.). Selskabet havde endnu i begyndelsen af 20'erne ofte problemer med at skaffe plads til de, der ville høre foredragene. Møderne holdtes sædvanligvis i Odd Fellow-palæets mindre sal, men måtte ikke sjældent flyttes til den større mødesal, hvilket vakte bekymring, da det betød en ekstra udgift på 250 kr. pr. gang. Men da den mindre sal 'kun' kunne rumme 600 tilhørere, var der ikke andet at gøre. Man indførte i en periode et stop for tegning af ny medlemmer (de kom på en ekspektanceliste) i håb om, at tilhørerne skulle kunne rummes i den mindre sal: springet til den større sals 1400 pladser forekom lovlig stort, da man kun havde godt 900 medlemmer (Ref. af rådsmøde 7/1 1925). Det var især Knud Rasmussens foredrag, der kaldte folk af huse, specielt hans møde 20/1 1925 om 5. Thule-ekspedition sprængte alle rammer. På samme måde blev Selskabets 50-års jubilæum 1926 en stor pub-

likumsucces med festtaler (M. Vahl, Knud Rasmussen) i Universitetets fest-sal og festsouper. I løbet af 1920erne blev det en anden slags problemer, der tyngede: medlemstallet daledel) og økonomien svækkedes. Hen mod udbruddet af Anden Verdenskrig bedre-des forholdene dog igen noget. Det skyldtes både forbedrede konjunkturer, men også i høj grad effekten af nogle svære, men nødvendige strategiske be-slutninger som led i en klart tænkt plan for Selskabets bevaring og genop-bygning. Selv under de voldsomt tilta-gende aktiviteter lykkedes det at sikre balance i økonomien, dog mest ved, at der blev fremskaffet midler fra de of-fentlige fonds og – ikke mindst – fra Carlsbergfonden til de mange og kost-bare publikationer, der sa dagens lys i årene før krigsudbruddet.

I sin ny skikkelse mistede Selska-bet sin tiltrækningskraft for en del af sin hidtidige medlemskreds, men op-nåede til gengæld større klarhed om sin karakter og større økonomisk sik-kerhed. Aktiviteterne fik gennemgå-ende et mere videnskabeligt tilsnit og appellerede derfor for en del til ny kredse af interesserede, uanset, at Sel-skabets ydre rammer samtidigt blev mere beskedne.

Selskabets ledelse

At Selskabet i periodens begyndelse gennem så vanskelige tider fortsat kunne eksistere uden større kursæn-dringer skyldes i vid udstrækning støtte fra dets stærke ledelse. Den smukke tradition, der bestod i, at Sel-skabet nød kongelig protektion, har gi-vetvis haft sin andel deri. Efter lens-greve Raben-Levetzau og viceadmiral C.F. Wandel fik man igen en kongelig person som Selskabets præsident, da Kronprins Frederik (IX) overtog posten 1927. Kronprinsen var en meget aktiv deltager i Selskabets liv og fortsatte som præsident lige til 1947, da han, ef-ter at have succederet som Danmarks konge, blev protektor. Admiral C.F. Wandel og generalmajor P.N. Nieu-wenhuis havde virket som vicepræsi-denter til 1922. Derefter valgtes den farverige generalkonsul Johan Hansen (chef for rederierne Dannebrog og C.K. Hansen) og professor Martin Vahl til posterne. De varetog arbejdet samvit-tighedsfuldt og gnidningsløst fra 1922 til 40. Generalkonsulen hjalp til, at man fik styr på økonomien, og professoren opretholdt forbindelsen til den viden-skabelige verden på det bedste.

Ole Olufsen forlod 1923 den stil-ling som sekretær og redaktør, som han havde bestridt med entusiasme siden

Fig. 20: Generalkonsul Johan Hansen (1861-1940), Selskabets vicepræsident 1922-40 og meget fremtrædende i sin samtid. Indtil 1918 var han generalkonsul for Øst- og Ungarn og var en tid medlem af Københavns kommunalbestyrelse. Han blev Danmarks første handelsminister (1907) og næstformand for A/S Københavns Havn. Siden 1884 var han formand for bestyrelsen af DS 'Dannebrog' og senere chef for DS 'C.K. Hansen', oprettet af faderen. Rederierne havde under Verdenskrigen optjent en stor formue. 'Generalkonsulen' var kendt i offentligheden for sin eksklusive sommerbolig, villa 'Bondicar' i Skodsborg, og for sin fantastiske samling af moderne, fransk kunst i boligen på Kastelsvej, hvortil han havde givet offentligheden adgang. Samlingen solgtes 1934 for en imponerende sum efter, at Statens Museum for Kunst havde afslået at købe den for én million. Johan Hansen led store økonomiske tab under depressionen, men var efter salget af samlingen i stand til at videreføre rederierne.²⁾ Foto: Dampskibsrederiforeningens Jubilæumsskrift 1935.

1903. Årsagen angaves at være træthed efter den sygdom, der havde svækket ham siden den sidste Afrika-ekspedition til Sahara (1922-23), men var måske

mere en følge af, at der var ydret en vis (stort set uberettiget) kritik af ham, fx skulle han 'ikke have støttet Grønlands-sagen kraftigt nok'. Udgifterne i almindelighed (og ved en deltagelse i en geografkongres i USA i særdeleshed) synes i højere grad at have været kritikens baggrund. I realiteten var det nok den svækkede økonomi - der stillede store krav om omstilling af Selskabets funktioner - som spillede ind sammen med en vis påholdenhed, der efterhånden blev nødvendig. Om denne retfærdiggjorde, at man ikke ville betale Olufsen en rimelig pension, men en årlig 'støtte' på kun 1000 kr, er det svært at tage stilling til så mange år efter. Selv efter hans hjemkomst fra den vel gennemførte Sudan-ekspedition i 1927, som han holdt foredrag om i Selskabet, var der ikke fuld tilslutning til at tildele ham nogen af Selskabets hædersbevisninger. Man fremhævede dog den betydning, hans funktion som ekspeditionsleder havde haft for unge universitetsfolk. Olufsen døde 1930, vistnok skuffet over, at hans indsats her i landet - hverken gennem de 20 år for Selskabet eller som forsker - helt opnåede den anerkendelse, nutiden er langt mere tilbøjelig til at godskrive ham.

Generalmajor Edgar Castonier efterfulgte ham 'midlertidigt' som sek-

retær 1924 og fungerede samvittighedsfuldt, trods fortsatte økonomiske vanskeligheder, indtil 1931, hvor dr. Niels Nielsen overtog posten, som han derefter beklædte til 1955. De tre sekretærs forskellige synsvinkler på Selskabets virksomhed, redaktion og mødetilrettelæggelse, viser sig ved forskelle i virksomheden i de perioder i Mellemkrigstiden, hvor de stod for redaktion og mødetilrettelæggelse. Trods forandringerne er det samlede indtryk, at Selskabet har haft en uhyre stabil, realistisk og funktionsduelig bestyrelse i nævnte tidsrum, særligt med generalkonsul Johan Hansen og M. Vahl som vicepræsidenter (1922-40) og med først E. Castonier (1924-1931) og derefter Niels Nielsen (1931- 42) som sekretærer, synes bestyrelsesmedlemmerne at have fungeret godt sammen. En mindre ejendommelighed bør måske nævnes: Der synes ikke at findes referater fra bestyrelsesmøder 1939-44. Afholdtes der ikke møder på grund af risikoen, eller var det blot referaterne, der var 'mørklagt' af hensyn til bestyrelsens sikkerhed?

Rådet repræsenterede en betydelig videnskabelig kompetence inden for snart sagt alle vedkommende fag: næsten alle lederne af faglige myndigheder inden for 'de naturhistoriske fag'

var medlem af rådet. Det gælder således biologi (E. Warming, H.C. Ostensfeld, Ad. Jensen, W. Dreyer), geologi (O.B. Bøggild, V. Madsen, A. Jessen, V. Milthers), oceanografi (Martin Knudsen, Dan la Cour), jordbundslære (P.E. Müller), kortlægningen ved Generalstabens topografiske Afdeling (M.J. Sand) og ved Farvandsdirektoratet (J.A.D. Jensen Bildsøe), meteorologi (C. Ryder) og arktisk forskning (G. Holm, V. Garde, G.C. Amdrup, N.M. Krieger). Gymnasieskolen var også repræsenteret (bl.a. ved lektor A. Stockmarr). Langtfra alle medlemmer af Rådet er nævnt, uanset, at de måtte have fortjent det: dette tjener kun til at vise Rådets fagligt brede kompetence. Det synes også at have haft et udmærket samarbejde, der bl.a. gav sig udtryk i, at de faglige fremskridt inden for de forskellige discipliner ofte meget hurtigt kom til udtryk i Selskabets mødeprogram og artikler.

Blandt de tilpasninger, Selskabets svækkede økonomi efter Første Verdenskrig krævede, var en reduktion af omkostningerne, der voksede meget stærkt på grund af inflationen. Det gjaldt også udgifterne til nogle af Selskabets temmelig flotte forbrugsvaner. De omfattede souper'er ved bestyrel-

ses- og rådsmøder på Restaurant Nimb, middage for årets foredragsholdere, festaftener for udenlandske forskere osv., som var ret dyre. Også lønningerne til Selskabets personale (1919: 9.000 kr. til sekretæren, professor Olufsen og 2.500 kr. til assistenten, krigsassessor Møller, alt pr. år) gav problemer, men med til bekymringen var dog især de stigende udgifter til lokaler. Selv med en forhøjelse af kontingentet til 10 kr. pr. år – ens for damer og herrer – var det vanskeligt at skaffe dækning. Tidsskriftet, der kostede 5 kr. ekstra for medlemmer, 10 kr. for ikke-medlemmer, bidrog kun til underskuddet, så noget måtte gøres. Kun takket være et statstilskud (5.000 kr. for året 1919) og en række pengegaver fra private til Selskabet (fra Dampskibsrederiforeningen, Rederiet C.K. Hansen, fra generalkonsul Johan Hansen osv) bragtes der balance i regnskabet. Alligevel indså man allerede 1921, at noget drastisk måtte gøres. Præsidenten, admiral Wandel, anbefalede således Olufsen at søge en anden stilling; og huslejen måtte under ingen omstændigheder fortsætte med at stige.

Gennem den periode, Olufsen var sekretær, havde Selskabet gennem flere flytninger bestandig øget kvaliteten af sit domicil – et krav fra medlemmerne.

Lokalerne havde haft betydning som samlingssted, åbent alle hverdage efter middag som en art klublokale, der – med mulighed for lette serveringer – var egnet til diskussioner blandt folk, som var berejste, havde været bosat i udlandet, havde gjort tjeneste på Grønland, måske interesserede rentiers. Men man måtte efterhånden erkende, at lokalerne, der lå på en af Københavns bedste adresser, et strøghjørne nær Kongens Nytorv, var ved at blive for stor en økonomisk belastning på grund af stigninger i husleje og – ikke mindst – i udgifter til opvarmning (1919: hhv 3.000 kr. og 717,04 kr.). Derfor flyttede man i 1924 til Amaliegade 29A til en bygning, der hørte til det gamle Frederiks Hospital, som på bl.a. Tietgens initiativ var blevet stillet til rådighed for et nyt kunstindustrimuseum. Lokalerne faldt ikke i medlemmernes smag, og man flyttede derfor ret snart til en sidefløj af Amaliegade 33.

Bygningen tilhørte Dampskibsrederiforeningen (som 1. vicepræsident Johan Hansen var medlem af): efterfølgende blev den overtaget af Danmarks Rederiforening, hvori Dampskibsrederiforeningen indgik. Disse udmærkede og smukke lokaler blev det vanskeligt, trods velvilje fra Dampskibsrederiforeningens side, at fastholde under den

Fig. 21: Selskabets residens 1926-33 i en sidefløj til Rederiforeningens bygning, Amaliegade 33. Foto: Dampskibsrederiforeningens Jubilæumsskrift 1935.

fortsatte krise (der også ramte rederiet 'Dannebrog' meget hårdt), og en ny løsning måtte findes. Gentagne årlige underskud, der kun blev dækket ved, at man efterhånden opbrugte Selskabets formue, og som fortsatte til hen mod midten af 30'erne, styrkede denne beslutning. Den blev baseret på, at Selskabets efterhånden ret omfattende og unikke bibliotek var et aktiv, hvortil adgang - som den ny sekretær, dr. Niels Nielsen, meget besnærende påpegede - måtte anses for at være 'af enestående værdi for mange statsinstitutioner'. Nationalmuseets ledelse reagerede positivt på idéen og tilbød at stille lokaler for bibliotek og sekretariat til rådighed i den nyrenoverede bygning, Prinsens Palæ, Ny Vestergade 10 - et tilbud, man modtog med glæde (1933). Museets store festsal blev et meget benyttet mø-

delokale, men Selskabets kontor fik efterhånden trange kår, bl.a. fordi Selskabets bibliotek bestandigt voksede - hvorved adgang til bøgerne efterhånden blev først vanskelig - senere i praksis umuliggjort. Alligevel var det først i 1960, at Selskabet igen skiftede adresse! Det gode samarbejde med museet gav sig bl.a. udtryk i, at der i hvert af de følgende mange år indgik en kort beretning om accessionen ved Nationalmuseets Etnografiske Samling i Tidsskriftet, som ligeledes bragte en stor del af det ny etnografiske stof, specielt vedr. Grønland. Først med oprettelsen af et professorat i etnologi (1964) og af eget tidsskrift ('Folk', 1959) og forening

Fig. 22: Generalmajor E. Castonier, Selskabets sekretær 'midlertidigt' 1924-1931.

svækkedes forbindelsen mellem de to fag, og det etnografiske stof blev sjældnere i Tidsskriftet. Interessen for Grønlands etnografi blev dog opretholdt. Ganske vist var den kraftige nedtoning af Selskabets ydre rammer ved flytningerne smertelig for mange medlemmer, men den betød, at Selskabet fik basis i en sund, meget lidt konjunkturfølsom økonomi. Uden Niels Nielsens resolution indgreb havde det næppe overlevet de mange vanskeligheder, kriserne i Mellemkrigstiden resulterede i.

Aktiviteter

Også Selskabets funktioner ændredes, måske mere som følge af det stærke, men gradvise, skift i interessefelter end som følge af den økonomiske krise. Tydeligst fremgår ændringerne af Tidsskriftets form og indhold. Olufsens redaktion af Tidsskriftet havde været præget af et ønske om at nå ud til medlemsskarens brede masse, hovedsageligt gennem ekspeditions- og rejsebeskrivelser, en model, der bringer det amerikanske 'National Geographic Magazine' i tankerne. Efter hans tid blev emnevalget af en smallere type, mere sigtende på videnskabeligt nyt end på almindelig oplysning. Denne kursændring fandt sted straks fra Castoniers overtagelse af redaktionen 1924. Desu-

den ændredes Tidsskriftets form: man indførte for hovedartiklernes vedkommende, at de resumeredes på et hovedsprog. Dette havde til følge, at antallet af bytteforbindelser steg meget - til gavn for Selskabets bibliotek. Tidsskriftet skiftede også udseende, idet man gik fra det klassiske kvart-format over til det mere beskedne og praktiske oktav, hvilket reducerede trykkeudgifterne en hel del. Mens der tidligere udsendtes seks hefter årligt (der samledes i et kvartbind hvert andet år) gik man fra bind 28 (1925) over til fire hefter pr. år, der samledes i ét bind. Først fra 1932 blev Tidsskriftet medlemsblad for Selskabet, og oplaget steg fra omkring 650 til henved det dobbelte. Og fra 1933 udkom Tidsskriftet i to 'halvbind' pr. år for endelig, 1940, at gå over til at udkomme i ét bind pr. år (indtil 1964). Baggrunden for den mindskede udgivelseshyppighed har uden tvivl dels været ønsket om besparelser i driften, dels en mindsket tilgang af stof på gr. af større krav, kombineret med, at behovet for helt aktuel publicering var blevet mindre, efter at kapløbet om ny opdagelser var klinget af.

Tydeligvis blev emnevalget for både møder og Tidsskrift også gradvist, men radikalt, ændret. Fagligt prioriterede man geografi (inklusive geo-

logi) og etnografi højst, men tydeligere er det måske, at bidragene nu kom fra en meget mindre gruppe af personer, hvoraf nogle til gengæld var meget synlige. De mest populære bidragydere var uden tvivl Knud Rasmussen, Lauge Koch og Henning Haslund-Christensen. Dette har givetvis en sammenhæng med deres utrolige – men meget forskellige – evner som foredragsholdere. Deres foredrag, oftest holdt under festlige former, havde tilhørertal på 600-800 eller mere; i enkelte tilfælde (fx ved Knud Rasmussens foredrag om 5. Thule-ekspedition) var ikke engang Odd Fellow-palæets store sal med 1200 pladser tilstrækkelig. Man var i Selskabet stadig dybt fascineret af ekspeditioner, særligt når de kendte danske forskere var i spidsen. Begejstringen for Knud Rasmussen kunne til tider antage næsten kultagtige former. Når ekspeditionsmålene var Grønland og Island, var interessen for foredragene generelt ekstra stor, men også ekspeditionerne til Centralasien og til havs skattedes meget højt.

Grønlandsekspeditioner 1920-45

De løbende beretninger i Tidsskriftet om fx Grønlands opmåling var blevet færre, samlet i oversigtsartikler, fordi man var gået over til mindre hyppig

publicering. Til gengæld indeholder Tidsskriftet ret fyldige beretninger om de store ekspeditioner, som helt tydeligt nød stor publikumsinteresse, ofte markeret ved 'festlige møder', der ofte havde en tydelig national betoning..

Straks efter Verdenskrigen var den intensive ekspeditionsvirksomhed til Grønland blevet fortsat, måske fremmet af, at forskellige geologiske fund (kryolit, kul, marmor) havde givet håb om økonomiske muligheder. En anden vigtig baggrund var fortsat hævde af suveræniteten. Dette formål blev næret af, at Norge havde fattet interesse for de grønlandske muligheder. Ved en overenskomst (1924) havde Norge af Danmark allerede fået tilstået ret til forskning og udøvelse af specifikke erhverv i dele af Grønland. Dette betød, at en vis konkurrence udviklede sig mellem de to lande. Visse nordmænd indledte 1930 en okkupation af dele af Østgrønland med henblik på udnyttelse af fangstmulighederne, hvilket udløste danske protester. Disse resulterede i, at de to lande enedes om at indbringe spørgsmålet om Danmarks suverænitet for Den internationale Voldgiftsdomstol i Haag. At spørgsmålet blev stillet, gav givetvis stødet til udsendelse af et yderligere antal ekspeditioner, hvis egentlige formål var hæv-

delse af den nationale suverænitet. Ekspeditionerne fortsatte dog også efter, at 'Grønlandssagen' 1934 var blevet afgjort med, at Danmark fik overdraget overhøjheden³⁾. Den tilladelse, Norge havde fået til erhverv og forskning i Østgrønland, forblev dog fortsat i kraft (indtil 1967). Den forbilledlige løsning af konflikten vakte beundring mange steder i verden.

På omtrent denne tid skiftede ekspeditionerne karakter ved, at rejseteknikken ændredes. Hundeslæderne som transportmiddel ved rekognosceringer blev efterhånden suppleret med fly, og formålene var ikke blot berejsning / kortlægning, men der sigtedes yderligere mod bestemte observationer, enten hvor naturvidenskabelige (ofte biologi, senere næsten udelukkende geologi) eller hvor etnografiske observationer var hovedsagen. I perioden til 1924 havde næsten alle hovedaktiviteter været ledet af Knud Rasmussen, som efterhånden havde udviklet et sandt mesterskab med hensyn til ledelse af ekspeditioner, specielt når de indbefattede slæderejser. Han opnåede en prestige og popularitet, der næppe havde noget sidestykke i samtidens Danmark. Alle hans ekspeditioner omtaltes i Tidsskriftet. Knud Rasmussens Thule-ekspeditioner

omfattede i tiden efter første Verdenskrig:

- 3. Thule ekspedition 1919-20, der hovedsageligt var en depotudlægning for Roald Amundsens nordpolsekspedition med luftskibet 'Norge' (se Godfred Hansens beretning, 26:24).
- 4. Thule 1919, hvorunder Knud Rasmussen samlede folklore (myter og sagn) i Ammassalik, hvorved træk af den østgrønlandske kultur for store deles vedkommende blev bevaret
- 5. Thule 1921-24, 'Den Store Slæderejse' hvorunder hele det amerikanske kontinents nordkyst fra Thule til Beringsstrædet berejstes, (26:57 mfl).
- 6. Thule, der var et motorbådstogt fra sydvest til østkysten for rekognoscering og arkæologisk indsamlings (af levn fra nordbo- og eskimokultur) fra Julianehåb til Ammassalik. I denne deltog bl.a. de unge grønlandsarkæologer E. Holtved, Bangsted og Johs. Olsen (35:168).
- 7. Thule 1932 til Sydøstgrønland, 'De tusind bræers Land', (36:35).

Man kan hævde, at 5. Thule ekspedition langs hele det arktiske Amerika blev det flotte højdepunkt i den periode, hvor store arktiske forskningsrejser gennemførtes pr. hundeslæde. 'Den store Slæderejse' blev ikke bare en eventyrlig præstation, men på mange måder et gennembrud i eski-

Fig. 23: Knud Rasmussen (1879-1933) blev efter 5. Thule-ekspedition meget populær. Kortskitzen viser ruten for 'Den store Slæderejse' 1921-23.

Foto: Arktisk Institut.

Kort efter: Den store Slæderejse, 1935.

moforskningen. De fleste typer af inuit-kultur besøgte på rejsen. Den opfyldte ikke alene en længe næret drøm hos Knud Rasmussen, men den gav ved sit indsamlede etnografisk-arkæologiske materiale (over 20.000 genstande) helt nye muligheder for på afgørende punkter at belyse spørgsmålet (som Steensby og Hatt havde præciseret) om eskimokulturens oprindelse (spec. om tilstedeværelsen af en 'palaeskimoisk' kultur) og fx om indvandningsvejen nord om Grønland. I ekspeditionen deltog også bl.a. Peter

Freuchen, Therkel Mathiasen (se bl.a. 26:57 og 28:11) og Kaj Birket-Smith. (27:192). Det indsamlede materiale fra ekspeditionen er stadig en væsentlig del af Nationalmuseets eskimo-samling. Ekspeditionen er omtalt mange steder i Tidsskriftet gennem to faser. Først artikler og foredrag om selve rejsens forløb, derefter fulgte - i et meget langt kølvand - den videnskabelige behandling af resultaterne. Disse blev på mange måder et fundament for den senere danske eskimo-forskning. Knud Rasmussens popularitet blandt Selskabets medlemmer var meget, meget stor. Fremmødet ved hans mødeaftener var massivt, og begejstringen formidabel. Han formåede i sjælden grad at fastholde tilskuernes medleven omkring sin beskedne fortællerskikkelse og sin umiddelbare hjertevarme. For Selskabet var hans død 1933 uden tvivl et meget hårdt slag. Derom vidner Tidsskriftet, der i 1934 viede et bind til Knud Rasmussens minde, berettiget ud fra den afgørende betydning, Thuleekspeditionerne (der stort set finansieredes af overskuddet fra skindhandelen fra Thule) havde fået for Grønlandsforskningen. En oversigt over Knud Rasmussens rejser og oprettelse af Thule-stationen er givet i Tidsskriftet af Therkel Mathiasen (34:3-15). Selska-

bet arrangerede en radiotransmitteret mindeaften med omkring 1500 deltagere for Knud Rasmussen i Rådhushallen. Blandt de fremmødte var statsministeren, Th. Stauning, næsten alle ministre, diplomater og et stort antal grønlandere. Selskabet var også med til at hædre hans minde ved opstilling af en statue (ved Strandvejen syd for Skovshoved) og ved oprettelsen af en mindefond, der bærer hans navn, og som støtter 'geografisk og arkæologisk forskning, især studiet af polarlandenes folkeslag'.

Den anden af periodens store Grønlandsforskere var geologen Lauge Koch, der også opnåede en uhyre popularitet som foredragsholder i Selskabet, om end han var en ganske anden mennesketype end Knud Rasmussen, men på sin vis ligeså eventyrlig. Ved et stort antal møder præsenterede han skarpt og nøgternt resultaterne fra sit feltarbejde, fortjenstfuldt på grund af dets klarhed og mægtige omfang, men undertiden givende anledning til diskussion.

Lauge Kochs betydeligste ekspeditioner omfatter bl.a.:

- 'Jubilæumsekspeditionen' (200-året for Hans Egede) 1921-22 nord om Grønland, fra Thule til Peary Land, ved hvilken det bl.a. fastsløges igen og utvetydigt, at Peary Kanalen ikke

Fig. 24: Lauge Koch (1892-1964), Grønlandsgeolog, tog moderne teknik – her et Heinkel He 8 pontonfly - i brug ved sin succesrige – og omdiskuterede – geologiske kortlægning af det nordligste Grønland. Arktisk Institut.

eksisterer. Samtidigt udførtes der en omfattende kortlægning og geologiske undersøgelser (Lauge Koch: 25:226, 27:208 og 28:139).

Koch afslørede ved sine iagttagelser fra 'Frysefjeld', at der ikke er nogen Pearys Kanal, men – til forklaring af Pearys fejltagelse, som Koch fandt gode undskyldninger for - en lavning, delvis søfyldt, men dog klart nok en landforbindelse til Peary Land. Dette standse definitivt diskussionen om Peary Land som ø. Kochs arbejde bl.a. med triangulering medførte, at hans 'Map of North Greenland' i mange år var det bedst eksisterende over området.

- Lauge Kochs 'Den danske geologiske ekspedition til Østgrønland' 1926 omfattede kortlægning og geologisk rekognoscering fra Sco-

resby Sund til Danmarks Land (28:117 og 30:10). Det er vanskeligt ikke at se denne ekspedition i forbindelse med den dansk-norske traktat, der tillod begge lande at udføre videnskabeligt arbejde i Grønland. I hvert fald opgav Koch andre planer for at arbejde i de områder, nordmændene måtte være mest interesserede i.

- Lauge Kochs Treårsekspedition med 'Gustav Holm' 1931-34 til Nordøstgrønland – den største hidtil med 95 deltagere, hvoraf 13 geologer, 5 zoologer, 4 botanikere og 2 arkæologer samt 2 fly.

Den sidste ekspedition markerer et faktisk gennembrud for moderne teknik. 'Danmark'-ekspeditionen havde med meget begrænset succes forsøgt at anvende et automobil på

isen, men med Kochs ekspedition blev de ny tider, hvori moderne teknik, her flyvemaskinen, spiller en hovedrolle, for alvor manifesteret. Ekspeditionens to åbne Heinkel He 8 fly var uhyre nyttige. De brugtes ikke alene til geologisk og til is-rekognoscering, men fx også til luftfotografering, der ved fotogrammetrisk behandling åbnede mulighed for udarbejdelse af meget detaljerede kort.

- Russiske rygter fra Papanin-ekspeditionen, 1937, om eksistensen af nogle øer nord for Peary Land var medvirkende til, at Koch 1938 fik lejlighed til at overflyve Nordøstgrønland endnu engang. Det skete med en Dornier Wal-flyvebåd fra Svalbard. Flyvningen afslørede ingen ny øer: måske drejede det sig om høje is-øer (som iagttaget af Fr. Cook?).

Det lykkedes Lauge Koch gennem sine ekspeditioner at etablere et første overblik over Nordgrønlands geologi⁴), et imponerende arbejde, hvis tolkninger stadig er et grundlag for forståelse af Grønlands geologi.

Om Kochs publikationer og deres indhold koncentreredes diskussionerne med en lidenskab, som ikke var til fordel for dansk geologi. Uenighederne medførte til sidst sagsanlæg, der afgjordes ved Højesteret (1938). Et af hovedpunkterne i striden var Kochs liberale benyttelse af andres materiale,

hvorved ophavsrettighederne hævdedes krænket. På denne måde opstod der omkring det geologiske Grønlandsarbejde en misstemning, der længe forhindrede et antal af landets bedste geologer i at indgå i et nødvendigt samarbejde om forskningen. Det forhold, at Selskabet ofte havde indbudt Lauge Koch som foredragsholder synes heldigvis ikke at have skadet dets forhold til andre geologer. I Tidsskriftet er striden næsten usynlig, men der fremkom dog i hvert fald én artikel (i festskriftet til Sv. Hedin (H. Bistrup, dec. 1938), der indeholdt kritik af Kochs indlæg). Den blev optaget trods protester fra nogle af Kochs tilhængere, men redaktionen fastholdt, at Tidsskriftet var åbent for en relevant, akademisk debat.

I tilknytning til Lauge Kochs geologiske ekspeditioner er det naturligt at nævne Alfred Wegeners geofysiske ekspedition til Grønland. Ekspeditionerne skyldtes bl.a. det forhold, at man ved de seneste opmålinger af Peary Lands østkyst havde fundet, at denne lå betydelig forskudt i forhold til det angivne ved de tidlige målinger. Skyldtes det målefejl, eller flyttede Grønland sig? Alfred Wegener havde allerede tidligere formuleret kontinentalforskydningsteorien og opfattede ud fra denne

den observerede 'forskydning' som et muligt resultat af, at Grønland var drejet mod vest. Han mente, at det ved præcisionsmålinger gennem en relativt kort tid ville være muligt at påvise forskydningen direkte. Derfor udsendtes:

- Den geodætiske ekspedition til Vestgrønland 1922, hvor man ved astronomisk præcisionsstedsbestemmelse under anvendelse af radio (til længdebestemmelsen) søgte at eftervise Wegeners hypotese om Grønlands vandring mod vest, men uden overbevisende resultat. (P. Jensen, 27:124 og 124).
- Alfr. Wegeners 'Eismitte'ekspedition 1929-31, hvorunder den berømte Wegener og hans kollega Kjersmeier omkom. Ekspeditionen havde særligt til formål at foretage observationer over isdannelsen, isens tykkelse målt ved ekko-målinger, en banebrydende ny teknik dengang. Det lykkedes for første gang at måle istykkelser på flere kilometer, som var større end ventet. En hel del af Grønlands faste grund under isen viste sig at ligge under havniveau (med den nuværende isbelastning). Der opstod en del problemer under en undersøgelse af forholdene under Wegeners ekspedition, hvor nogle medarbejdere havde overvintret med helt utilstrækkelige forsyninger. Det var under fremførslen af nye forsyninger, Wegener omkom, hvorefter nogle anså hans medarbejdere for ansvarlige for hans død. Selskabet var med til at rede trådene ud: Medarbejderne kunne vanskeligt

bebrejdes noget. Selskabet tildelte derefter Wegeners efterladte sin guldmedalje 1931 i anerkendelse af hans indsats. Hans tre medarbejdere: Georgi, Loewe og Sorgi 'nøjedes' man med at udnævne til korresponderende medlemmer af Selskabet. Dette skete under hensyntagen til andre forskere, man ville hædre, fx Knud Rasmussens favorit H.G. Watkins. At uddele fire medaljer syntes man, ville blive for meget. Det var derfor kun Watkins, der 1932 fik Egede-medaljen.

Der udsendtes flere andre fagspecifikke ekspeditioner til Grønland i tidsrummet, som fx: 'Etnografisk ekspedition til Egedesminde og Diskobugten 1918' (v. Birket Smith, 25:11), men Tidsskriftet refererede nu kun sådanne, der skønnedes af geografisk interesse. Tidsskriftets læsere blev dog stadig holdt underrettet om 'geografiske' ekspeditioner i Antarktis, således fx ved, at en artikel fra *Geographical Journal*, J.M. Scott's 'Antarctis' optryktes. Den omhandlede Byrds ekspedition (1928) og Hubert Wilkins' (1929). På samme måde havde man holdt læserne underrettet om den italienske Nobile-ekspedition, der pr. luftskib forsøgte at nå til Nordpolen 1928 – ligesom Amundsen tidligere havde gjort det med 'Norge' og før ham Andrée, der var forsvundet med 'Örnen' 1897 (og først blev fundet

1930)⁵⁾. Amundsen havde været en meget populær gæst i Selskabet; han havde bl.a. fået tildelt Selskabets guldmedalje i 1907 - uanset, at mange havde bebrejdet ham, at han 'snigløb' den engelske polarforsker R. Scott ved 'uansmeldt' at drage til Sydpolen, og nå den, under kapløbet om 'Først til Sydpolen'.

Island

Det klassiske ekspeditionsmaal, Island, blev i perioden igen aktualiseret ved, at dr. Niels Nielsen (Selskabets senere sekretær)¹⁹²³ foretog en rejse til øen. Det oprindelige formål for hans Islandsrejse var at undersøge spor af tidlig jernudvinding til sammenligning med hans tilsvarende danske undersøgelser, men den islandske natur frembød flere og nok så interessante problemer at løse. Resultatet blev ret hurtigt to ekspeditioner, den første til det indre højland omkring Vatnajökull 1924 (30:112 og 250) og den anden til landskabet sydøst for Hoffsjökull 1927 (31: 23). Hovedtrækene af Islands geomorfologi blev belyst i en klar og overskuelig form. I 1934 fandt der et vulkanudbrud sted under Vatnajökulls is, hvorved store smeltevandsmasser frigjordes. Niels Nielsen hastede til Island for at udnytte den spændende forskningsmæssige situation (bl.a. som naturens eget giganti-

ske 'kalorimeterforsøg'), og igen 1936 tog han på en ekspedition (sammen med geologen Arne Noe-Nygaard) til stedet for at studere følgerne af vulkanudbruddet. Et af de opnåede resultater var en opklaring af den såkaldte palagonits tilblivelse: En hærdet, ofte moræneagtig jordbund med spor af vulkanske glasser. Forekomsterne viste sig at være ikke-samtidige, men derimod udformet til forskellig tid, ej heller var de formet ved vulkanudbrud under is, men derimod under samme betingelser som den almindelige overflade i det arktisk-subarktiske klima: frost og tø, jordfygning og -flydning. Derved kom Niels Nielsens arbejde⁶⁾ for en del til at blive en fortsættelse af Thoroddsens gamle undersøgelser, som jo også havde viet vulkanismen en særlig interesse (se fx 28:120). Og meget á propos havde Daniel Bruun begået en bog om Islands øde egne omkring Vatnajökull, som generalsekretæren, Castonier, meget elegant anmeldte (30:141).

Andre ekspeditioner til lands

Ekspeditionstraditionen blev opretholdt, også uden for de polare egne. Der omtaltes et pænt antal i perioden, selv om det var moderat i forhold til tidligere og mindre sensationelle:

- Ekspedition til det høje Andes (ved O. Nor-

Fig. 25: Dr. Niels Nielsen på den første dansk-islandske ekspedition til Vatnajökull 1923 s.m. Thorarinsson og Pálmi Hannesson. Niels Nielsen (i midten) blev senere Selskabets sekretær, en post, han bestred 1931-55.

denskiöld, 26:163). Derved opretholdtes forbindelsen med Nordenskiöld-slægten, hvis tredje store geografiske forsker dette var.

- Den dansk-hollandske arkæologiske ekspedition til Vestindien (G. Hatt, 26:236).
- Dansk ekspedition til Amboina og Kei-øerne i Indonesien med det formål at oprette en biologisk station 1923 (v. Th. Mortensen, 26:126 f). Idéen om stationen blev f.ø.opgivet.
- Olufsens Sahara-ekspedition 1922-23 gennem Tunis og Algeriet til Ahaggar m Olufsen, E. Storgaard, O. Kayser, K. Gram og Jacques Bourcart. Målet var bl.a. at undersøge ørkenens produktivitet, foretage fortsatte observationer over klitdannelsen og gennemføre etnografisk forskning, især vedrørende tuaregerne i Ahaggar. (26:215). Sandørkenen Store Erg var omhandlet i en separat artikel (23:63) inden ekspeditionen. Olufsen levede på grundlag af sine iagttagelser beskri-

velser af nogle hovedformer af sandklitter: et tidligt forsøg på fysisk forklaring af klitformer. Ekspeditionen resulterede i en udstilling af de indsamlede genstande og i Olufsens bog: *'Blandt Ørkenens Sønner'*, 1926, samt nogle populære fortællinger.

- Jens Ydes ekspedition til Mellemamerika 1935, der senere udmøntedes i en disputats.

Også fra Asien rapporteredes der om fortsatte danske rejseaktiviteter uden, at der på nogen måde var tale om nogen koordineret forskningsplan – som tilfældet havde været mht Grønland.. Sprogforskeren Arthur Christensen berejste Nordpersien og Turan (22: 246 og 253) og besøgte i den forbindelse oasen Merv og dens ruinfelt (24:44), som Olufsen havde arbejdet med.. Men for hovedparten af de dan-

ske rejsende var det ikke geografien, der var målet: de var der 'i andet øjemed'. Som eksempler kan nævnes, at P. Gjellerup, der skrev om Kina og Japan (23:237, 24:34 og 25: 103) havde arbejdet for 'Store Nordiske', A. Schönebeck, der havde berejst Sibirien (23: 46 og 23:163), var der i forbindelse med sit arbejde for Hjerl-Hansens store smør-eksportvirksomhed, H. Birket-Smith var ansat ved den hollandske administration i Hollandsk Ostindien (25:113, 252 og 26:39) og K. Wulff var plantør i Malaysia (28:238, 29:36 og 29:93). Selskabets medlemmer viste gennemgående stor interesse for 'dansk arbejde i udlandet', som i øvrigt medvirkede til en kraftig udvidelse af den almindelige, geografiske horisont.

En ny tradition bliver til: Forskning i Centralasien

Olufsens to ekspeditioner til Pamir havde ikke fået nogen direkte efterfølgelse. Om ikke af andet forhindredes dette af de omskiftende og særdeles vanskelige politiske forhold i området under og efter dannelsen af Sovjetunionen. Alligevel blev der tale om en slags opfølgning.

En rejseaktivitet i 1923, oprindelig planlagt som et udvandringsprojekt, kom til at udfolde sig som en begyn-

delse til en dansk ekspeditionstradition i Centralasien. Rejsen havde oprindeligt til formål at oprette et mejeribrug ved Bulgun Tal i Mongoliet. Den anførtes af lægen og officeren Carl Krebs og omfattede derudover dennes broder og to venner, hvortil sluttede sig Henning Haslund-Christensen. Krebs forblev længe bosat på sin farm i Mongoliet og indgik ægteskab der, uanset stedse voksende problemer med de ændrede samfundsforhold i tiden efter den Russiske Revolution. Til sidst måtte han alligevel give op, hvad han dog ikke gjorde uden modstand. Om sine oplevelser fortalte han i Selskabet, ligesom han skrev en bog derom (*'Tyve Aar i Mongoliet'*, 1935).

Haslund-Christensen havde længe forinden (1927) accepteret en ansættelse som leder af en delekspektion til det nordvestlige Ydre Mongoli (især blandt Torguterne) under den berømte svenske ekspeditionsmand Sven Hedin. Haslund-Christensens sprog-nemme og kontaktevner i forbindelse med en stærk fascination af mongolsk kultur havde hurtigt bibragt ham et dybt kendskab til denne, så han havde udviklet sig til en yderst effektiv etnografisk forsker og indsamler. Dette kom til udtryk både under hans arbejde for Sven Hedin, ved hans ledelse

Fig. 26: Carl Krebs var læge, men dertil en ægte eventyrer. Hans oplevelser under den russiske revolution, hans jagtrejser og senere bosættelse i Mongoliet var ikke blot populære emner for foredrag i Selskabet, men gav videre anledning til seriøs forskning. På billedet ses han (tv) med ledsagere i Gobi ørkenen. Ved siden af ham står 'Kidi', Henning Haslund-Christensen, den senere leder af de danske ekspeditioner til Centralasien. Efter Krebs: *En Dansker i Mongoliet*.

af Den Første Danske Centralasiatiske ekspedition 1936-37 og ved Den Anden Danske Centralasiatiske ekspedition 1938-39, hvori bl.a. deltog Kaare Grønbech (*'Sprog og skrift i Mongoliet'* 43:56-93) og W. Jacobsen. Den sidste ekspedition var til en vis grad oprindeligt Selskabets initiativ, affødt af stor begejstring for indsatsen under den første ekspedition, men af hensyn til overskuelighed og det specielle formål har man siden foretrukket at navngive den som anført. Resultaterne af de nævnte centralasiatiske ekspeditioner var meget imponerende. Haslund havde forsøgt at udrede forholdene omkring den mongolske befolknings hovedgrupper i henseende til deres vandringer og kulturelle uddifferentiering, og det lyk-

kedes i vid udstrækning. Helt nyt var, at Haslund bl.a. benyttede musikalske traditioner til at påvise kulturforbindelser, men forskningen fandt i øvrigt sted på et meget bredt fundament af viden, både om sprog og om materiel kultur. De etnografiske samlinger både i Stockholm og i København blev forsynet med materiale i verdensklasse, både hvad angår omfang og kvalitet. Ud over de mere traditionelle etnografiske emner var Haslunds bidrag med fx beskrivelser og analyser af mongolsk musik ny i dansk etnografi. Derudover bidrog han med et systematisk rapporteringsarbejde og skrev tre bøger, hvori rejserne og hans oplevelser blandt mongolerne er levende beskrevet (*'Jabonah'*, 1932, *'Zajagan'*, 1935, og *'Asiatiske Strejftog'*, 1945 og *'The Music of the Mongols'*, Stockholm, 1943).

En anden etnografisk rejsende i mellemkrigstiden var C.G. Feilberg, der særligt interesserede sig for Mellemøsten. På basis af rejser i 1935, grundige litterære studier og museumsundersøgelser udarbejdede han *'La Tente Noire'*, der dog først udkom 1944. Feilbergs *'Les Papis'* om et iransk stammefolk (1952) er en naturlig fortsættelse deraf og viser ham som en trodiscipel af Hatt og af den franske skole. Overalt er det et hovedtema at be-

Fig. 27: Henning Haslund-Christensen, 1894-1948, ekspeditionsleder og etnografisk forsker. Foto: Nationalmuseet.

skrive, hvordan naturens udfordringer overvindes ved hjælp af kulturapparatet. Specielt er Feilbergs undersøgelser over det sorte telt (disputats) beundringsværdigt grundige og præcise, detaljerede, men afbalancerede. I den herskende, franske skole var sådanne undersøgelser over materiel kultur et vigtigt bindeled mellem etnografi og regional geografi.

Oceanografien

Oceanografien var vedblivende et af de klare interesseområder, om hvis udvik-

ling Selskabet holdt medlemmerne underrettet. For de danske oceanografiske undersøgelser var der tale om en yderst succesrig periode med en vel planlagt indsats, som ikke forblev internationalt upåagtet. Det gjaldt i hvert fald 'Dana's togt i Nordatlanten mm for at opklare mysteriet om ålens ynglebiologi (v. Johs. Schmidt, 27:190.) Dette lykkedes på det smukkeste i et samarbejde mellem biologer og oceanografer og medførte efterfølgende et togt rundt om Jorden for at løse tilsvarende opgaver, først og fremmest vedrørende andre

ålearter. Selv i forhold til store samtidige ekspeditioner, fx den tyske 'Meteor' ekspedition, hævdede dansk oceanografi sig meget smukt i perioden, specielt vedr. den biologiske del.

Andre 'klassiske' emner

I Tidsskriftet optoges der mange artikler af forskningsmæssigt tilsnit med meget stor emnemæssig spredning, nogle få eksempler vil vise de vidt forskellige emner:

- Classens om hydrologi og fauna i de sydrussiske 'have': Aralsøen og Det kaspiske Hav (25:26)
- Lindwall og Søren Hansens to diskussionsindlæg om Færingernes afstamning (25: 49 og 53).

En anmeldelse af Stanislas Slawskis bog om problemet med Polens adgang til havet kontra Østpreussens interesser (30:206) er et eksempel på, at geografis ikke-naturvidenskabelige sider også søgtes dækket. Den er et af de sjældne eksempler på en behandling af geopolitiske emner i Tidsskriftet (bemærk dog G. Hatts: 'Stillehavsproblemer', Kulturgeografiske Skrifter No. 1, 1936, der udløste en del diskussion under samtidens optagethed af 'den gule fare').

Gennemgående har indlæggene, trods det spredte emnevalg og uanset

redaktørens arbejdsbelastning, en acceptabel kvalitet. Der findes dog enkeltstående tilfælde, hvori unøjagtigheder - eller endog det rene sludder - har indsneget sig. Et eksempel findes i McMahons artikel om Ocean Island (25:221), hvor der om fiskeriet berettes "Fiskernes værste fjende i søen er uden tvivl sværdfisken: kommer den på krogen, farer den som oftest lige løs på båden og saver den tværs over, mange gange bådens ejer med".

Rejseforedrag

Særligt i Castoniers sekretærperiode var de generelt fortællende rejseforedrag nogenlunde hyppigt at træffe både i møder og som referater i Tidsskriftet. Allerede da blev lektor Sophie Petersen fast leverandør af rejseforedrag, næsten ét pr år gennem en menneskealder. Hendes foredrag, der næsten altid holdtes i december var populære og underholdende, altid om hendes sidste rejse. Mange af tidens rejseforedrag blev skattede ved at være spændende eller ved at behandle efterstræbte rejsemål. De kunne fx handle om et besøg til Venezias laguneøer eller Lago Maggiore (H. Aa. Paludan, 26: 210 og 26:238), *Ved Den hvide Nils kilder* (A. Jarl), Java (Hj. Jensen 25:241), Malajstaterne (K. Wulff 28:239 og 29: 36),

Batak-folket i Sumatra (O. Hagerup 26):140, Kina og den Store Mur (K. Wulff, 31:87 og 139), Zulu-landet (O. Linde), de arabiske lande ('*Hvor Middeldalderen begynder*', J. Østrup, 34:) eller Orkn-øerne (Sophie Petersen 27: 63). I et par tilfælde berettedes der af professionelle rejse-skribenter som fx Aa. Krarup Nielsen eller Holger Rosenberg (hhv. 'Bering' og 'Vinter i Andes').

En anden type rejseforedrag blev holdt af personer der, skønt egtl ikke uddannede geografer/etnografer af fag, leverede indlæg af stor faglig interesse. Det gjaldt fx H. Birket-Smith (*Om ris og risdyrkning i Hollandsk Indien*, 25:113) og - med et fængende, næsten eventyrligt, præg, fx Carl Krebs (*Fra Mongoliet og Urjan-Chaj'* 26:69 og foredrag, april 1937) og Henning Haslund-Christensen (*Mongolske indtryk og erfaringer*', foredrag december 1937). I andre tilfælde var det udenlandske videnskabsmænd, der fortalte om deres arbejdsfelt, fx de berømte svenskere: botanikeren Carl Skottsberg (om Juan Fernandez og Påskeøen 25:1), Otto Nordenskiöld (om Sydamerikas højfjelde, 26:163) og E. Nordenskiöld (om indianerne ved Panama: 32: 248). En særlig type indlæg repræsenteres ved de ni artikler, som beskrev hele det ny franske kolonirige i Vestafrika ret de-

taljeret – egtl. en opfølgning på et foredrag, men præsenteret næsten som uddrag af en håndbog (professor M. Neveu-Lemaire, 26:132, 195 og 219 samt 27:8, 31, 53, 89, 128, 221 og 241). Samme havde selv bidraget afgørende til berejsningen af det uhyre territorium. Han tildeltes Selskabets guldmedalje 1922.

Nogle Fornyelser

Af det foregående skulle fremgå, at Selskabets aktiviteter i Mellemkrigsperioden fortsatte den linje, Erslev med så stor indsigt havde lagt allerede 1877. Største vægt var stadig på det alméne, oplysende, med særlig opmærksomhed på ekspeditioner, især til Grønland (omkring 1930 talte man direkte om en 'Grønlandskampagne', hvor det op mod domsafsigelsen i Haag drejede sig om at skabe en folkeopinion). Man lagde stigende vægt på videnskabeligt indhold. G.C. Amdrup udtalte sig således allerede 1931 skarpt mod 'sports-ekspeditioner', som han mente, Selskabet skulle holde sig langt fra. I perioden kom der vigtige fornyelser: nogle få store, ret afgørende, en række mindre.

I beskrivelsen af den udvikling, det geografiske vidensområde gennemgik i Mellemkrigstiden, må det ikke overses, at almenheden i perioden

gennemgående var i besiddelse af en ikke ringe geografisk viden – takket være en stærk placering af geografi i skolernes undervisning. På de højere uddannelser var grundlaget kendskab til Vahl og Hatts *'Jorden og Menneskelivet'*. De fornyelser, der omtales må derfor opfattes som en slags tilskud til en ellers ikke ubetydelig, men noget leksikalsk præget viden. Fornyelsen, der fik størst indflydelse, fandt sted inden for naturgeografien. I lang tid havde denne været domineret af Martin Vahl som enelærer. Men fra 1930 kom fornyelsen ved, at Niels Nielsen påbegyndte sit arbejde på Skallingen. Dette kom på mange måder med sine følgevirkninger til at skabe epoke i dansk geografi. Det statisk og momentant-beskrivende feltarbejde, som havde været den traditionelle form fx ved ekspeditioner, blev udvidet med undersøgelser af de formdannende processer over lang tid med gentagne observationer. Undersøgelsesprogrammet på Skallingen fulgte op på spørgsmål, som var rejst bl.a. af E. Warming ved ekskursioner til området, men det arbejdsprogram, der forelagdes af Niels Nielsen omfattede i princippet alt, der kunne bidrage til forklaring af halvøen Skallingens særprægede natur. Man begyndte allerede fra 1933 at udsende en strøm af publika-

tioner, der spændte lige fra grundvandsforhold (E. Thamdrup, 38:187) over biologi (H. Thamdrup, 39:123) til jordfællesskabet (N. Nielsen 36:88). Hovedvægten kom dog snart til at ligge på de processer, der vedrørte tilblivelse og videre udformning af landskabet ved tidevand, bølger og vind. (Niels Nielsen: *'Nogle Bemærkninger om Marskdannelsen i det danske Vadehav'*, 41:123-138 og *'Et Instrument til Måling af Sand- og Slamtransport i strømmende Vand'*, 41:139-146 giver fingerpeg derom). Et afgørende fremskridt ved undersøgelserne var, at der blev tale om langtids-observationsrækker, baseret på præcise målinger, evt med fast opstillede måleapparater. Derved fjernede man sig fra det dilemma, der altid havde fulgt med observationer ved ekspeditioner: de var oftest øjeblikksbilleder, afhængige af situationen, årstid, vejr osv og målt med primitiv teknik – hvis der overhovedet var tale om målinger. Den nye målsætning svarede til de krav om dynamisk beskrivelse af landskabsformerne, som stilledes af bl.a. W.M. Davis, men gik vel egentlig videre end denne intenderede. Det var ikke blot hensigten at påvise udviklingen af en række typiske formelementer og deres varianter samt dannelsesbetingelser, men også at bestemme den

hastighed, de udvikledes med. Niels Nielsens undersøgelser på Skallingen kom til at blive et vendepunkt i udviklingen af dansk naturgeografi, bl.a. fordi de medførte oprettelsen af en fast feltstation, og ved, at der hver sommer blev vundet disciple for det nye syn ved, at der afholdtes kurser for studerende.

En anden fornyelse var den igang-sættende, videnskabelige debat, der blev ført på Tidsskriftets sider. Et godt eksempel på denne er nok den frugtbare diskussion om eskimokulturens oprindelse, som førtes mellem Kaj Birket-Smith og Therkel Mathiasen (27: 192, 32:116, 32:222, 33:65, 33:161). På baggrund af de ny observationer fra 5. Thule-ekspeditionens indsamlinger i Nordamerika og de idéer om den eskimoiske indvandring til Grønland, som allerede var fremsat af Steensby og Hatt, diskuteredes indvandringens forskellige stadier og typer. Der er ingen tvivl om, at denne prisværdigt førte diskussion tjente til at skærpe forståelsen af og øge interessen for eskimoisk arkæologi – som med sine fortsatte ekspeditioner vandt en meget smuk international placering og i de følgende årtier yderligere skulle indkredse den 'endelige opklaring'.

Mangfoldig fornyelse udspillede

inden for kulturgeografien, hvor ny arbejdsområder og –metoder præsenteredes. Aage Aagesen lancerede en dansk bygeografi med en hel serie af mindre arbejder over København (45:123), Aarhus (46:10), Esbjerg (47:92) og Næstved (48:8). Samme viste i Tidsskriftet 1939 i forbindelse med en introduktion af trafikgeografi de første isochron-kort (der angav middelrejsetider fra København). I forbindelse med udarbejdelsen af Atlas over Danmark, bind 2, begyndte Aage Aagesen at anvende en prikkortmetode – et skridt mod de kvantitative arbejder, der siden skulle blive almindelige. En af de stærke igangsættere inden for kulturgeografien var afgjort Gudmund Hatt. Hans tanker om kulturernes udvikling fik kraftig indflydelse på både kulturgeografi, etnografi og arkæologi. Selv om hans hovedinteresse var af kulturhistorisk art, formåede han ved idérig behandling af enkeltområder som fx jernalderens landbrug, nordbokulturen på Grønland, moderne kunstvandet landbrug, provinsbyernes udviklingspotentiale og industrikulturens frigørelse fra de sædvanlige naturgeografiske determinanter at tilføre de berørte videnskabelige discipliner ny impulser. Selv hans overvejelser over den politiske geografi, som førte ham ud i store

problemer, kan læses endnu med udbytte.

Blandt bidragene fik en del betydelig opmærksomhed i samtiden, fx Johs. Reumerts besvarelse af en prisopgave, stillet af Selskabet: *'Den handelsgeografiske Betydning af Københavns Beliggenhed'* 1930, (Særudgave af Tidsskriftet, bind 32). I Reumerts arbejde om grundlaget for Københavns udvikling er der udtrykt tanker, som har været inddraget i næsten alle senere diskussioner om emnet. En anden artikel, der vandt efterfølgelse var: Axel Schou (*'Om konstruktion og tegning af blokdiagrammer'* 43:110-143). S.B. Böcher fremdrog tidligt med: *'Danmarks elektrificering'* (47:1) og *'Veje i Ho Bugtområdet'* (49:73) emnet Danmarks infrastruktur. Ikke-geografers bidrag bragtes der ikke mange af i tiden, men ofte væsentlige, fx: Leo Lysgaard: *'Ændringer i Danmarks klima i nyere tid'* (40:137) og Henry Jensen: *'Om Nivellementet over Storebælt'* (48:140).

Tidsskriftet havde tydeligt lagt sig et af sine formål på sinde: Der sigtedes mod at præsentere danske videnskabelige arbejder i meget større udstrækning end tidligere. Danske initiativer stod højt på Selskabets liste over aktiviteter. Således foreslog sekretæren, af man påtog sig 'opgaver i Slesvig og på

Færøerne'. Man ønskede sig heller ikke mange bidrag med udenlandsk forfatter i Tidsskriftet. Måske er det at gøre en dyd af nødvendigheden, for der har næppe været mange udenlandske ønsker om optag af artikler. Derimod har danske geografer sikkert været kraftigt opfordret til at bidrage med deres arbejder, uanset emne. I hvert fald blev de fleste af Mellemligstidens danske geografer efterhånden repræsenteret i Tidsskriftet. Et problem var Tidsskriftets ret ringe udbredelse, som fik professor Hatt til at frygte, at 'artiklerne blev begravet i Tidsskriftet' (bestyrelsesmøde 1936). Han foreslog, at Tidsskriftet blev gjort til et medlemsblad.

På samme linie ligger, at Selskabets publikationsvirksomhed blev kraftigt udvidet i Mellemligstiden; først med udsendelse af 'Kulturgeografiske Skrifter' (fra 1936), siden tillige med 'Folia Geographica Danica' (fra 1940), sidst med serien 'Atlas over Danmark'. I 'Kulturgeografiske Skrifter' udkom på dansk større arbejder, hvoriblandt tre disputatser (af N.H. Jacobsen, Steen B. Böcher og Aage Aagesen), men også – som nævnt – Hatts omdiskuterede *'Stillehavsproblemer'*. 'Folia' bragte mest fysisk-geografiske afhandlinger, oftest på Engelsk eller Tysk. Begge sidstnævnte serier skyldtes et voksende be-

hov for publiceringsmuligheder for de afhandlinger, de ny forskningsbetingelser havde affødt. Allerede inden krigs-afslutningen var der udkommet fire samlebinder: bind ét om Islandsekspeditionerne (ved Noe-Nygaard), bind to om Vadehavet ved Skallingen og bind tre om undersøgelser i Præstø Fjord. Den senere krigstilstand, hvorunder feltarbejder var besværlige eller umulige, gav en vis mulighed for at få oparbejdet publikationer. Bind fire blev således Axel Schous meget læste disputats *'Det marine Forland'* (1945). Efter et forgæves forsøg igangsat af geologen V. Madsen og geograferne Vahl og Hatt allerede i 1930 på at udarbejde et *'Atlas over Danmark'* – i lighed med et tilsvarende finsk – skulle der gå mange år, før man igen gik i gang med den krævede opgave. Man mente, det ville komme til at koste over 20.000 kr at udarbejde: mange penge på et tidspunkt, hvor man satte lønningerne ned i hele landet (Selskabets sekretær fik således sin årlige løn på 4.000 kr reduceret til 3.500 kr.). Fra 1941 samledes imidlertid en større kreds af geografer under Niels Nielsens ledelse for at arbejde på atlas-projektet. Men det først publicerede bind af serien, udarbejdet af Axel Schou: *'Landskabsformerne'* udkom dog først 1949. Dette arbejde blev

meget udbredt og stærkt medvirkende til at øge interessen for både geografi og i særdeleshed for geomorfologi, men atlas-projektet var kostbart – faktisk for tungt at løfte med en begrænset økonomi.

Under Anden Verdenskrig

Den tyske besættelse af Danmark 1940-45 blev uundgåeligt en alvorlig forhindring for landets udvikling – og selvfølgelig også for geografien og Selskabet. Alvorligere ting lagde beslag på kræfterne. Den finske Vinterkrig optog tankerne stærkt, og der var i Selskabet stor sympati for det lille folks desperate kamp mod Sovjetunionen (så stor, at man seriøst overvejede at gøre feltmarskal Mannerheim til æresmedlem). Snart mødte Selskabet selv vanskeligheder: Indskrænkninger i bevægelsesfriheden standsede længe mødeaktiviteten. Bestyrelse og råd blev således ikke indkaldt mellem 14/12 1942 og 23/5 1945. Men et antal møder med nationale baggrundsklange afholdtes dog forinden, som fx forevisning af en Islandsfilm optaget af orlogskaptajn Damm og en Vitus Bering mindeaften sammen med foreningen *'Dansk Samvirke'*, (transmitteret over radioen, hvor bl.a. Niels Bohr og Niels Nielsen gav udtryk for, hvad dansk ånd under

frihed kunne præstere!). Andre foredrag omhandlede '*Gamle danske kort*' ved N.E. Nørlund, '*Udviklingslinien for det danske arbejde i Grønland*' ved K. Oldendow mm. Fra tysk side pressede man på for at få holdt foredrag af tyske videnskabsmænd, men Selskabets sekretær forklarede, at man havde undladt at reagere på henvendelsen for at 'undgå den skandale, at ingen af medlemmerne i så fald ville komme til møderne' – hvorefter sekretæren blev indkaldt til 'samtale' på Dagmarhus, som dog afsluttedes i gensidig respekt! Temmelig mange af Selskabets medlemmer blev dog efterhånden forhindret i at give møde, fordi de 'var gået under jorden'. Dette gjaldt fx den senere 1. vicepræsident, viceadmiral Vedel (der afløste Johan Hansen efter dennes død). Viceadmiralen måtte efter 29.august, hvor han beordrede den danske flåde sænket, søge asyl i Sverige, og Selskabets sekretær, Niels Nielsen kom til at tilbringe en tid som gidsel i Frøslevlejren. Men også på anden måde vanskeliggjordes Selskabets aktiviteter. Særligt bekymrende var det, at et stort materiale til Selskabets '*Atlas over Danmark*' blev ødelagt ved schalburgtage på trykkeriet umiddelbart før trykning!

Denne ulykkelige begivenhed be-

tød selvfølgelig en kedelig afbrydelse af publikationsvirksomheden, men på baggrund af de begivenheder, krigen i øvrigt medførte, slap såvel Danmark som Selskabet forholdsvis let igennem den svære tid. De fem besættelsesår havde ganske vist for en tid suspenderet Selskabets virke, men Efterkrigstiden skulle dog finde det styrket, bl.a. gennem den almindelige anerkendelse af Selskabets holdning under krigen. Måske havde den tabte forbindelse med udlandets geografi betydet, at en koncentration om geografisk forskning i nærområdet Danmark havde fået skabt et nyt udgangspunkt for initiativ, der kunne styrke på længere sigt.

Selskabets og omverdenen i Mellemlkrigstiden: nationalt og internationalt

Periodens danske universitetsgeografi kom gennem en slags ligeværdigt samarbejde til at præge Selskabets virksomhed i stigende grad. Universitetsarbejdet var i hænderne på de to professorer: Martin Vahl (professor 1921-39) og hans yngre kollega Gudmund Hatt (professor 1929-46). Vahl afløstes af Niels Nielsen i 1939, mens Hatts efterfølger C.G. Feilberg først udnævntes 1949.

Trods store forskelle fysisk og psykisk samarbejdede Vahl og Hatt effektivt og under gensidig respekt. Resulta-

tet blev bl.a. *'Jorden og Menneskelivet' I-IV*, der udkom 1920-22. Det blev en af tidens bedste håndbøger: koncis og idémæssigt helstøbt i sin fastholden af den klassiske geografiske forestilling om naturen som givende betingelser for og sættende grænser for kulturudviklingen. Især værkets naturbeskrivelser kan stadig læses med stort udbytte; de kulturgeografiske indeholder flere forældede anskuelser, fx om racemæssige forhold. Men det var for sin tid et fremragende værk, som prægede geografiske opfattelser overalt i landet, også i Selskabet.

Geografiens position styrkedes bl.a. ved et nyt professorat ved Århus universitet (v Johs. Humlum 1936), men også i gymnasieskolen voksede fagets anseelse bl.a. ved lærere som Johs. Reumert, N.H. Jakobsen, A. Kiilerich m.fl. Også i Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet ændredes fagets position stærkt, støttet af fysiologen August Krogh, der værdsatte orienteringen mod feltundersøgelser og søgen efter store sammenhænge. Krogh var en vældig støtte i kraft af sin position i Carlsbergfondet, Videnskabernes Selskab og som Nobelpristager. Selvom geografi havde støtte i større kredse, ses virkningen deraf ikke ved flere foredrag af andre fags forskere,

omend forbindelsen til 'nære fag' som botanik, geologi, geodæsi mm opretholdtes.

De to professorer, Vahl og Hatt, var i det meste af Mellemkrigstiden sammen med lektor Einar Storgaard de eneste universitetsansatte geografer. Deres direkte deltagelse i Selskabets aktiviteter og deres indflydelse i samtiden havde betydning, mest gennem deres kraftige påvirkning af al undervisning i geografi og deres indførelse af ny synspunkter i debatten.

Vahl var på flere måder en eksponent for Humboldts geografi. I sin disputats om Madeiras vegetation (1905) havde han påvist klimaets betydning for vegetationens 'fyσιognomi'. Siden udviklede han synspunktet ved en beskrivelse af Jordens vigtigste plantebælter og de for disse bestemmende klimater. Det resulterende 'klima- og plantebælte' system, hvori klimazonerne er bestemt ved simple temperatur- og nedbørsforhold, blev omgående publiceret – i en gymnasielærebog! Vahls indflydelse på skolegeografiens udformning i hele Norden var meget betydelig, og hans anseelse i Selskabet ikke mindre, men hans forskning forblev forankret i tiden før Verdenskrigen. Hatt var langt mere bevægelig: uhyre idérig og inspirerende beskæfti-

gede han sig med et utal af emner. Særlig grønlandsforskningen, etnografien og jernalderarkæologien blev stærkt påvirket af ham. Hatt tegnede sig for et stort antal foredrag i Selskabet (nordbobygderne, eskimoernes indvandring, jernalderlandbrug mm). Han deltog desuden kraftigt i debatten om kulturudvikling med originale idéer, fx om 'halvagerbruget'. Mange af hans tanker var Darwin-inspireret og relateret til etnografiske og arkæologiske problemer. Forbindelsen mellem sidstnævnte fagområder anså han for særlig frugtbar: moderne naturfolk kan bidrage til at illustrere fortidens levevis.

I det betragtede tidsrum forbedredes forholdet mellem Selskab og universitetsgeografi helt afgørende: Selskabet blev i endnu højere grad end tidligere stedet, hvor danske forskningsresultater fremlagdes og diskuteredes, men interesserne var langt fra sammenfaldende. For Selskabet fyldte ekspeditioner og rejser stadig meget i bevidstheden. Måske skyldtes dette ikke blot den traditionelle publikumsinteresse for disse emner, men også den aktualitet som suverænitetetsproblemet, der vedrørende Grønland var dukket op flere gange i perioden? Selskabet var uden tvivl præget af en klar dansk-

hedsfølelse, der under Anden Verdenskrig ikke blot udfordredes af besættelsen, men også fx af, at Island opsagde den eksisterende personalunion med Danmark for i 1944 at blive en selvstændig republik.

Selskabets relationer til udlandets geografi var i perioden forholdsvis svage (selv om Hatt's uddannelse delvist var foregået i USA). Den ytre sig fortrinsvis ved, at Selskabet var repræsenteret ved forskellige kongresser, men selv om det var Selskabet, der officielt varetog forbindelserne, kanaliseredes de udenlandske videnskabelige nyheder næsten kun gennem universitetets folk, og kom således indirekte til Selskabet. Nogle af de internationale udviklingstendenser blev svagere udtrykt i Danmark: det gjaldt fx specialiseringen, der nu ikke bare indskrænkedes til opdeling i 'naturgeografi', 'kulturgeografi' og 'regionalgeografi' som herhjemme. Naturgeografi udvikledes hurtigt til en samling af discipliner som geomorfologi, klimatologi, hydrologi, glaciologi, pedologi og oceanografi, ja, ofte med endnu stærkere subspecialiseringer: for geomorfologiens vedkommende fx til særlig klimabetingede typer: arid geomorfologi, tropisk geomorfologi, glaciale landska-

ber m.fl. Dog bevarede stedse en forståelse af en sammenhæng mellem naboliscipliner. En tilsvarende udvikling fandt sted i kulturgeografien med selvstændiggørelsen af etnografien og specialiseringer i fx befolknings-, social-, økonomisk – erhvervs-, bebyggelses-, by-, og landbrugsgeografi mm. En sådan specialisering var der ingen praktisk mulighed for i Danmark. Dertil var antallet af ansatte for beskedent.

På nogle felter passede Selskabets aktiviteter meget nøje til de mønstre, der kendes fra udlandet. Et af disse var den stærke interesse og udvikling med hensyn til videnskabelige ekspeditioner. Den danske interesse fx for grønlandsekspeditionerne med Knud Rasmussen og Lauge Koch svarede sikkert, hvad interesse angår, ret godt til, hvad fx de antarktiske ekspeditioner betød for Royal Geographical Society. Og den tekniske udvikling for ekspeditioner fandt sted uden hensyn til landegrænser. Andre paralleler til udlandet findes, hvad angår de danske rejser i Centralasien og den danske oceanografiske ekspedition med 'Dana'.

Også udgivelsen af store, geografiske håndbøger synes der at være en international tendens til. Frankrigs tradition fra Malte-Bruns verdensgeografi over Réclus' *Nouvelle Géographie Univer-*

selle' (1883), Vidals og Gallois' (1908) og Demangeon og Martonne (1930-31 var selvfølgelig en udfordring, der blev besvaret i Tyskland af S. Passarge (*'Die Erde und ihre Wirtschaftsleben'*, 1927) og Klute (*'Handbuch der Geographische Wissenschaft'*, 1933). Til disse mægtige værker er Vahl og Hatts *'Jorden og Menneskelivet'* kun en beskedent konkurrent, men værket hævder sig på visse måder; bl.a. ved en fastholdt grundidé og stor grad af ensartethed i behandlingen.

De store håndbøger sloges alle med problemet 'den syntetiske geografi': påvisningen af, hvordan alle omtalte geografiske træk tilsammen 'forklarer' landskab og kultur. Vidal de la Blache nåede et mesterskab i *'La France de l'Est'* (1926), men det skete hovedsageligt ved at koncentrere beskrivelsen om simple, enkeltstående sammenhænge. Problemet plagede mange geografer, var medvirkende til specialisering i smalle discipliner og udløste en tendens mod at definere geografi som lokaliseringslære, følgende sporet fra von Thünen og Weber. De ny forsøg førte til udviklingen af 'Central Place Theory' med arbejder af W. Christaller (1933), A. Lösch (1938) og E. Kant (1934). Det fagfilosofiske problem om kernen i geografien var ved at skærpes: Barrows (1923) mente – som

fx Vidal (1922) og Jean Brunhes – at geografi bør være en slags 'human økologi', der forklarer væsentlige træk af menneskets bosættelse og arealbenyttelse på Jorden. Men 'chorologien' – lokaliseringslæren – dukkede op som et centralt element i geografien i princippet til forklaring af ethvert udbredelsesmønster, uanset tema. Den opererede ofte på en forudsætning af et homogent, 'landskabsløst' rum, hvad der fjernede den fra naturgeografien. Den 'syntetiske geografi' kom allerede i Mellemkrigstiden under stærkt pres.

Med hensyn til den sidstnævnte emnekreds, geografis fagteori, synes Selskabet ikke at have udvist den store interesse⁷⁾. Til gengæld var dets støtte til gennembruddet i den feltmæssige geomorfologi af stor betydning. Ved afslutningen af Anden Verdenskrig var Selskabet blevet et samlingspunkt i dansk geografi: et foredrags- og diskussionsforum og et meget styrket instrument for publicering af danske forskningsresultater. Dansk geografi havde fået udviklet sin egen, originale form, men havde måske til gengæld mistet en række af de facetter, den internationale geografi havde udviklet op mod krigsbruddet.

Noter til afsnit 3

- 1) Præcise tal derfor kendes kun for enkelte år. Mens medlemstallet voksede, meddeltes dette ofte i Tidsskriftet. Det faldende medlemstal fremgår dog indirekte af regnskaberne.
- 2) Kilder: Salmonsens leksikon og Bo Bramsen (1998): 'Strandvejen før og nu':397-400.
- 3) Den væsentligste begrundelse var en henvisning til Kieltraktaten af 1814, hvortil føjedes andre forhold, som fx at Danmarks indsats på Grønland havde haft en lang historie og havde været omfattende, ikke blot erhvervmæssig, men også havde omfattet fx kortlægning og forskning.
- 4) Publiceret bl.a. i Lauge Koch (1940): Survey of North Greenland, Medd. om Grønland 130, nr 1.
- 5) Historien om Nobiles havarerede luftskib 'Italia' skal kort refereres, fordi den gav anledning til en heftig debat om ekspeditioners berettigelse: skulle de sigte mod videnskabelige resultater, eller kunne prestigemæssige, 'sportslige' ekspeditioner overhovedet være berettigede? 'Italia' havarerede, tabte sin gondol på isen, svenske fly forsøgte at undsætte, reddede Nobile, men ikke de øvrige deltagere i ekspeditionen. En chartret, fransk flyvebåd med Roald Amundsen om bord forsvandt. Alle overlevende på isen blev slutteligt bjerget af en russisk isbryder. Troen på luftskibes egnet-

hed til polartogter led et endeligt og uforvindeligt knæk, og tabet af Amundsen og de andre omkomne vakte sorg og medfølelse i hele Verden. Var de mulige resultater ved flyvningen af en værdi, der kunne retfærdiggøre omkostningerne ved indsatsen og tabet af så mange menneskeliv?

- 6) Det vigtigste af disse er: *'Contributions to the Physiography of Iceland with particular Reference to the Highlands West of Vatnajökull'*. Kgl. Danske Videnskabernes Selskab Nat. Vid. Afd. 9. Række IV, 5: 183-287. Copenhagen 1933.
- 7) Af mange betragtedes H.P. Steensby (1920): *'Indledning til det Geografiske Studium ved Københavns Universitet'*, Koppels forlag, som en slags grundbog, hvori fagets definition og metoder var gyldigt beskrevet – gennem hele mellemkrigsperioden.

Kapitel IV

Efterkrigstiden til 70ernes opbrudstid

Den internationale situation for geografien

Efter anden verdenskrig: Mønstret ændredes

Efter Anden Verdenskrig blev Verdens politisk-økonomiske opførsel totalt forandret. Som ved den tidligere verdenskrig havde man oplevet tab af menneskeliv og materielle ødelæggelser – denne gang, især i byerne med endnu mere avanceret teknologi og i endnu mere uhyrlig målestok - og ligesom før medførte krigen et magtskifte.

Efterkrigstidens agenda blev derfor først og fremmest: genopbygning og genetablering. Til rådighed for at nå målene havde man fået - og fik stadigvæk - megen ny teknologi, og genopbygningen forløb de fleste steder forbløffende hurtigt. Et andet hovedmål efter krigens rædsler var at skabe en ny verdensorden med varig fred ved at løse de konfliktskabende problemer. Dette måtte implicere international organisering og bl.a. koloniernes afvikling. Gennem oprettelsen af de 'Forenede Nationer' (FN) 1945, skulle muligheden for fremtidige krige elimineres, bl.a. gennem og etableringen af et sikkerhedsråd og fælles indsats til ud-

ryddelse af Verdens fattigdom.

Men løsningen af denne opgave blev ikke det, der mest kom til at præge tiden. I stedet blev det internationale spændinger, der dominerede. Først og fremmest mellem de to ny supermagter USA og Sovjetunionen, men også med mange andre spændingsfelter. Man fik 'kold krig' og 'jernetæppe', men også 'bambustæppe' og andre spærringer for bevægelser landene imellem. Dertil kom åbne konflikter fx omkring den nye, jødiske statsdannelse, Israel, og om koloniafviklingerne i Afrika. Maumau-bevægelsen i Kenya og det blodige opgør om Ian Smiths Nord Rhodesia var tidlige vidnesbyrd om de vanskeligheder, der ventede Afrika forude. Under Korea-krigen (1950-53) blev faren for en ny verdenskonflikt yderligere gjort isnende klar for verdens befolkning

Under indtryk af alt dette ændredes geografiens opgaver. Førsteberejninger var ikke længere aktuelle, men derimod nøjagtige udredninger af for-

holdene på jordoverfladen. Dette medførte voksende faglige kvalitetskrav, der igen medførte en stigende specialisering. Ny discipliner så dagens lys, samtidigt med, at kravene om 'helhedsopfattelser' paradoksalt blev stedse stærkere. I relation til genopbygnings- og udviklingsopgaver blev fysisk planlægning og udviklingsteorier hovedtemaer. Udviklingen af de fattige lande, hvoraf de fleste var tidligere kolonier, nu benævnt 'udviklingslande' (senere, mere skånsomt: 'u-lande') blev et vigtigt problemfelt med såvel humane som mere politiske undertoner, hvori geografer blev stærkt inddraget. Geografer blev efterhånden i stort tal 'planlæggere' eller 'bistandskonsulenter' i samarbejde med helt nye fagkredse, og de gamle roller som undervisere og leksikonskrivere blev mindre attraktive. Samtidigt med de voksende faglige krav, steg tendensen til opdeling af faget, men under voldsomme diskussioner.

De internationale geografiske selskaber havde en overgang travlt med udredninger af forhold under og før krigen – undertiden med en del nostalgi og forherligelse af kolonitiden. Dette afløstes af oplysninger om de ny stater og analyse af deres problemer. Diskussioner om fagets væsen nåede

selskaberne, omend i afdæmpet form. Men en anden vanskelighed kom for alvor til i løbet af 60'erne: Udbredelsen af TV, efterhånden også i farver, blev en udfordring for selskaberne ved deres udbud af 'geografiske' film fra fjerne egne, ofte med stor underholdningsværdi. Dette betød sammen med en voldsom billigørelse af rejser pr. fly, at rejselysten nåede uanede højder. Selskabernes betydelige andel af informationsmarkedet om fjerne lande begyndte at svinde.

Selskabet i tiden 1945- ca. 70

I periodens første tiår trængte de ny signaler i geografien kun langsomt igennem til Selskabet og til dansk geografi i øvrigt. Bevidstheden var stadig bundet til det forgangne, man genoptog den linje, der var lagt før krigsudbruddet. De nationalt vigtige forskningsfelter: Grønland og det sønderjyske grænseland (vadehavsområdet), tillagdes stor betydning, og man støttede energisk danske initiativer til forskningsrejser fx i Centralasien og fulgte i øvrigt op på forskningen med sit møde- og publiceringsprogram. I løbet af 1960'erne blev geografis specialisering mere og mere mærkbar i takt med, at antallet af professionelle geografer i Danmark steg ret stærkt. Spe-

Fig. 28: Viceadmiral A. H. Vedel, Selskabets vicepræsident 1945-74. Foto: Marinens Bibliotek.

cialiseringen blev efterhånden også mere synlig i Selskabets aktiviteter.

Gennem perioden virkede en næsten uændret ledelse. 1947 meddelte H M Frederik IX efter sin tronbestigelse, at hans funktion som præsident nu måtte ophøre, men han erklærede sig villig til at fortsætte kongehusets protektion af Selskabet, 'hvori han fortsat ville sætte pris på at komme' – hvilket majestæten senere ganske mange gange fandt lejlighed til at vise. Selskabet var derefter i 18 år uden præsident til HKH prinsesse Margrethe som tronfølger 1965 indvilligede i at indtræde på posten, som hun beklædte under megen

Fig. 29: Professor N. E. Nørlund, direktør for Geodætisk Institut, vicepræsident 1945-55. Foto: Videnskabernes Selskab.

anerkendelse til Kong Frederik IXs død 1972.

Viceadmiral A. H. Vedel var 1. vicepræsident 1946-74, dvs. praktisk taget gennem hele den behandlede periode. Indtil 1955 var det med professor N.E. Nørlund (Geodætisk instituts videnskabeligt aktive direktør) som 2. vicepræsident. Professor Niels Nielsen overtog dennes post efter at have været Selskabets sekretær 1931-55, en rekordlang periode. Posten som sekretær, nu benævnt generalsekretær, bestredes derefter fra 1955 af Axel Schou, der var blevet professor 1953. Han fungerede som generalsekretær, indtil han 1972

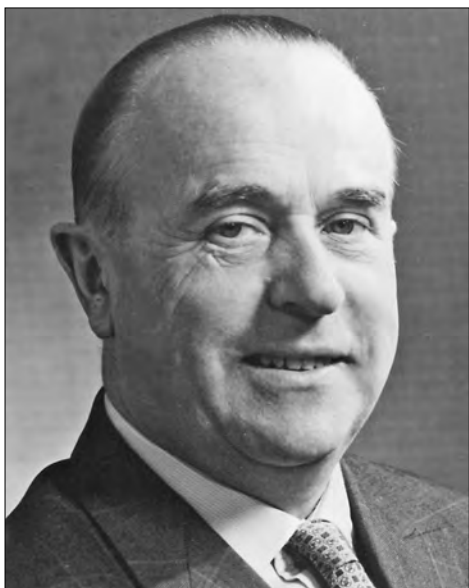

Fig. 30: Professor Axel Schou, Selskabets sekretær 1955-1972, vicepræsident 1972-76.

overtog vicepræsidenthvervet.

Allerede fra 1948 havde Niels Kingo Jacobsen været redaktionssekretær ved 'Meddelelser om Grønland' som hjælp for redaktøren, Niels Nielsen, der derved også aflastedes med Selskabets udgivelser. Fra 1956 udskiltes redaktionsarbejdet, hidtil en del af sekretærens ansvar, som selvstændigt embede. Det var vokset voldsomt med flere udgivelser i Selskabets skriftrækker, og Kingo Jacobsen blev Selskabets redaktør – i praksis havde han længe fungeret som sådan. Han blev som redaktør fra 1965 assisteret af lektor Ruth Helkiær Jensen, der i ubemærket heds udførte et enormt redaktionsarbejde

med resultater, der var synlige bl.a. gennem Tidsskriftets stærkt forbedrede sprogkvalitet. Det redaktionelle ansvar lå hos Kingo Jacobsen, der personligt udførte et stort og entusiastisk arbejde med Selskabets udgivelser – i praksis fortsat næsten til århundredets slut, hvor det blev afbrudt af sygdom. Bestyrelsesmedlemmer var i en lang årrække bl.a. professor Einar Andersen (Geodætisk Institut), overinspektør K. Birket-Smith (Etnografisk Samling), og oberst L. Bruhn.

Rådet blev efter funktionspausen under verdenskrigen og bortfald af flere aktive medlemmer først gradvis bragt op til fuldt medlemstal. Et beklageligt personskifte fandt indledningsvis sted ved professor G. Hatts udmeldelse, som af politiske grunde måske nok var fornuftig, men af mange opfattedes som et stort fagligt tab. Rådets faglige sammensætning ændredes derimod ikke meget. Der var omtrent lige mange geografer, etnografer, geologer og naturvidenskabsmænd fra nærstående fag, og endelig en del interesserede fra erhvervslivet, hvoriblandt skibsreder A.P. Møller (Rederiet A.P. Møller), M. Pagh (ØK), direktør A.W. Nielsen (Carlsberg) og civilingeniør Knud Højgaard (Højgaard & Schultz). En anden gruppe af næsten samme

størrelse var personer med relation til Grønland. Den omfattede bl.a. departementschef Eske Bruun og direktør K. Oldendow. Derudover var efter sædvane flåden og hæren pænt repræsenteret, suppleret med et medlem fra flyvetropperne (generalløjtnant C. Førsløv).

Medlemskredsens størrelse ændredes gennem perioden kun lidt og holdt sig ret konstant på ca. 350-400 medlemmer. Tidens begyndende uro på universiteterne gav sig meget lidt udtryk i Selskabet, måske på grund af de ret indirekte valgprocedurer. Generalforsamlingen, der efter vedtægterne vælger det råd, hvoraf bestyrelsen udgår, indkaldtes således blot ved opslag i 'Berlingske Tidende' (hvilket endda 1942-1965 synes at være blevet for sømt!). For mange forblev Selskabet under uroen på universitetet et 'helle', hvor faglige diskussioner i en kollegial kreds fortsat kunne føres i fordragelighed. Selskabets ret tidkrævende valgprocedurer var et værn mod en 'fjendtlig overtagelse', som da heller aldrig blev forsøgt. Man optog i øvrigt i perioden, indtil en let revision af vedtægterne 1962, ny medlemmer efter propositionering ved bestyrelsen - normalt ikke studenter, som dog var velkomne til at overvære Selskabets foredrag

Selskabets lokaler på Nationalmu-

seet havde længe været for trange for den stærkt voksende samling af bøger og tidsskrifter, der efterhånden blot henlå i store stabler – selv i det rum, hvori sekretæren efter planen havde kontor. 'Biblioteket' var således kun tilgængeligt under store vanskeligheder. Samtidigt havde museet selv fået hårdt brug for lokalerne til sine konstant voksende samlinger (bl.a. havde krigstidens tørvegravning medført adskillige fund), så det var aldeles udelukket at få flere lokaler stillet til rådighed. Selskabets møder afholdtes normalt i Nationalmuseets foredragssal, og de afsluttedes med spisning og diskussion i restaurant 'Glyptoteket'.

Lokalesituationen var mindst lige så alvorlig for Geografisk Institut, hvortil universitetet længe havde søgt større og bedre lokaler. Længe var disse planer blevet forhindret af forskellige omstændigheder, fx tysk beslaglæggelse af den påtænkte bygning. Men Niels Nielsen pressede konstant på for at fremtvinge en løsning. Denne burde – efter hans mening - være så rummelig, at den også kunne omfatte lokaler for Selskabet.

Efter flere fejlslagne forsøg på at finde en løsning (se Niels Nielsen: 61:-52) fik Geografisk Institut ny lokaler i Kejsergade 2 – helt på tværs af univer-

Fig. 31: Kejsergade 2 og en tilstødende ejendom på Gråbrødretorv hvor Selskabet havde til huse 1960-64

sitetets 'Indre By Plan' – og det lykkedes 1960 tillige at skaffe Selskabet plads sammesteds. Kun fordi Niels Nielsen med stab (især lektor K.M. Jensen gjorde en stor indsats) fik udarbejdet en plan til en så effektiv udnyttelse af den begrænsede bygningsmasse, at den slog til - bl.a. ved at indrette nogle garager i gården til et auditorium med 60 pladser - blev løsningen realiseret. Men fx til lagerplads for restoplagerne af Selskabets mange ny udgivelser rakte pladsen ikke i Kejsergade. Problemet fandt en nødløsning ved, at

man fik stillet lagerplads til rådighed ved Roskilde Stiftsbibliotek. Allerede før flytningen til Kejsergade havde man måttet finde plads til nogle af det ekspanderende instituts forskellige arbejdsgrupper i St. Kannikestræde 11 (tidligere professorbolig), som man fortsat benyttede. Dette understregede fra første færd, at Kejsergade ikke længe kunne forblive en løsning på pladsproblemerne.

En af de største fordele ved sammenflytningen var meget øjensynlig, nemlig at Selskabets efterhånden gan-

ske store bibliotek (mellem 2 og 3 hyldekilometer bøger eller over 40.000 bind og omkring 300 indgående internationale tidsskriftserier) blev gjort tilgængeligt, stillet til lånernes disposition sammen med instituttets bogsamling – i øvrigt uden ændring af ejendomsforholdet. Opretholdelsen af dette sidste krævede et betydeligt katalogiserings- og mærkningsarbejde, idet Selskabets værdifulde og omfattende bog-, tidsskrift- og kortsamling principielt til enhver tid skulle kunne udtages af biblioteket (dog ikke, hvis Selskabet evt. blev nedlagt). Adgangen til biblioteket for Selskabets medlemmer – forsømt gennem mange år - blev der ved genoprettet og forbedret, bl.a. ved, at biblioteket blev professionelt opstillet, fik nyt kartotek og læsesal mm. Til at varetage bibliotekets drift opnåedes, at Rigsbibliotekembedet stillede en uddannet bibliotekar til rådighed (en ordning, der bibeholdtes til 1989). Det forenede bibliotek (Selskabets/instituttets) opnåede derved en status som centralbibliotek for geografi i Danmark. Betydningen af dette viste sig bl.a. ved, at UNESCO lod biblioteket tilgå fordelingen af at være med i dets internationale bogfordelingsprogram.

Selvom Kejsergade 2 med den tilstødende ejendom Gråbrødretorv 8 var

en velbeliggende adresse, som både institut og Selskab var fornøjet med, var det stærkt stigende studentertal og nye studieordninger, der krævede plads til de studerendes øvelser, en tvingende grund for instituttet til at søge om mere 'boligareal'. Dette implicerede snarlig flytning, fordi universitetets planer for 'indre by' imødeså afvikling og ikke udbygning af lokaliteterne der. At Gråbrødretorv sentimentalt-historisk var det sted, hvor Danmarks første professor i geografi havde haft sin bopæl med sin enestående samling af bøger og kort¹⁾, kunne man desværre ikke tage hensyn til – ej heller til, at byplanen for Gråbrødretorv var blevet forbedret takket være et forslag til Magistraten fra de yngre geografer! Efter universitetets dengang aktuelle planer skulle ny lokaler findes nær Nørre Fælled, hvor Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet ønskede at koncentrere sine institutter. Desværre havde man ingen ledige bygninger med tilstrækkelig plads i området. Men det lykkedes at finde en ejendom under opførsel, i hvilken lokaler kunne lejes. Efter en ret omfattende tilpasning af bygningen til instituttets brug (igen var det behovet for et auditorium, nu med over 150 pladser, der var hovedproblemet) kunne man 1964 flytte ind i Ha-

raldsgade 68-70, hvor også Selskabet fik stillet lokaler til rådighed som fortsættelse af sit lejemål hos instituttet, som for øvrigt var ganske fordelagtigt. Auditorie- og kantinefaciliteter gav en begrænset mulighed for afholdelse af Selskabets møder – en mulighed, der da også kun udnyttedes i mindre omfang. Særligt var det Selskabets/instituttets bibliotek der fik stærkt forbedrede rammer. Der blev plads til en lettilgængelig opstilling, der endog omfattede en del litteratur, der i lang tid havde været i magasin.

Sammenflytningen og dens konsekvenser

Med sammenflytningen med Geografisk Institut i Kejsergade var en ny æra i Selskabets historie begyndt – med en vis betænkelighed. Men nogle af flyt-

ningsfordelene viste sig hurtigt, fx som nævnt vedr. biblioteksforholdene. De øvrige konsekvenser af Selskabets ny placering er det sværere at bedømme.

På medlemskredsen synes virkningerne at have været ubetydelige. Som nævnt fortsatte Selskabets ledelse i enighed og næsten uændret. Redaktøren var dog ved 1962-lovrevisionen blevet medlem af bestyrelsen. Kingo Jacobsen indtrådte derfor 1965 i denne. I rådet skyldtes de stedfundne ændringer i hovedsagen naturlig afgang og indvalg af naturlige efterfølgere. Den mindre ændring af Selskabets vedtægter, der fandt sted 1962 – vistnok den første siden krisen i 1914 – var blot en justering til den faktiske styreform, hvorved bl.a. redaktøren og sekretæren kunne få sæde i bestyrelsen.

Fig. 32: Haraldsgade 68-70, Selskabets adresse 1964-1985.

En effekt af sammenflytningen var den vigtige, at Selskabets økonomi blev grundlæggende forbedret. Medlemskontingenterne sammen med andre sædvanlige indtægter kunne nu ubesværet dække udgifterne ved 'normal drift', d.v.s. udgifterne til husleje (der, næsten symbolsk, androg 1200 kr/år), til møder og til publicering af Tidsskriftet²), som fra 1950 var blevet medlemsblad. Tidsskriftet repræsenterede den største post på udgiftssiden, som man fø var meget påpasselig med. Der betaltes således ikke længere løn til Selskabets generalsekretær, siden Niels Nielsen havde erklæret, at han anså arbejdet som en del af sine embedspligter; derimod betaltes et mindre beløb til sekretærassistance, nærmest en erkendtlighed for det store ekstra skrivearbejde, dette indebar. Instituttet bestræbte sig på at muliggøre, at manuskripter fra medarbejderne leveredes 'i færdig stand', renskrevne og evt. oversatte, hvilket selvfølgelig nedbragte omkostningerne ved publiceringsarbejdet væsentligt. Til det stigende antal aperiodiske publikationer (Folia Geographica Danica, Kulturgeografiske Skrifter, Atlas), der var en naturlig følge af instituttets øgede aktiviteter, havde Selskabet hidtil måttet søge ekstra midler, især fra private

fonde. Dette forhold forblev uændret. At man ved en forholdsvis vellykket kampagne søgte at samle en driftskapital, der skulle lette arbejdet med ny initiativer, skyldtes udsigten til en serie af ny udgivelser. Den generelle økonomiske stabilisering var en betydelig lettelse efter mange års vanskeligheder. Evt. negative ændringer som følge af Selskabets nyplacering må derfor søges blandt Selskabets aktiviteter: møder, publiceringer og ekspeditioner.

Aktiviteterne efter sammenflytningen
Møderne udviste ingen større forandringer, der kunne skyldes det ny samarbejde med instituttet. Der afholdtes som sædvanligt seks møder pr. sæson, idet der dog ved særlige lejligheder afholdtes ekstramøder. Efter flytningen til Kejsergade holdtes møderne fortsat i Nationalmuseets festsal (som nævnt). Efter flytningen til Haraldsgade i 1964 blev et stort antal af møderne holdt dér, undtaget ved særligt festlige lejligheder, fx hvor medlemmer af kongehuset var til stede. Skiftet af mødeadresse blev beklaget af mange, men besparelsen derved var naturligvis velkommen. De lejlighedsvis problemer med, at Oldskriftselskabet også afholder sine møder i Nationalmuseet første tirsdag i hver måned var til gengæld næsten eli-

mineret.

En ændring af mødernes karakter ville være af større betydning. Men heller ikke den ændredes væsentligt. De emnegrupper, der var blevet valgt for foredragene, var de sædvanlige. Ligheden med tidligere perioders foredrag er i hvert fald påfaldende. Blandt hovedtrækkene er det mest iøjnefaldende, at ekspeditions-, rejse- og mere almene landebeskrivelser stadig udgjorde en væsentlig del af indholdet ved i hvert fald 77 af periodens godt 150 møder - fordelt næsten ligeligt på de tre nævnte undergrupper. Overvægten af kategorien er særlig tydelig til omkring 1955. En anden stor andel af foredragene udgjordes af de etnografiske, over 20 i alt. Glaciologi og bebyggelsesgeografi var også ret hyppigt behandlede emner, men de omfattede dog ikke mere end 7 hver. Oceanografi behandledes næsten ligeså ofte. De naturgeografiske emner optrådte i alt med omtrent samme antal. Kulturgeografiens andre specielle discipliner blev hyppigere behandlet mod slutningen af 1960'erne, mest ved flere indlæg om landbrugsgeografi, særligt u-landes landbrug. Generelt adskilte emnefordelingen sig ikke meget fra, hvad man tidligere havde set i Selskabet. Til det tættere samspil med instituttet

mærkedes næsten intet, undtaget måske, at der efter 1960 kunne spores en ændring ved, at instituttets medarbejdere lidt oftere holdt foredrag om kyst og vade samt om by- og bebyggelsesgeografi. Man må dog bemærke, at tilfældigheder spiller stærkt ind på grund af det lille antal, der totalt betragtes: fx optrådte kartografi og kartografiens historie temmelig hyppigt som emne, nemlig fem gange i den tidlige del af perioden, hvilket måske skyldtes, at Selskabet vedr. emnet havde en særligt kvalificeret foredragsholder (1. vicepræsident, direktøren for Geodætisk Institut).

Det forhold, at foredrag af instituttets medarbejdere om deres aktuelle forskningsopgaver kun forekom i beskedent antal, betyder næppe, at man skal frakende foredragene en speciel betydning for instituttet. Præsentation af ny forskning og projekter til samme kunne tværtimod være afgørende for udviklingen. Til sådanne præsentationer inviteredes særligt fagligt interesserede, indbefattet repræsentanter for afgørende instanser, så man kunne blive informeret om projekterne og få lejlighed til åben diskussion mellem forelæggende og andre sagkyndige. Der er næppe tvivl om, at sådanne præsentationer har haft betydning for

de store bevillinger, der blev tildelt instituttet i begyndelsen af 1950'erne. Særligt må fremhæves bevillingen fra Landbrugsministeriet til oprettelse af 'De danske Vade- og Marskundersøgelser', der antageligt kan forbindes med en foredragsaften om den store stormflodskatastrofe 1953 og planer for en dansk kystsikring, der samtidigt var Selskabets 75-års jubilæumsmøde. At planen faldt på plads har givetvis også sammenhæng med, at der syd for grænsen fandt lignende initiativer sted. Men selv om møderne således kunne fungere som 'udstillingsvinduer' for instituttets projekter, blev foredrag med dette for øje aldrig dominerende. Rådet sikrede ved sin brede sammensætning, at forslagene til temaer svarede til medlemmernes ønsker. Selskabets aktiviteter fulgte derfor en ret traditionel linie. Det gælder fx med hensyn til et forholdsvis stort antal foredrag om ekspeditioner. En meget væsentlig del af alle tidens danske ekspeditioner, undtaget de mest fagspecifikke, blev behandlet. Dette blev mere overkommeligt ved, at der forekom færre og færre ekspeditioner. Til mange fjerne steder kom man nu så let, at man foretrak at bruge betegnelsen 'rejse' i stedet for 'ekspedition', medmindre det drejede sig om samlet udsendelse

af flere fagfolk til ubeboede egne. Kun godt en snes af emnerne i den totale 'rejsegruppe' benævntes 'ekspeditioner'; de fleste af disse afholdtes før 1960. Blandt de ekspeditioner, møderne omhandlede, må nævnes: 'Galathea-ekspeditionen', 1950-52 (v. S. Greve og A. Bruun) – vel nok den mest omtalte danske ekspedition i efterkrigstiden, fordi den hjembragte banebrydende nyt om livet på de største havdybder – den 'hadale fauna'. Yderligere må bemærkes 'De dansk-amerikanske arkæologiske undersøgelser i Alaska 1939-42' og 'De dansk-amerikanske Alaska-ekspeditioner, 1949-50' (v. Helge Larsen, 1948 og 1951), hvorunder Helge Larsen påviste det længe eftersøgte palæoeskimoiske kulturlag, Ipiutaq-kulturen, som sammen med 'Dansk Pearyland Ekspedition', 1948-50' (v. Eigil Knuth og B. Fristrup, 1950), B. Fristrup i 'Det geofysiske År' 1956-58, og 'Pearyland Ekspeditionerne', 1963 og 64 (E. Knuth, 1965) bragte afgørende nyt til eskimoforskningen, særligt om den for Selskabet yderst interessante grønlandske indvandringshistorie. Under disse ekspeditioner var flyvemaskinen blevet det afgørende transportmiddel. Selskabet havde mistet en af sine mest skattede foredragsholdere, Henning Haslund-Christen-

sen snart efter Verdenskrigen. Tabet blev højtideligholdt ved en mindeaften, hvor Niels Nielsen, dr. Paludan og Kaare Grønbech mindedes hans eventyrlige livsbane, og kgl. kammersanger Henry Skjær sang. Fortsættelsen af Henning Haslund-Christensens ekspeditioner: '3. Danske Centralasien Ekspedition', blev der berettet om i Selskabet ved flere lejligheder (bl.a. ved deltagerne C. Krebs, K.M. Jensen, H. Siiger, Aase Køie og Johs. Humlum). Denne fortsættelse af Haslund-Christensens forskningsinitiativer havde været meget besværlig at gennemføre på grund af omvæltningerne i Asien, og det blev hans sidste (nekrolog 49:1). Også om opsigtsvækkende udenlandske ekspeditioner berettedes der i Selskabet, fx om Paul-Emile Victors 'Expéditions Polaires Françaises', 1953, samt om 'First Winter at the South Pole' (P. Siple, 1958) og 'The Trans-Antarctic Expedition' (Vivian Fuchs, 1959). De sidste brød nye veje ved at anvende et stort opbud af moderne teknik, delvist udviklet under Verdenskrig II. Også om nogle arkæologiske ekspeditioner til troperne blev der rapporteret: om 'Den danske ekspedition til de fire sheikdommer' (P.V. Glob, 1959), der åbnede mange perspektiver på fx Bahraíns forhistorie, om 'Den Thai-

danske Arkæologiske Ekspedition' (Eigil Nielsen 1962), og om 'Det kongelige danske geografiske Selskabs arkæologisk-geografiske Ekspedition til Ghana 1966-67' (H. Jeppesen)³). Ved den sidste blev en række minder om den danske kolonisation på Guldkysten fremdraget af glemselen. 'Den Dansk-Østafrikanske Ekspedition af 1947' (v. G. greve Ahlefeldt Bille, 1947) var overvejende zoologisk, mens 'Noona Dan Ekspeditionen' til Melanesien-Vestpolynesien var en blandet 'naturhistorisk' ekspedition (S. Christiansen, 1962). Man må bemærke, at Selskabets direkte involvering i ekspeditioner (ved planlægning, administration etc) var meget begrænset. Foredrag om forsknings- og studierejser var derimod mange og blev flere. Forskellen mellem 'rejser' og 'ekspeditioner' blev efterhånden ret uklar. L. Edelberg taler fx om sin 'rejse i Afghanistan' (1950), men om 'Den danske Luristan Ekspedition 1964' (1965), S. Thorarinsson benævner bare sin rejseberetning 'Om Grimsvötn' (1951).

Overraskende nok hørte man stort set lige så meget som før om etnografi i Selskabet - fx om hovedjægerne på Philippinerne (K. Birket-Smith, 1952), om Wai-wai indianerne (J. Yde, 1955), om kurderne i Iraq' (H. Harald Hansen,

1954) og om Chaco-indianerne (N. Fock, 1959) - omend knap så meget som om nærstående naturvidenskabelige discipliner tilsammen (som fx opmåling, meteorologi, seismik etc). Resten af emnerne havde stor spredning: en lille gruppe handlede om faghistorie og kartografisk historie (fx Ib Kejlbo: *'Das ist der Rom-Weg'*, *'Om Vinlandskortet'*) eller om de gamle krigsskuepladser: Finland, Nederlandsk Ost-Indien, Malaya, Afrika. Der var plads for udefra kommende i mødeprogrammerne, fx danske erhvervsfolk (fx O. F. Andersen: *'Ø.K. i Canada'*, 1968) eller besøgende udlændinge (fx G. Benneh: *'The Strip System of Farming, the Huza system, in Southern Ghana'*, 1966). Foredraget fik ekstra interesse ved, at det holdtes af en person, dr. Benneh, fra det gamle danske kolonimråde Guldkysten, som derved fik fornyet sin plads i dansk bevidsthed.

Universitetets faglige nyorientering påvirkede først Selskabets møder langsomt, men fik lidt mere fart i slutningen af 60'erne (fx H. Kuhlman, *'Jordfygning og muldflugt i Danmark'*, 1963, P. Kongstad: *'Urbanisering'*, 1968 og S. Christiansen: *'Primitivt landbrug på Bellona'*, 1967). Emnesammensætningen påvirkedes generelt kun lidt af de nyere tendenser, alene af den grund, at

antallet af foredrag holdt af ansatte ved instituttet i det hele taget var ret beskedent. Kun omkring en tredjedel af foredragene afholdtes af ansatte fra instituttet (eller fra dets *'periferi'* af medarbejdere *con amore*). Til gengæld rapporterede medarbejderne alle instituttets vigtigere tiltag, ikke blot fra den store indsats vedr. vade- og marskundersøgelserne (fx *'Landvindingsarbejder i Jylland'* (v. Niels Nielsen, 1951), *'Undersøgelser over Grønlands Gletschere'* (B. Fristrup, 1958), *'Danmarks Industri'* (K. Antonsen', 1958), *'Mandø Ebbevej'* (J.T. Møller, 1961), *'Danske Kyster'* (A. Schou, 1963), *'Værftbebyggelsen langs den sønderjyske vestkyst'* (N. Kingo Jacobsen, 1964), men også som nævnt fra grønlandsarbejdet, fra deltagelse i 3. Danske Centralasiatiske Ekspedition mm.

Publiceringsvirksomheden var klart et felt, hvorpå samarbejdet Selskab-Institut medførte megen fornyelse. Det viste sig først og fremmest gennem de artikler, der blev optaget i Tidsskriftet. Der bragtes i dette i perioden næsten 190 indlæg, hvoraf over 80 % var skrevet af instituttets medarbejdere og de nærmest tilknyttede (fx via planlagt arbejde på *'Atlas over Danmark'*). Knap 15 % var skrevet af fagfolk fra nabodi-

sci-pliner, og omkring 5 % af etnografer. Etnografiens mindskede andel skyldes, at faget var på vej til at få en status uafhængig af geografien. Faget havde 1964 fået sit eget professorat og fik snart også eget tidsskrift. Derefter forsvandt de etnografiske artikler næsten helt fra Tidsskriftet; dog bragtes der stadig enkelte med emne fra Grønland. Tidsskriftet var i perioden til 1970 ganske enkelt blevet meddelelsesbladet for dansk geografisk forskning: praktisk taget al produktion fra instituttet i København (samt en del fra Århus) publiceredes der. Der var i perioden næsten intet incitament til at publicere i udenlandske fagskrifter; det forventedes i hvert fald ikke, var nærmest uønsket. Selskabets formål: formidling af danske geografers arbejder og af arbejder om Danmarks geografi passede derfor smukt sammen med instituttets behov, og hensigten må siges at være blevet opnået..

Artiklerne fordeler sig fagligt med godt det halve på natur-, det andet knapt halve på kulturgeografiske emner. Den naturgeografi, der behandles, er særligt vade- og kystmorfologi (over halvdelen), samt glaciologi/havis, generel geomorfologi, hydrologi, klimatologi og sandflugtens geomorfologi. I kulturgeografien er befolkning (speci-

elt migrationer), by- og bebyggelsesgeografi, landbrugs- og u-landsgeografi næsten lige hyppigt behandlet, mens industri og trafikgeografi kun sjældent tages op.

I en særlig udgave af Tidsskriftet, et festskrift til Niels Nielsen 1953, er der samlet 25 artikler, der giver både et ret fuldstændigt billede af de emner, man i dansk geografi beskæftigede sig med, og den fagligt brede personkreds, der havde samlet sig om ham. Antallet artikler er meget atypisk for en årgang: op til midten af 50erne var det årlige antal publicerede artikler ret lavt, nemlig kun ca 5 i gennemsnit. Men festskriftet afspejler fagorienteringen hos de ret få ansatte professionelle geografer og – i en vis udstrækning – etnografer – sammen med de nærmeste faglige forbindelser uden for Danmark. Da artiklernes antal steg stærkt, besluttede man med 1964 som første år at udsende Tidsskriftet i to halvbind pr år, og dermed fortsatte man til og med 1970, hvorefter man vendte tilbage til ét årligt hefte.

Gennem artiklerne i Tidsskriftet afspejles hovedtrækkene i dansk geografisk forsknings udvikling i Danmark i perioden til ca 1970 ganske godt, fordi der – efter bestemt ønske fra instituttets ledelse -næsten ikke

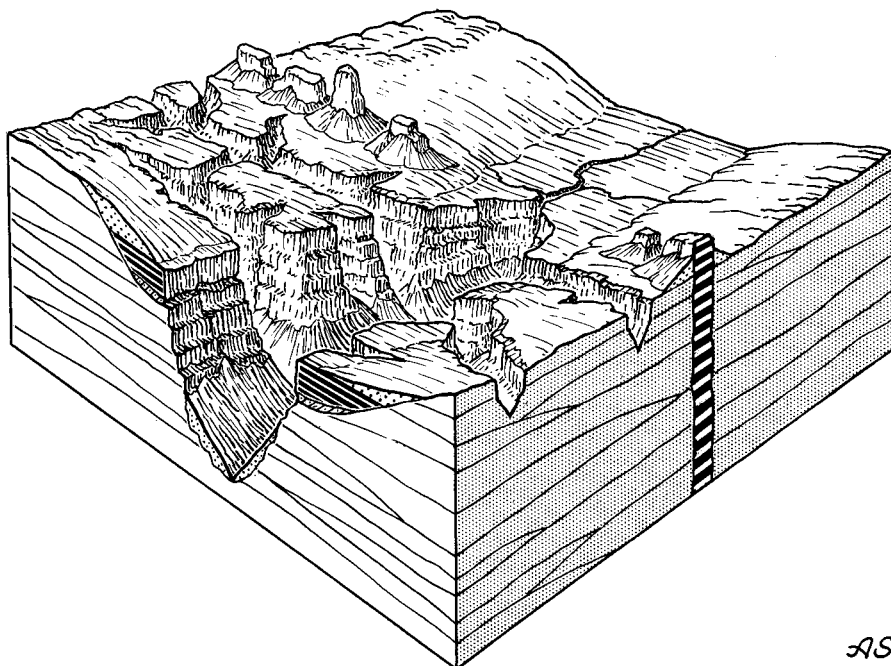
publiceredes andre steder. Yderligere dækkede geograferne kun deres aktiviteter ved publicering i temmelig ringe grad⁴). Publikationerne viser et meget broget billede af aktiviteterne i dansk geografi, de var meget spredte med hensyn til tema og af meget varierende kvalitet; det hele præget af fagets vældige ekspansion, særligt i periodens sidste del.

Udviklingen inden for naturgeografien markeredes ikke blot gennem serien af artikler, men også af bidrag til *Folia* fra 'De danske Vade- og Marskundersøgelser', der var blevet oprettet 1953 (og som fungerede til 1976). Sekvensen af publikationer var begyndt med nogle generelle område- og metodebeskrivelser⁵) og fulgtes af regionale analyser af diverse kyststrækningers morfologi⁶). Observationerne blev analyseret, forklaret og diskuteret i en række oversigtsarbejder⁷). Og endelig blev de resulterende planer for udnyttelsen af den vundne viden omsat til landvindings- og kystsikringsarbejder publiceret⁸). De fleste af de nævnte stadier i arbejdets udvikling fremgår af publikationer i *Folia*-serien.

I tilslutning til vade- og marskundersøgelserne undersøgte også andre typer af geomorfologi, fx klitdannelse⁹)

og klitdannelse' 56:1), senere udvidet til en undersøgelse af jord- og muldflugt, beskrevet gennem en serie af artikler (H. Kuhlman: 57:51, 58: 141 og 59: 70). En anden speciel undersøgelse med udgangspunkt i Vadehavet omfattede udviklingen af de såkaldte flod- og eb-beskår (B. Jakobsen 62:119.) og en tredje undersøgelse behandlede det under marskfladen liggende 'historiske' terræn med dets forskellige udviklingsstadier (N. Kingo Jacobsen, *op.cit.*). Selskabets løbende publicering af forskningsresultaterne har uden tvivl været af den største betydning for, at der kunne etableredes og oprettholdes en fortsat forskning i området, og en betydelig faglig udvikling fastholdes⁹).

Kystforskningen uden for de tidevandsprægede områder var også genstand for megen publicering. I en række artikler blev et antal kysttyper beskrevet (fx A. Schou: '*Baixada Fluminense*', 57:1 – se fig. 23 - '*Basse Bretagnes kyster*', 67:200, '*Sortehavets Riviera-kyster*', 70:191 og '*Pecan Island*', Medd. fra KUGI 1967) ofte ved hjælp af yderst pædagogiske blokdiagrammer. Arbejderne tjente bl.a. til grundlag for klassifikationen af kyster. Et forsøg på at bestemme de relative ændringer i hav/landniveauer på nogle stillehavs-

AS

Fig. 33: Axel Schous blokdiagram, 'Gran Canaria', ved hjælp af hvilket han forklarer tilblivelsen af øens formverden. Denne er præget af, at klima- og havniveauændringer har fundet sted, hvorved dalformerne skifter form og dybde.

øers koralkyster mislykkedes, især fordi dateringer af de forskellige niveauer dengang ikke lod sig udføre (S. Christiansen, 62:1). Et teoretisk velunderbygget bidrag til forståelse af kystformer leveredes af dr. techn. Per Bruun ('Ligevægtsformer for materialvandringskyster', 48: 27).

Selskabets traditionelle interesse i grønlandsforskning var fortsat meget udtalt. I perioden publiceredes der næsten alt forekommende om danske ekspeditioner (fx E. Knuth: 'Dansk Pearyland Ekspedition', 50:2), men en del af

interessen gled efterhånden fra at være knyttet til klassiske ekspeditioner over til 'stedfast' glaciologisk forskning, særligt vedrørende isens masseregnskab og gletscherbevægelser (fx B. Fristrup om den grønlandske iskappe (63:121) og J. Tyge Møller om gletsjere i Upernivik (58:30). I tilknytning dertil foretoges også enkelte hydrologiske iagttagelser (fx af H. Valeur, 58:54). De fleste undersøgelser knyttedes siden hen til Institutets station ved Sermelik i Østgrønland (oprettet 1970). Også på Peary Land oprettede Eigil Knuth en

fast station, hvorfra mange arkæologiske resultater hjembragtes til belysning af de forhistoriske kulturers udvikling (jvfr. 'Independence I og II').

Ny felter opdyrkes

Den faglige udvikling i perioden medførte også, at hidtil næsten uomtalte discipliner blev taget op; således fx jordbundsforskning (K. Rasmussen: '*Marsh soils*', 55:147; N. Kingo Jacobsen: '*Jordbundsundersøgelser i Tøndermarsken*', 55: 106; K. Dalsgaard: 69,1:93)). Udover dette viser artiklerne også en interesse for klimatologi, især for de beskrivelsesmæssige problemer fx af nedbørsforhold (K. M. Jensen '*Gennemsnitsværdier i relation til de absolutte nedbørsmængder i Den indiske ørken*', 52:159 og '*Outline of the Climate of Denmark*', 59: 103 og B. Hasholt '*Nedbørsekstremere*', 68,1:64 og '*Sneens nedbørsækvivalent*', 69,1: 57). I tilslutning til klimatologiske studier satsedes også på hydrologiske, fx af J.M. Lyshede ('*Hydrologic Studies of Danish Watercourses*', 1955), men udviklingen blev tragisk bremsset, da Lyshede omkom ved et ulykkestilfælde. I kulturgeografien mærkedes de ny tider til at begynde med ret lidt. Favoritemnerne efter publikationsantallet at dømme var bebyggelsesgeografi og landbrugsgeografi, senere befolknings-

geografi og migrationer. Blandt de mest producerende var V. Hansen og Aa. H. Kampff. V. Hansen publicerede en lang serie om det ældre landbrugslandskab, der afrundedes med disputatsen '*Landskab og bebyggelse i Vendsyssel*' (Kulturgeografiske Skrifter, Bd. 7, 1964). Aa. Kampff skrev tilsvarende artikler som en opfølgning af temaer fra disputatsen '*Landbrugsgeografiske studier over Danmark*' Kulturgeografiske Skrifter, Bd. 6, 1959. På baggrund af den voldsomme vandring til byerne og landbrugets kraftige mekanisering fra midten af 1950'erne er interessen i migrationer klar (fx H. Mørch: om flytningerne til og fra Esbjerg (69,1:28) og R. Guttesen om Færøernes migrationer (69,1: 1) og endelig, med indisk eksempel, Lisbeth de Castro Lopo om migrationer i Bihar (66:1), som var et lovende forsøg på numerisk bestemmelse af vandringstendenserne. Fra begyndelsen af 60'erne blev der til den klassiske bebyggelses- og bygeografi føjet moderne 'central place teori', fx af Sv. Illeris om danske byers funktioner (63 : 203). Illeris var sammen med bl.a. P. Kongstad og Fl. Larsen med til at modernisere bygeografien fx med '*Servicecentre i Midtjylland i relation til centralitet*' (65,1:27) og var således pioner i anvendelsen af det senere meget an-

vendte teoriapparat. Blandt artiklerne bemærkes en empirisk undersøgelse af vandringsfeltet omkring Kalundborg skrevet af en gruppe studerende (I. Bertram, S. Folke, H. Jeppesen og H. Mørch), hvilket var helt usædvanligt og et pionereksempel på gruppearbejde (62: 102). Hen mod 60ernes midte var u-landsgeografien kommet til med talrige bidrag (fx af Steen Folke, S. Christiansen, H. Jeppesen). Steen Folke præsenterede en særlig anvendelse af regionaliseringsmetoder til analyse af økonomisk udvikling af et indisk landområde, som gav anledning til frugtbare diskussioner. Dette hang bl.a. sammen med, at interessen for u-landsbistand i 1962 havde resulteret i oprettelsen af DANIDA (DANish International Development Assistance).. I serien *Atlas over Danmark* (planlagt allerede før krigen, men stærkt forsinket af denne) udkom Axel Schous bind om Landskabsformerne (1949), som blev meget vel modtaget, fx fandt det anvendelse ved næsten alle Danmarks højere skoler. Det efterfulgtes af et bind 2 ved Aage Aagesen: *'Befolkningen'* (1961), hvori befolkningens lokalisering var søgt gengivet ved prikkort. Publiceringen i det meget uhandige format var kostbar. Måske var det derfor, at det hurtigt stod klart, at seriens

fortsættelse ville blive problematisk.

I tilknytning til publiceringen af *Atlas over Danmark* bør det nævnes, at denne blev fulgt op af lanceringen af den serie *vægtkort*, som fra 1952 udsendtes fra Geodætisk Institut. Ved dette var oprettet en særlig vægkortsektion under ledelse af Axel Schou. Der publiceredes ikke alene almindelige vægkort, visende verdensdelene, men også tematiske kort (som fx Vahls klima- og plantebæltekort, nedbørskort, befolkningskort osv i samme målestok og projektion). Dertil kom en serie landskabskort med forklaring på nogle udvalgte landskabers tilblivelse ved hjælp af Schous blokdiagrammer, landskaber fra Vendsyssel, Odsherred, Himmelbjergsøerne, Bornholm og Færøerne mm; alt som allerede publiceret i *Atlas over Danmark*, bd. 1. Disse korts enorme udbredelse i skolevæsenet skabte et forbedret grundlag for undervisningen, der sammen med stærkere anvendelse af kortlæsning fik betydning ved en øget interesse for geografi i hele skolesystemet.

Kulturgeografiske Skrifter udkom med fem bind i perioden. Lektor Sophie Petersens *'Gamle Danske Tropekolonier'*, (1946) var meget hurtigt blevet udsolgt og havde resulteret i et flot overskud. Den fulgtes af tre disputat-

ser: Aage Aagesens '*Geografiske Studier over Jernbanerne i Danmark*', (1949), og de to allerede nævnte af Aa. H. Kamp og Viggo Hansen. I 1970 udkom dertil Helle Askgaard '*Den sønderjyske industris udvikling 1920-70*'.

Et tredje aktivitetsområde, *ekspeditionerne*, der som omtalt ofte behandlede ved foredragene, leverede selvfølgelig også materiale til publicering, især de, der fandt sted under Selskabets direkte medvirken. Det gjaldt således i den tidlige efterkrigstid om '3. Danske Centralasiatiske Ekspedition' (se bl.a. 49:5 og bd 51), ligesom Noona Dan ekspeditionen (1961-62). Endelig havde Selskabet bidraget til at udsende den geografisk-arkæologiske ekspedition til Ghana 1966-67. Det var imidlertid tydeligt, at de større, samlede ekspeditioner var blevet mere sjældne. Faste forskningsstationer og formålsspecifikke forskningsrejser passede bedre til tidens krav om effektivitet.

Hovedresultatet af denne lille undersøgelse af virkningen af bofællesskabet Selskab/Institut, set i forhold til den foregående tingenes tilstand, er nogenlunde klart, at der med hensyn til

- *moderne* ikke kan spores ændringer, der må antages direkte at hidrøre fra det tættere samarbejde.

- *publiceringen* tegner sig et mønster af, at Selskabet publicerede langt det meste materiale, der produceredes af Institutet, men intet tyder dog på, at Institutet hævdede nogen eneret til Selskabets publikationsvirksomhed.

- *ekspeditioner* og anden virksomhed ydedes en vis støtte til instituttet fra Selskabet. Gennem møder og henvendelser præsenteredes planer og der skabtes kontakter med henblik på støtte.

På alle de omtalte felter er der ikke tale om nogen ændring i forhold til tidligere praksis.

Geografisk Institut som hovedbasis for Selskabets virke

Etableringen af bofællesskabet med Københavns Universitets Geografiske Institut var et vigtigt spring i udviklingen for Selskabet. Sikringen af dets økonomiske overlevelse, af bibliotekets funktion etc. er tidligere nævnt. Men visse risici, særligt to, bør også omtales. Den ene af disse var, at Selskabet derved kunne isolere sig fra og/eller svigte sin opgave i forhold til at betjene den del af den danske geografi, der var uden for Geografisk Institut – i strid med Selskabets formålsparagraf. Den anden bestod i, at Selskabet ved en for snæver tilknytning måske kunne lukke af for spredning fra bredere kredse af

innovationer og andre påvirkninger, som dansk geografi kunne have brug for (men som instituttet evt. var uden interesse for).

Omkring 1960 kunne problemet under det første punkt næppe kaldes særlig stort, endsige et svigt. Kun få steder: ved Århus universitet, ved Handelshøjskolen i København ved Danmarks Lærerhøjskole og ved Det kongelige Bibliotek var der egtl. faggeografiske miljøer, og forbindelsen med dem var god. Samarbejdet om publiceringer, hvortil man ønskede Selskabets assistance, var uden problemer. En mulig undtagelse opstod måske ved den særlige situation omkring Århus universitet. Efter Johs. Humlums afgang ansattes der 1969 fem anglo-amerikanske geografer, ledet af professor Barry Garner. Disse var uddannet under en anden fagtradition (den såkaldte *spatial analysis*), som Selskabet havde haft meget lidt kontakt med. Periodens produktion i Århus publiceredes ikke i Selskabet, men bortset derfra var så godt som al dansk geografi indtil 1970 repræsenteret i Selskabet og publicerede der.

Vedrørende det andet punkt kan det selvfølgelig overvejes, om Geografisk Institut havde opnået en størrelse, bredde og kvalitet, tilstrækkelig til, at Selskabet derfra kunne forsynes med

fagligt nyt i rimeligt omfang, og om der var tilstrækkelig faglig kontakt med udlandet til at sikre nødvendig information til opretholdelse af en international, videnskabelig standard.

Spørgsmålet om Instituttets faglige dækning og kvalitet er svært at besvare nogenlunde objektivt. Instituttets personale havde nået en størrelse svarende til de større udenlandske institutter, så arbejdsstyrken måtte forekomme tilstrækkelig stor til dækning af Tidsskriftets årlige behov for artikler. Omkring 1965 omfattede det akademiske personale tre professorer og fjorten akademiske medarbejdere, mere end dobbelt så mange som i 1945 (to professorer og fem medarbejdere). Leverancerne af foredrag og publikationer var vokset, så Tidsskriftet udkom i to årlige hefter, og antallet af publikationer måtte forventes at vokse yderligere. Den emnemæssige dækning var allerede øget betydeligt, selvom de nye medarbejdere ofte rekrutteredes til de allerede etablerede fagområder. At der havde fundet en betydelig udvikling sted er imidlertid klart.

Vadehavsforskningen var et af styrkepunkterne. Knap halvdelen af personalet deltog i denne (der fra 1953 var organiseret som 'De Danske Vade-

og Marskundersøgelser', kaldet VoM). I tilknytning dertil arbejdedes der på 'andre kyster' (professor Axel Schou).

Desuden forskedes der i Grønland med aktiviteterne koncentreret om glaciologi med projekter på Pearyland, Disko og senere Østgrønland. Nye naturgeografiske emner var også blevet taget op fx undersøgelser af sand- og muldflugt og ligeledes klimatiske og jordbundsmæssige emner.

Også i kulturgeografien var der gjort ny landvindinger. Til den traditionelle regionalgeografi var der tidligt kommet by- og bebyggelsesgeografi, en generel styrkelse af den økonomiske geografi, indledt ny typer af undersøgelser fx analyse af bykvarterer, til dels i fremmede miljøer (fx Beirut), og moderne kvantitative teorier (fx central place teorien) bragt i anvendelse ved undersøgelser i Danmark. Landbrugsgeografien var også blevet udvidet med arbejder i u-lande fx i Indien (Nilgiris og Coorg), Afrika (Bukoba) og Salomon-øerne (Bellona). Ganske som for naturgeografiens vedkommende var emnekredsen vokset og modernisering på vej.

Om nyudviklede, vigtige områder var ladet udækket kan næsten kun konstateres ved sammenligning med udviklingen i udlandet.

Selskabets forbindelse med udlandet fik betydning for, at en fornyelse af det klassiske tankegods tog fart.

Selskabet og Geografisk Institut i relation til udenlandsk geografi

I Selskabets regi tog man i 1956 initiativ til at oprette en dansk 'Nationalkomité for Geografi' med repræsentanter for universiteterne, Handelshøjskolen i København og Selskabet. Formålet var at organisere dansk medvirken ved den XIX. International Geographical Congress 1960, som Sverige under medvirken af de andre nordiske lande skulle være vært for. Kongressen blev en succes; bl.a. lykkedes det for Danmark at få præsenteret sin forskning vedrørende kystmorfologi, glaciologi, land- og bygeografi. På en serie af ekskursioner i forbindelse med et symposium i Esbjerg præsenteredes endvidere bl.a. de store, igangværende arbejder i Vadehavet. Andre symposia behandlede dansk landbrugsgeografi og Grønlands fysiske geografi.

Blandt virkningerne af kongressen var især, at den åbnede øjnene for den udvikling, der havde fundet sted i udlandet. Det skete bl.a. ved etablering af et stort antal forbindelser med udenlandske fagkolleger og institutioner, specielt i USA, Holland, England og

for kulturgeografiens vedkommende i Sverige.

På mange måder lignede de udenlandske geografiske selskabers situation den danske. I en periode af varierende længde efter Anden Verdenskrig havde man levet i og på fortidens faglige opfattelser. Det var universiteterne, der først blev rystet op af den emnemæssige dvale.

Inden for den fysiske geografi resulterede dette i en kraftig faglig fornyelse på flere områder, især ved, at den blev bragt i tættere forbindelse med fysik. I geomorfologi blev fluvialmorfologien forbundet med hydraulisk teori, ofte eksperimentelt efterprøvet ved forsøg i strømrender og vindtunneller (fx ved Ph. Hjulström og R. Bagnold). Kystmorfologien var, specielt i USA, blevet styrket ved ingeniørmæssige beregningstiltag (fx ved Beach Erosion Boards arbejder) Meteorologien udstraktes til de højere luftlag (fx ved H. Flohn), fordampningsforhold blev bedre bestemmelige (H.L. Penman), ny syn på jordbundsforhold udvikledes (fx ved Nye & Greenland). Der skete i det hele en drejning mod det eksperimentelle og grundvidenskabelige inden for den fysiske geografi, som gjorde op med tidligere praktisk uanvendelighed. Til dette svarede, at moderne ge-

ografer ansattes i en række ny stillingstyper, der krævede deres faglige specifikationer, men uden, at de betegnedes 'geografer'.

Også kulturgeografien havde haft en kraftig udvikling i udlandet, en udvikling der endda havde taget en retning, der på mange måder afveg stærkt fra den almindelige i Danmark.

I forbindelse med omtalte kongres gik det op for mange, at geografien ved Lunds universitet (ved Torsten Hägerstrand) var blevet gennemgribende reformeret. Man beskæftigede sig fx med 'fysisk planlægning' i hvilken forbindelse man opdagede, at den gammeltdags regionalgeografi stort set var uanvendelig. Regionsbegrebet måtte defineres skarpere ('homogene' og 'funktionelle' regionstyper), en dybere forståelse af lokaliseringmønstre skulle opnås, og der skulle sættes mål på 'lovmæssigheder'. Man genopdagede gamle teoretikere (von Thünen, Lösch, Weber og den nyere Edgar Kant). Flere og flere beskæftigede sig med 'spatial analysis'. Økonomisk tankegang blev et vigtigt element i en ny udvikling omkring 'central place-teorien', og det var for mange, især amerikanske geografer, blevet et mål at udvikle en totalmodel for det økonomiske landskab. I England var det særligt

Cambridge-geograferne, der arbejdede med på den ny bølge og styrkede den ved nogle afgørende vigtige publikationer (P. Haggett: *'Locational Analysis'*, 1965, og R.J. Chorley & P. Haggett: *'Models'*, 1967). Disse bøger var væsentlige i den såkaldte 'kvantitative revolution'. Især de yngre geografer blev i mange tilfælde fascineret af de ny idéer, mens de ældre oftest viste dem mindre interesse.

Uden tvivl var 1960-kongressen med til at åbne øjnene for ny perspektiver, for i de følgende tiår fik Lund-geografien en stærk indflydelse på de ny, store generationer af geografer, der uddannedes.

I samme periode opdagede kulturgeograferne 'den tredje verden'. Frigørelsen af de gamle kolonilande gik hurtigt, men uden, at deres fattigdom dermed forsvandt. Dette skuffede mange, selvfølgelig især i de gamle kolonilande. Hvad grunden til denne skuffelse kunne være, medførte mange hypoteser. De blev i hurtig rækkefølge prøvet og kasseret – og straks fulgt af nye! Overalt i industrilandene dukkede idéer op om udviklingsbistand til u-landene; der oprettedes såvel private som statslige bistandsorganisationer (i Danmark DANIDA, 1962). Til mange af disse tilknyttedes geografer, også til

arbejdet i felten. I de følgende år deltog mange geografer derfor i diskussionen af de utallige hypoteser - mange med marxistisk baggrund - der efterhånden dukkede op om årsagerne til manglende udvikling og dennes afhjælpning. En stærk politisk interesse opstod, og på en del universiteter, specielt i Frankrig, Tyskland og USA, udvikledes et 'studenteroprør', både mod de traditionelle faglige temaer og opfattelser (som nævnt ovenfor) og med organisationsforholdene ('professorvældet'). Slutningen af 60'erne blev en opbruddets tid.

Denne lille oversigt viser, at dansk geografi ved indgangen til 1970'erne endnu på flere områder førte en kamp mod følgerne af krigstidens isolation. Det ny bofællesskab institut/Selskab ændrede ikke meget på den generelle funktion i dansk geografi. Men den viser også, at Selskabets initiativer kunne være af betydning ved at åbne muligheder for bedre at følge udviklingen i udlandet.

Op mod 1970 opstod en kompliceret situation for geografien i Danmark. Mange havde en følelse af, at udviklingen i dansk kulturgeografi var ved at ende i en blindgyde, og at der måtte reformeres. Det sidste gjaldt især for de yngste geografer og studerende. En del

af dem delte synspunkter med den ungdom, der af politiske grunde ønskede ændringer af både samfund og universitet.

Kun ganske få af de yngste årgange var medlem af Selskabet eller kunne blive det. Formodentlig forklarer dette, at Selskabet ikke oplevede noget 'studentoprør', og at det tog tid, før Selskabet for alvor opdagede den moderne geografi. Efterslæbet forlængedes givetvis af de modsætninger, der udvikledes mellem de yngste og de lidt ældre geografer, i særdeleshed blandt kulturgeografer. Trods bofællesskabet blev Selskabet kun i ringe grad involveret i uroen på universitetet, som dog alligevel fik betydning for den videre spredning af tankerne i hvert fald i to henseender. De 'tekniske', ikke-politiske, idéer blev hurtigt accepteret og spredt gennem Selskabets møder og publikationer. De ny, stærkere politiskfarvede var før 1970 slet ikke præsenteret i Selskabet. Selskabets møder blev derfor, også i årene derefter, stedet, hvor forelagte emner kunne diskuteres under akademiske former blandt medlemmer med omtrent samme grundholdning.

Selskabet bevarede således, trods begrænsninger i dets betydning som diskussionsforum og publikationssted,

sine funktioner efter den partielle fusion med Geografisk Institut.

Noter til afsnit 4.

- 1) Universitetets første professor i geografi, Peter Spormand, der udnævntes af Christian IV 1636, boede på Gråbrødretorv. Han sagdes at have haft en betydelig bog- og kortsamling, der bl.a. skulle betjene kongen i forbindelse med planlægning af opdagelsesekspeditioner.
- 2) Til publicering fik Selskabet dog et mindre beløb som støtte fra staten, senere andel af de såkaldte tipsmidler
- 3) Den danske ekspedition var med til at løse en udenrigspolitisk opgave. Ekspeditionslederen, Henrik Jeppesen, åbnede nemlig ved sin kontakt med professor George Benneh, der var blevet Ghanas udenrigsminister, en mulighed for at løse en dansk-ghanesisk tvist, der var opstået ved konfiskationer af dansk ejendom under Nkrumas regering.
- 4) Der var ikke fra universiteternes side noget udtrykkeligt krav om publicering af videnskabelige resultater. Derimod betød det stigende antal studenter, at undervisningen måtte tilgodeses med større udbud og bedre kvalitet.
- 5) Blandt disse mærkes: Niels Nielsens tidlige (*'Eine Methode zur Exacten Sedimentionsmessung'*, Kgl. Danske Vid. Selsk., Biol. Medd XII, 4, 1935) og B. Jakobsens (*'Vadehavets sedimentomsætning belyst ved kvantitative målinger'*, GT 60: 87).

- 6) Se fx N. Kingo Jacobsen '*Rejsbymarsken*'. Folia XII, 1972 og J.T. Møller '*Vadehavet mellem Mandø og Ribe Å*', Folia VIII, 4., 1963), der behandler enkelte kystafsnit.
- 7) Se fx N. Kingo Jacobsen: '*Træk af Tøndermarskens Naturgeografi*', Folia VII,1, 1964, og B. Jakobsen '*Vadehavets morfologi*', Folia XI, 1964)
- 8) Forslag til praktiske landvindingsarbejder: fx B. Jakobsen, M. Jespersen & H.A. Olsen: '*Landvindingen i det sydvestjyske vadehav*', Folia VIII,1, 1963).
- 9) Undervisningen ved instituttet omfattede nogle sæt forelæsninger i natur- og kulturgeografi, nogle eksaminatorier, hovedsageligt i regionalgeografi og endelig nogle øvelser (praktiske elevopgaver). Disse sidste bestod i en lang periode i, at studenterne udarbejdede et sogns beskrivelse under anvendelse af topografisk litteratur, standard statistik og kortmateriale. Til uddannelsen hørte også et feltkursus, der oftest afholdtes på Skallingen eller på Fanø.

Kapitel V

Perioden 1970 - 2001

1970erne: Opbrud i dansk geografi

De store begivenheder

Det er diskutabelt, om 1970 for Verden var et skelsår, at forstå som afslutningen af en æra. Året før havde mennesket dog for første gang sat sin fod på Månen, men senere i perioden indtraf der også store begivenheder, som fx da Berlinmuren faldt og markerede afslutningen af den skarpe opdeling af Europa i Øst og Vest.

For dansk geografi var tiden omkring 1970 derimod fuld af forandringer. Et større generationsskifte fandt sted. På universiteterne var studenteroprøret brudt ud med mængder af diskussioner på kryds og tværs: lærere imellem, studenter imellem og studenter og lærere imellem¹). Universiteterne fik ny styrelseslov, og ledelsen ændredes. Fagenses 'samfundsrelevans' blev sat i fokus. Eftersom Selskabet levede i 'bofællesskab' med det geografiske institut kunne man forvente, at de oprørske tider ville påvirke Selskabet betragteligt. Dette skete kun i ringe grad, men andre typer af forandringer fandt dog sted i årene omkring 1970.

Selskabet i perioden efter 1970.

I Selskabets ledelse fandt der en række personskifter sted umiddelbart efter 1970 – praktisk talt et generelt generationsskifte.²) Derefter fulgte en periode med meget få skift i ledelsen, før der igen i tiden op mod årtusindskiftet indtraf en mindre bølge af forandringer.

Efter tronbestigelsen i 1972 havde HM Dronning Margrethe II – følgende kongehusets smukke tradition – indvilliget i at blive protektor for Selskabet, som samtidigt igen fik en præsident, som det ikke havde haft siden 1947. HKH Prins Henrik indvilligede i at tiltræde som sådan. Prinsen beklædte derefter denne post, indtil HKH Kronprins Frederik afløste ham i 2000.

Viceadmiral A. H. Vedel trådte tilbage 1974 efter 28 år som en meget aktiv 1. vicepræsident, og som efterfølger valgtes chefen for det daværende Geodætisk Institut, professor Einar Andersen (1974 – 85). I en tid, hvor kortlægning via luftfotografering slog stærkt igennem var den tætte forbindelse til

Fig. 34: Professor Einar Andersen, vicepræsident 1974-85, direktør for Geodætisk Institut. Foto: Videnskabernes Selskab.

Geodætisk Institut en stor fordel. Professor Axel Schou, der var blevet 2. vicepræsident 1972 efter Niels Nielsen, afgik ved døden allerede 1976, hvorefter viceadmiral Sven Thostrup afløste ham. Fra 1985 var Thostrup derefter 1. vicepræsident, til han - i 1993 efter for-tjenstfuldt virke i bestyrelsen, hvor hans hjælp og fx rådgivning med hensyn til forskningen på Grønland var overordentlig værdifuld – overdrog posten til hofmarskal, generalmajor I. Søren Haslund-Christensen. Professor Niels Kingo Jacobsen, der i 1972 havde efterfulgt Axel Schou som general-

Fig. 35: Viceadmiral Sv. Thostrup, vicepræsident 1976-93. Foto: Marinens Bibliotek.

sekretær forblev på denne post til 1992 (indtil 1985 i redaktionen assisteret af lektor Ruth Helkiær Jensen og senere lektor Henning Mørch m.fl.). Da Kingo Jacobsen i 1985 tillige blev 2. vicepræsident, var han i de følgende syv år både vicepræsident, generalsekretær og redaktør, ganske vist støttet af en redaktionskomité (Kr. M. Jensen, H. Breuning-Madsen, Henning Mørch, Ole Humlum og Christian Wichmann Matthiessen), men han havde alligevel en voldsom arbejdsbyrde. Komitéens sammensætning ændredes lidt i tiden 1992-95, idet Kingo Jacobsen dog fort-

satte som ansvarshavende redaktør, indtil kræfterne ikke længere slog til. Fra 1996 ændredes redaktionen, så den kom til at bestå af en chefredaktør, to medredaktører og en komité, der hovedsageligt bestod af udenlandske forskere. Som ny chefredaktør virkede H. Breuning-Madsen til 2004 med H. Mørch og B. Holm Jakobsen som medredaktører. Hans afløser blev lektor, senere professor, Johs. Krüger.

Det er næppe en overdrivelse at påstå, at lige som den første efterkrigsperiode havde været præget af Niels Nielsens opfattelser og initiativer, så blev sidste del af århundredet til ind i 90'erne i meget høj grad præget af Kingo Jacobsens beslutninger og virke. I en urolig tid lykkedes det ham i Selskabet at fastholde en rolig udvikling

af den traditionelle geografi. Selv efter, at sygdom svækkede ham fysisk, omfattede han Selskabet med uformindsket interesse og tog del i dets aktiviteter så langt kræfterne rakte. Dernæst, fra 1992 – 97, var professor Sofus Christiansen generalsekretær; han afløstes af lektor Bjarne Holm Jakobsen for at blive 2. vicepræsident efter Kingo Jacobsen, der 1997 trådte tilbage p.gr.af tiltagende sygdom. Selskabets person-sammensætning, heller ikke i styrelsen, påvirkedes af, at vedtægterne i 2000 blev revideret. Ændringerne var som helhed blot en á jour-føring; den omfattede bl.a. et forsøg på at aktivere de lidet besøgte generalforsamlinger ved at indkalde alle medlemmer pr brev (i stedet for ved annoncering i Berlingske Tidende): dette havde dog ikke nogen

Fig. 36: Professor N. Kingo Jacobsen, generalsekretær 1972-92, vicepræsident 1985-97. 1985-92 var Kingo Jacobsen både vicepræsident, generalsekretær og redaktør.

Fig. 37: Hofmarskal, generalmajor I.S. Haslund-Christensen, vicepræsident 1993-. Foto Klaus Møller

umiddelbar effekt på det meget lille deltagerantal.

Bestyrelsens sammensætning fulgte i det store hele den faglige sammensætning af det råd, hvoraf den var udgået, og som er beskrevet nedenfor. Der var dog enkelte medlemmer, som ikke kan rubriceres under de nævnte grupper. Blandt disse bemærkes bl.a. kammerherre M. Olufsen (død 1999), søn af Selskabets mangeårige sekretær, professor Ole Olufsen. Trods den kendsgerning, at mange af periodens bestyrelsesmedlemmer var travle mænd i krævende stillinger var deltagelsen i bestyrelsesarbejdet altid engageret: fx deltog civilingeniør Jens Thorsen trofast til umiddelbart før sin død,

og rigsantikvaren, Olaf Olsen, forsømte sjældent et møde før sin afgang fra museet osv. Samme entusiasme og ansvarlighedfølelse har lykkeligvis altid været udbredt i bestyrelsen.

Rådets medlemskreds var i periodens begyndelse stærkere præget af geografer end tidligere: knap en tredjedel af medlemmerne var uddannet i faget, af disse var knap halvdelen ansat ved Geografisk Institut, KU. En næsten ligeså stor gruppe bestod af erhvervsledere. Etnografer var stadig repræsenteret med ca. 15 %, mens kategorierne 'tilknyttet Grønland', hær og flåde, nabofag fra fakultet og landbohøjskole havde næsten lige mange medlemmer (hver ca. 8 %). Omkring 1985 faldt geografernes andel til omkring en femtedel: nabofags repræsentanter³⁾ var blevet en større gruppe, over en tredjedel. Nabofagernes forholdsvis stærkere repræsentation skyldtes mest, at flere ansatte fra Landbohøjskolen (hvoriblandt rektor H.C. Aslyng) var blevet medlemmer. Erhvervsledernes antal var ved periodens begyndelse mindsket, selvom de stadig med en andel på op mod en fjerdedel var velrepræsenteret; Grønland, hær & flåde samt etnografi opretholdt talmæssigt omtrentligt deres repræsentation.

Rådets faglige kompetencespek-

trum ændredes kun langsom gennem tiden, men nogle personskifter måtte uundgåeligt finde sted. Et af dem var tragisk foranlediget af, at et meget aktivt rådsmedlem, forsvarschefen vice-admiral H.J. Garde, omkom ved en flyveulykke på Færøerne. Repræsentationen af erhvervsledere blev noget forøget i de senere år, hvilket har medvirket til, at møderne har kunnet nyde godt af den betydelige geografiske viden, der findes uden for den universitære verden, og dermed sikre en vid horisont. Gruppen af medlemmer fra den private sektor fik i perioden bl.a. et stadig større omfang ved, at et voksende antal geografer fik ansættelse i denne. Den faglige repræsentation blev stærkere koncentreret omkring geografien og de nærmeste nabofag, selv om den samlede repræsentation forblev af nogenlunde samme størrelse som hidtil.

Da Geografisk Institut i 1985 måtte

Fig. 38: Selskabets nuværende residens i Københavns Universitets Geocenter øster voldgade 10.

Foto: Ole Bang Bertelsen, 2005.

Fig. 39: Mødelokalet, Østervoldgade 10.

Foto: Ole Bang Bertelsen, 2005.

skifte adresse, bl.a. fordi lokalerne igen blev for trange, og da ny muligheder havde vist sig for udvidelse, flyttede Selskabet naturligvis med. På den ny lokalitet, en bygningsblok af kompleks ØsterVoldgade 10 – tidligere sæde for Danmarks Tekniske Højskole – fik Selskabet i forbindelse med instituttet lokaler til administration, en mindre sal til bestyrelsesmøder samt nyindrettede lokaler til det forenede, efterhånden meget omfattende bibliotek. I mødelokalet finder man stadig en stor del af Selskabets møblement fra 1908, i behørigt restaureret stand, omgivet af memorabilia, der erindrer om Selskabets lange og begivenhedsrige eksistens. Således er der billeder af nogle af Selskabets ledere, fra nogle af Selskabets store møder, sager fra de store ekspeditioner som fx J.P. Koch's berømte, improviserede 'jakobstav', en del af 'Gjøa's køl, tupilakker fra Grønland –

alt medvirkende til at fastholde minder fra Selskabets lange historie.

For biblioteket medførte flytningen dels, at adgangen til litteratur og kort blev så let, som dagens bedste teknik tillod, dels at moderne elektroniske søgefaciliteter for geografiske værker blev indrettet, så at fremfinding/udlån/aflevering kan finde sted pr automatik.

Søgning, også i andre bibliotekers bogbestande foregår også ret ubesværet – for så vidt disse har elektroniske registre. I begyndelsen af det nye årtusind vil Tidsskriftet blive tilgængeliggjort på digital form, hvilket muliggør tilgang til det på internettet. Alle, også de 'gamle' udgaver af Tidsskriftet, bliver tilgængelige, hvilket vil lette søgning efter oplysninger meget. Allerede nu har der vist sig et behov fx for at kunne finde meddelelser om de tidlige Grønlands-ekspeditioner. Naturligvis findes nødvendige oplysninger om helt aktuelle publikationer tilligemed andre meddelelser fra Selskabet på dettes hjemmeside⁴), oprettet 2002. En af virkningerne af den meget lettere adgang til information ses bl.a. af, at det elektroniske 'besøgsantal' er voksende.

Blandt yderligere fordele blev det muligt 'på hjemadressen' at få adgang til at benytte auditorier til møder og seminarer samt at kunne benytte de gode

kantinefaciliteter på stedet. Selskabets møder og symposier kan derfor meget bekvemt afholdes, enten deltagerantallet er 10, 50, 200 eller endnu flere. Efter 2000 afholdes der som regel ét á to symposier om året (med emner som fx 'De vesteuropæiske hedelandskaber', 'Geografers indsats i forskningen om Öresundsregionen' etc.) På de sædvanlige mødetidspunkter (traditionelt kl.19.30 på den anden tirsdag i hver af de seks sæsonmåneder) er der tilmed parkeringsmuligheder, en facilitet, der er et stigende behov for.

Møderne var, følgende traditionen, meget forskellige med hensyn til både stil og emnemæssigt indhold. Spredningen er ikke blevet mindsket gennem tiden, selvom den seneste del af perioden igen bragte en koncentration om visse emne, fx af økologisk art. Den klassiske emnegruppe: ekspeditioner, rejser og beretninger om lande har dog næsten kunnet bevare sin andel af møderne (omkring 25-30 %). Men andelen af ekspeditioner i klassisk forstand er bestandigt blevet mindre, mindsket ved at blive afløst af en stor gruppe af individuelle rejser med specifikke formål. De relativt få ekspeditioner, der blev udsendt havde også skiftet karakter, selv når det drejede sig om større hold og i ukendt terræn: de har haft

klart bestemte arbejdsplaner med hjemmefra og har kunnet være ret kortvarige. (Frigg fjord-Ekspeditionen 2002 havde fx som opgave en undersøgelse af Grønlands nordligste bopladsruiner i forbindelse med palæoøkologiske forhold. Dertil brugtes kun ca. tre uger). Foredrag med 'bredt grønlandsemne' udgjorde i perioden godt 10%; medtages denne gruppe blandt 'rejser', nåedes knap 40 % eller næsten lige så meget som de to centrale faggrupper natur- og kulturgeografi tilsammen (ca. 45 %). Antallet af foredrag fra nabodisciplinerne, bl.a. botanik og oceanografi, var derimod mindsket, dog ikke meget for etnografi, der tegnede sig for over en tredjedel af de resterende ca. 15 % – trods fagets selvstændiggørelse i begyndelsen af 1960'erne.

Foredrag om 'geografi og rejser' var, som nævnt, rigt repræsenteret og populære gennem hele perioden. Nogle eksempler skal anføres: Johs. Humlums 'Østpakistan' (1971), 'Flodkulturer' (1973) og 'Barbados' (1977), T. Funders 'Oman' (1974), T. Wolffs 'Det lykkelige Arabien' (1976), J. Ralds 'Bukoba' (1975) og J.P. Møbergs 'Landsbyer i Tanzania' (1973). De fleste af foredragene byggede for øvrigt ikke – som det tidligere var almindeligt – blot på rejser i de pågældende områder, hovedparten

refererede til erfaringer fra lange ophold. De nævnte møder var alle meget velbesøgte. På samme måde fangede selvfølgelig foredragene om ekspeditioner traditionelt interesse, hvad enten de var geografiske (som de tre ekspeditioner til Ildlandet-Patagonien og Knud Rasmussen Mindeekspeditionen 1978-80) eller zoologiske (Chr. Vibes isbjørneekspedition og A. Schiøtz' zoogeografiske til Vestafrika i 1975). Etnografiske foredrag var fortsat 'godt stof', som fx Ida Nicolaisens om Punan Ba (1976) og om 'Nomadeprojektet' (1993), Inge Schjellerups om Cochabamba (1981) med dens spor fra Chachapoya- og Inkakultur og R. Gilberts om centralasiatiske temaer (1990).

Nogle af tidens temaer, der opnåede størst publikumsinteresse, var de miljømæssige.⁵⁾ Miljøets problemer blev hyppigt taget op i forbindelse med aktuelle sager (fx Øresunds forurening som følge af brobyggeri, motorvejsplanlægningen omkring Silkeborgs fredede naturområder osv.). Såvel naturgeografiske som kulturgeografiske emner behandlede ofte i en økologisk sammenhæng. Til dette forhold knyttede sig det særlige træk, at dansk geografi, der havde fastholdt en uddannelsesmæssig sammenhæng mellem natur- og kulturgeografi (mod-

sat nabolandene, hvor natur- og kulturgeografi var stærkere adskilt), fik et forspring i en tid med stærk økologisk interesse, ansporet af aktuelle problemer. Landbrugsgeografien behandlede ofte, hyppigst i tilknytning til u-landenes særlige vanskeligheder, fx 'ørkenspredningen' (ved A. Rapp, 1990). Spørgsmålet om ørkenspredning blev senere fulgt op af flere andre indlæg, der borede dybere i problemet, både vedrørende selve problemets natur og eksistens og om udviklingen i Sahelområdet og dens dynamik (A. Reenberg, N. Fold, K. Rasmussen og I. Sandholt, 1999). Diskussionen har handlet om ørkenspredningens årsag(er), og meningerne har været skiftende: fra, at den er menneskeskabt til, at også klimaændringer spiller en rolle – hvis den i det hele taget eksisterer! Også andre problemer i u-landene fx 'Ujamaa'-bevægelsen i Tanzania (J.P. Møberg 1973), som fremkaldte en vis beundring, før den senere brød totalt sammen, vakte betydelig interesse. Dette skete samtidigt med, at der generelt opstod megen skepsis med hensyn til udviklingen i Afrika, der bl.a. blev bestyrket gennem Gorm Rye Olsens foredrag om u-landsstøtten og dens effektivitet (2000). Bygeografien udviklede sit felt med inddragelse af u-

landsbyernes særlige forhold (fx P.O. Pedersen om byudvikling i Sydamerika, 1975 og K. Gough om 3. verdens storbyer, 2001).

Samfundsproblemerne pressede sig på! Derfor var der fx foredrag om kernekraft i Danmark (M. Schou 1975), om marginaljord (K.M. Jensen, 1976), om landets energiforsyning (Kurt Jensen, 1997) og om vindkraft, (N. Gylling Mortensen, 2001). Mange foredrag viste interessen for miljøproblemer, fx Gerlachs om Nordsøen forurening (1978) og Holstener-Jørgensens om 'den truende skovdød' (1988) – en trussel, der for øvrigt blev næsten helt aflyst ved foredraget! Problemet om klimaudviklingens årsager, som der stadig er skarpe meninger om, diskuteredes ved et dobbeltforedrag (Jes Fenger og H. Svensmark, 1998) og af H. Søgaard (2001). Tilsvarende behandlede flere kulturgeografiske landebeskrivelser ofte i et udviklingsperspektiv, som fx i Johs. Humlums og J. Ralds ovenfor nævnte.

En særlig gruppe samfundsproblemer var de, der havde med Danmarks kraftige økonomiske udvikling at gøre. Denne medførte, at der blev stillet helt nye og skarpere krav til infrastrukturen, specielt til transportsektoren. Herunder er nævnt eksempler fra en gruppe af foredrag derom, som det

lykkedes Selskabet at få præsenteret. Foredragene opnåede en betydelig medlemsinteresse, bl.a. på grund af deres indhold, kvalitet og aktualitet. De blev holdt af kompetente erhvervsledere, der belyste emnerne ud fra praktisk erhvervet viden. Foredragstypen havde i Selskabets første levetid haft stor betydning, men var i tidens løb blevet noget forsømt, skønt den netop kunne være et vigtigt led mellem de professionelle geografers videnskab og geografisk viden uden for disses kreds.

Alle foredragene skal ikke nævnes her, kun nogle eksempler er anført til belysning:

'Om udvoiklingen af den moderne maritime container-trafik' ved K.E. Møller Nielsen, Rederiet A.P. Møller.(1998) – foredrag, holdt på et tidspunkt nær det store gennembrud for containertrafikken og sammenslutningen med Sealand-selskabet. Der pegedes nøgternt, men perspektivrigt, på de rationaliseringer af fjernttransporten, containerbrugen kunne medføre.

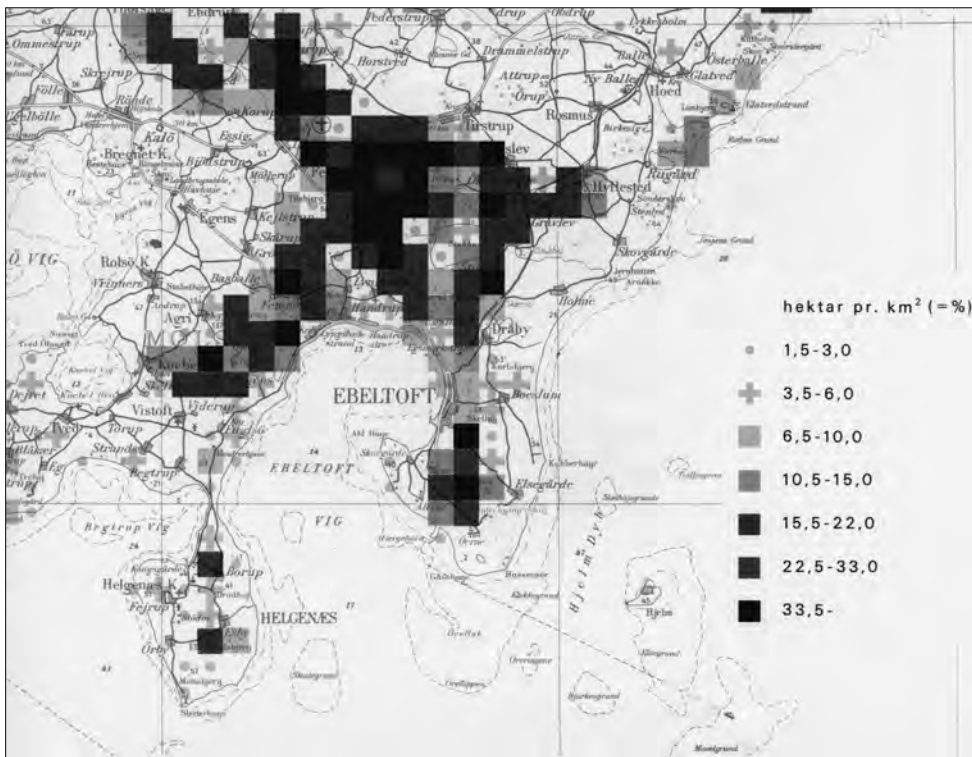

Fig. 40: kortudsnit fra K.M. Jensen: 'Tilplantede og opgivne landbrugsarealer..' viser en smuk udnyttelse af historisk kortmateriale og indledte diskussionen om 'marginaljord'.

'Fremtidens togtrafik og den faste Storebæltsforbindelse' ved Henrik Nørgaard, DSB. (1997). Ved mødet fremgik det klart, at DSBs godstrafik var i vanskeligheder, og at en nystrukturering af DSB måtte være forestående. Men det fremhævedes selvfølgelig også, at Storebæltsforbindelsen måtte forventes at få en enorm betydning: 'De danske landsdele vil for alvor blive bundet sammen'. (Selv de dristigste trafikprognoser fra den tid blev langt overskredet!)

'Moderniseringen af Københavns Lufthavn' ved adm.dir. Henrik Boserup, Kbhvns Lufthavne.(1996) – holdt umiddelbart før igangsættelsen af lufthavnens store ombygning og udvidelse. Om en dristig plan (der lykkedes) og om nogle af dens ventelige effekter.

'Storebæltsforbindelsen' ved ingeniør Jens Thorsen, Monberg & Thorsen (1986). Ved dette belystes både de tekniske vanskeligheder ved opførelsen, de tekniske løsningsmodeller og de meget afgørende perspektiver for hele landets økonomi, som anlægget ville kunne medføre. De politisk betingede valg af løsning (bro + tunnel) belystes med påpegning af nogle økonomiske konsekvenser

De fleste af naturgeografiens traditionelle emner blev berørt i periodens løb, så man kunne følge deres udvikling.

Måske var fordelingen skæv med en lille overvægt på glaciologi/glacial geomorfologi (ved periodens begyndelse) og generelt på jordbundslære: den sidste behandledes som noget ret nyt i Selskabet ved en række foredrag, bl.a. af professor v. Landbohøjskolen Kjeld Rasmussen (1978), J. Møberg (1979), H. Breuning-Madsen (1984) og Leif Petersen (1989). I geomorfologien fandt en støt udvikling sted med flere ny træk; fx fremkom ny analyser af de vestjyske bakkeøers morfologi med en interessant ny tydning (Hanne Hvidtfeldt Christiansen (1995).

I kulturgeografien var der næsten ligevægt mellem den moderne by- og regionalgeografi og landbrugsgeografi med økologiske emner. I et stigende antal fremlæggelser af videnskabeligt nyt var foredragsholderen en af Geografisk Instituts stipendiater, hvis antal efterhånden var vokset. For disse 'videnskabens rekrutter' kunne Selskabets foredragsaftener tjene som et forum for første præsentation og diskussion i et større forum af deres arbejde – en funktion Selskabet gennem tiden har tillagt stor betydning – og hvortil foredragsaftenerne med deres efterfølgende kaffe/spisning indbød med en kollegial atmosfære.

På ovennævnte baggrund kan det måske forbausende, at perioden på flere måneder bragte mange, også dybtgående, forandringer. Ganske kuriøst indskrænkede forandringerne i foredragene sig ikke blot til det tematiske: også deres form blev efterhånden fornyet. Mens det i begyndelsen var almindeligt at ledsage foredrag med lysbilleder, ofte endda kun i beskedent omfang, blev 'overheadprojectoren' gennem 80'erne til op mod 90'ernes begyndelse et meget yndet apparat – som mere og mere blev erstattet med totalt elektronikstøttede foredrag med plancher, billeder, mindre filmsekvenser etc medbragt pr computer. For tilhørerne var det givetvis et fremskridt, at foredragene støttedes stærkere visuelt, men risikoen var, at man undertiden kunne nærme sig en mekanisk, lidt upersonlig form, der kunne virke, som overværede man et TV-indslag. De indholdsmæssige forhold for foredragene var også under ændring. Det rent beskrivende, umiddelbart iagttagne, var vigende til fordel for forelæggelser af dynamiske ændringer beskrevet gennem modeller. Desuden blev mange af samtidens problemer beskrevet i deres sammenhæng med en bredere omverden. Dette gjaldt også, når det drejede sig om traditionelle emner,

men især når det gjaldt de mange foredrag, der omhandlede videnskabelige nyheder og problemstillinger.

Periodens største forandring, der angik forskning såvel inden for natur- som kulturgeografi, og som selvfølgelig havde virkninger på både foredrag og publikationer, var ret klart, at geografien fik ny teknik, værktøjer, som på mange områder betød en afgørende forbedring. Mange af fagets klassiske arbejdsproblemer (fx vedrørende arealopgørelser), blev væsentlig lettere at behandle.

Et første, fundamentalt fremskridt i udviklingsforløbet var, at behandlingen af næsten alle emner begyndte at finde støtte i ny *EDB-teknik*, her tænkes ikke så meget på dens anvendelse til tekstbehandling, men mere på, at den muliggjorde en kvantitativ behandling af selv store mængder af facts. Derefter blev det sjældnere, at emnebehandlingen ikke nåede udover den umiddelbare iagttagelse; ofte gav man sig i kast med kvantitative analyser af problemerne, ikke sjældent under anvendelse af udviklet statistisk analyse. Den elektroniske databehandling blev almindelig anvendt i løbet af den omhandlede periode i behandlingen af geografisk datamateriale. Geograferne var tidligt

interesserede deltagere. En forløber for den senere fuldt elektroniske databehandling var anvendelsen af hulkort, beskrevet af O. Hebin (1968, 1975). Men meget snart afløstes hulkortene og deres mekaniske sortering med elektronisk behandling, der var langt hurtigere, billigere, lettere og åbnede helt nye muligheder (O. Hebin 1981). Databehandlingen betød generelt et stort fremskridt, selvom der forekom tilfælde, hvor ny metoder, fx den såkaldte 'faktoranalyse', anvendtes uden synderlig forståelse - hvilket bevirkede, at 'forklaringer' kunne være vanskelige at få mening i, endsige at bruge til noget.

Det næste kvantespring fremad foregik næsten samtidigt med EDB-gennembruddet, men nu ved, at dataindsamlingen skete under anvendelse af elektronisk '*remote sensing*' (fjernmåling, teledetektion). Det bevirkede, at brugen af flyfotografier (fx H. Svensson, 1974) snart erstattedes med brug af elektroniske, koordinatsatte, særligt satellitmålte, data - i begyndelsen ofte 'oversat' til billedform af hensyn til traditionel, direkte betragtning. Meget snart medførte den kraftige udvikling af brugen af satellitdata, at disse behandlede direkte på computeren. Dette havde i dansk geografi en klar

sammenhæng med udvikling af et dansk billedbehandlingsprogrammel, CHIPS, der tillod bearbejdning af satellitdata på de udbredte computere af pc-typen (K. Rasmussen, H. Steen Andersen, J. Grundtmann, B. Fog og L. Møller-Jensen, 1994). Programmet var et afgørende fremskridt for dansk geografi, og det fandt også anvendelse i adskillige andre lande: særligt må nævnes Senegal, hvor der oprettedes et center (Centre Suivi Écologique, Dakar) for miljøovervågning. Programmet (og konsulentstøtte) blev stillet afgiftsfrit til rådighed med støtte i en DANIDA-bevilling. Anvendelsen af remote sensing til miljøovervågning redegjordes der klart for i Tidsskriftet (K. Rasmussen, H. Skriver, J. Tychsen, P. Gudmandsen og M. Olsen, 1994). Det bør ikke lades ubemærket, at langt de fleste satellitdata blev hentet fra amerikanske satellitter, i begyndelsen fra ERTS, senere LANDSAT og NOAA-AVHR samt METEOSAT, stillet gratis til benyttelse af NASA. Dette har betydet et vældigt løft for megen viden-skab, deriblandt geografien.

Nogle af tiden vanskelige spørgsmål, fx vedrørende udviklingen i Sahel, kan næppe behandles seriøst uden anvendelse af den ny teknik

Meget snart blev de to nævnte tek-

niske fremskridt kompletteret med en anden ny teknik, der effektiviserede den elektroniske behandling af alle koordinatsatte data: afsætning i forskellige kortprojektioner, hurtig udtegnning af kort, kvantitative sammenligninger af udbredelser, arealstatistikker mm. Dette skete oftest ved anvendelse af det såkaldte *GIS-system* (GIS = Geographical Information Systems), se fx T. Balstrøm (om GIS i planlægning, 1992). Dettets overvældende gennembrud hang også sammen med, at ethvert steds koordinater i 90'erne meget let kunne findes i felten ved hjælp af yderst letbetjente apparater, der arbejder i et *GPS* (Georeferenced Positioning System). I dette lokaliseres i forhold til geostationære satellitter. Hvis en sådan stedbepæelse i felten foretages med reference til et nøjagtigt bestemt punkt, kan der opnås en nøjagtighed, der er fuldt tilstrækkelig til de fleste praktiske formål. For praktisk geografisk arbejde har GIS-systemet betydet en revolution. Tidlige tiders besværligheder, som fx arealsammenligninger og –statistikker, rutelægninger, volumenberegninger mm blev med ét uhyre meget nemmere – og derfor mere anvendte.

Allerede fra 80'erne blev satellitdata hyppigt anvendt ved geografiske analyser. Dette var en indlysende for-

del, hvor det drejede sig om undersøgelser i data-fattige områder (øde egne, u-lande), men især de yderligere muligheder, der åbnedes fx ved samtidige observationer i flere spektralområder, var selvfølgelig også væsentlige i i-lande.⁶⁾ Fra omkring 1990 blev satellitbilledanalyse næsten et fast led i alle arealundersøgelser, både i Danmark (ex. T. Balstrøm), i undersøgelser af u-landslandbrug (K. Rasmussen og A. Reenberg, fx om landsbyen Kole i Burkina Faso, 1992, L. Møller-Jensen og P. Yankson om vegetationsændring nær Accra, 1994, T. Birch-Thomsen og B. Fog om ændringer i småbrugslandbruget, Tanzania, 1996). På baggrund af landbrugsudviklingen i Sahel rejste A. Reenberg spørgsmål om, hvorvidt de indhøstede erfaringer passede med vedtagne hypoteser om, at landskabsudviklingen skyldes overudnyttelse (1994). Men anvendelsen af remote sensing strakte sig langt videre, fx til hydrologiske opgaver (K. Rasmussen og I. Sandholt vedr. Senegal-dalens anvendelse), glaciologiske (C.A. Bøcker om måling af gletschervolumen, 1996) og meteorologiske, fx om estimering af evapotranspiration via satellitobservationer (H. Søgaard 1992), om vandforbrug og hirseproduktion (E. Bøgh, 1993). En helt speciel opgaveløsning

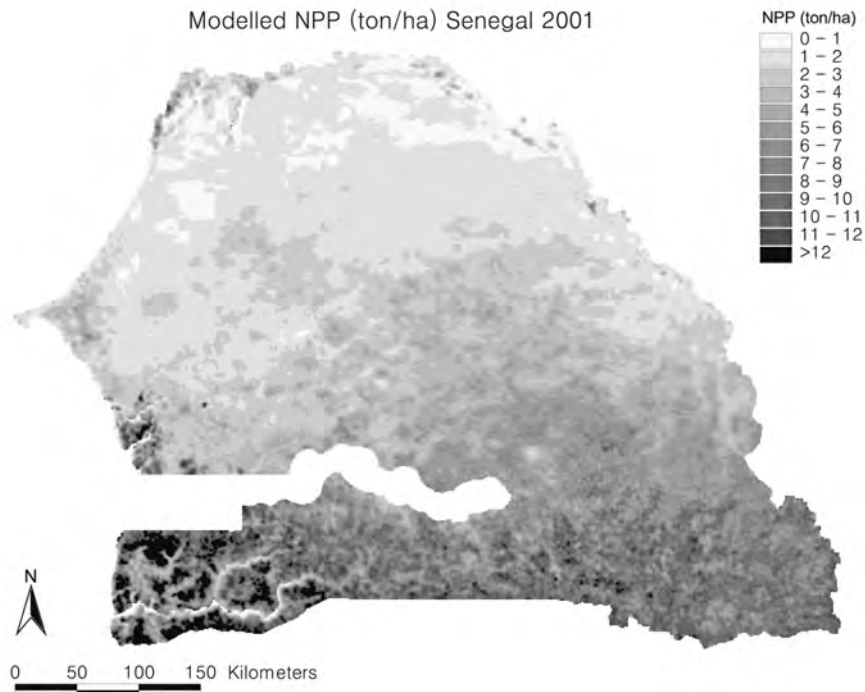

Fig.41: Satellitbillede, der med anvendelse af to kanaler og beregning af NDVI.index viser et tilnærmet mål for planternes tørstofproduktion i vækstsæsonen 1991.

gav satellitdata på detektion af brande i den tropiske savanne (T. Theis Nielsen og K. Rasmussen, 1997). Hyppigheden af brande oversteg langt det forventede og er sikkert afgørende for savannevegetationens vedligeholdelse mange steder.

Dette samlede – meget overbevisende - teknologiske gennembrud lod sig let konstatere både på foredragenes (og Tidsskriftets) indhold. Som nævnt blev mange af dem præget af interessen for miljøproblemer, hvor den ny teknik åbnede mange perspektiver.

Men parallelt dermed prøvede man i Selskabet også at sikre, at emner af almindelig samfundsmæssig interesse blev behandlet ved møderne i større omfang – dels af hensyn til almindelig medlemsinteresse, men også af hensyn til at bidrage lødigt til den offentlige debat om geografirelaterede spørgsmål – et mål, Selskabet allerede fra sin begyndelse havde sigtet mod. Periodens vældige økonomiske og tekniske udvikling havde bevirket, at fx Danmarks infrastruktur måtte moderniseres. Den historiske geografi var også, om

end talmæssigt svagt, repræsenteret i perioden bl.a. med A. Steensbergs 'Den danske landsby' (1974), C. Beckers 'Jernalderlandsbyen' (1972), Nyboes om ældre vejkort (1986) og Ib Kejlbo: Resens Atlas (1974). Dertil kommer som allerede nævnt – et antal med etnografiske emner, dog noget mindsket efter dette fags selvstændiggørelse.

De kultur- og naturgeografiske foredrag afholdtes i næsten samme antal, og der var inden for begge grupper store emnemæssige forskydninger. I kulturgeografien optrådte emner fra landbrugs- og landskabsgeografi og fra by- og bebyggelsesgeografi omtrent lige hyppigt, men for begge gruppers vedkommende var det karakteristisk, at fokus i ret høj grad var blevet flyttet til u-landenes forhold. Emnefordelingen ved Selskabets møder blev i perioden fortsat præget af ønsket om at fastholde den udadvendte linje med stor bredde i emnevalget.

Ved siden af det almindelige program var der stadig plads for festlige aftener, hvor man søgte indsigt i udvalgte forskeres indsats, påhørte deres egen beretning derom og hyldede dem. Blandt de særligt bemærkelsesværdige aftener var december mødet 1970, hvor den højtmeriterede, og også i Danmark me-

get afholdte, professor Torsten Hägerstrand fra Lunds Universitet tildeltes Bering medaljen. Men der var mange andre festlige lejligheder, hvilket fremgår af, at Bering medaljen siden 1970 er blevet uddelt 6 gange, Galathea- og Egede medaljerne hhv 4 og 11 gange. Galathea medaljen, der gives for geografisk forskning uden for de arktiske områder, blev således bl.a. tildelt professor Anders Rapp for hans arbejde om ørkenspredning (1971). Hans Egede medaljen - for forskning i de polare områder - blev fx tildelt professor Willi Dansgaard (1971) og hans kollega N. S. Gundestrup (1992) for deres resultatrige indsats ved iskerneboringerne på Grønlands indlandsis. (En fuldstændig fortegnelse over modtagere af Selskabets medaljer og øvrige hædersbevis-

Fig. 42: Eigil greve Knuth, 1903-96, opfattes af mange som Danmarks 'sidste store' rigtige polarforsker med baggrund i hans pionerindsats vedr. Peary Lands arkæologi.

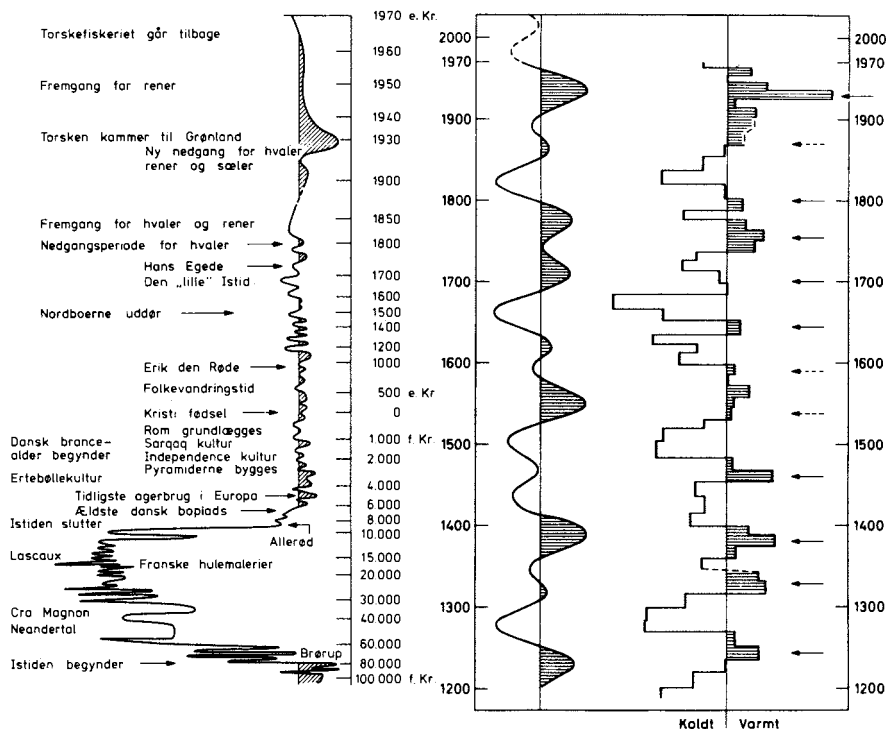

Fig. 43: Professor W. Dansgaard kunne på basis af sine iskerneundersøgelser bestemme fortidige temperaturer som vist ved ovenstående kurve.

ninger er anført bag i bogen).

Selskabet afholdt (1996) sammen med Nationalmuseet en mindeaften, ved hvilken man med taler, foredrag og musik mindedes den afdøde Eigil Knuth, der af mange opfattedes som den sidste 'rigtige' polarforsker.

Det lykkedes gradvist, især mod slutningen af 1900-tallene, at øge deltagelsen ved møderne, uanset konkurrencen, især fra TV, om medlemmernes ofte sparsomme fritid. Blandt det mest glædelige var, at studenterdeltagelsen

har været voksende – hvilket peger på, at foredragene måske har været opfattet som et vigtigt supplement til undervisningen. Men konkurrencen om medlemmernes tid er en vigtig realitet. Der er derfor blevet gjort enkelte forsøg på at holde møder på anden måde og på andre tidspunkter end de traditionelle fx for at mindske medlemmernes rejsetid – uden at resultaterne deraf har været virkelig overbevisende. En undtagelse har været seminars og symposier om centrale emner. Disse synes

at kunne fremkalde et opmuntrende fremmøde (fx de to nævnte seminarer om de vesteuropæiske hedelandskaber (2000) og om geografers bidrag til forskning om Öresundsregionen.

Publikationerne

I periodens begyndelse (1972) skiftede *Tidsskriftet* format, idet man af økonomiske grunde gik over til at udvide den del af publiceringsarbejdet, som kunne udføres ved instituttet. Ved brug af standardpapirformat og ny teknik kunne man levere manuskriptet til *Tidsskriftet* i en 'færdig' form, som tillod fotografisk reproduktion side for side. Snart efter fremkom en edb-teknik, hvorved man nåede til, at et fuldt trykkefærdigt, illustreret manuskript på elektronisk medium kunne leveres fra instituttet til Selskabets redaktion. Derved blev hele publiceringsprocessen billiggjort - og samtidigt bedre sikret mod fejl - hvilket fik betydning gennem en periode med mange prisstigninger. *Tidsskriftet* fik også en designmæssig ansigtsløftning, der blev vel modtaget, uanset, at et formatskifte kan være betænkeligt for et etableret tidsskrift ved at mindske genkendeligheden. Ved redaktionsskiftet omkring 1995 blev *Tidsskriftets* udstyr igen lettere moderniseret, så at det stadig frem-

træder i en moderne form, der siden årtusindskiftet endog tillader illustrationer i farver. Yderligere vedtoges det, at alle videnskabelige artikler fremtidigt publiceres på Engelsk, og endelig ned-sattes en redaktionskomité (board of referees) med overvejende udenlandske medlemmer for at sikre kvaliteten af det publicerede. *Tidsskriftet* er siden 2001 blevet suppleret med en hjemmeside på internettet, så medlemmerne løbende kan holde sig á jour med dets indhold, mødeprogrammer mm, nævnte sted er designet af instituttets grafiker Kent Pørksen. Det er nu hensigten at gøre *Tidsskriftets* artikler tilgængelige på nettet, så at tiden for publicering af videnskabelige resultater nedsættes betydeligt. Endnu er de økonomiske konsekvenser af publicering via nettet ikke fuldt klarlagt, men sandsynligvis bliver den meget hurtige publicering, som muliggøres på denne måde, efterhånden 'tidens krav'.

Antallet af publicerede artikler i *Tidsskriftet* blev i perioden 1970-2001 mere end fordoblet i forhold til 1945-1970 (hhv 375 og 142). Medvirkende dertil har været, at der i den sidste tid ret ofte udsendtes artikler fra seminarer/symposier afholdt ved instituttet. Det gjaldt således for symposier om periglaciale fænomener (16 artikler

1982), om byfornyelse (11 artikler 1983), om geografiuddannelser i Norden (11 artikler 1983), og om marginaljord (12 artikler 1989). Fra 1999 udsendtes sådanne 'proceedings' i reglen som 'special issues' af Tidsskriftet. I 1999 udkom der således to sådanne bind (hvis 39 artikler er indregnet i antallet for perioden). Den forstærkede faglige specialisering inden for geografien gør sig tydeligvis gældende, og man må formode, at 'specialnumrene' er en passende reaktion derpå.

Artikler med emner fra etnografien, om rejser/ekspeditioner og bredspektrede 'om lande' forsvandt næsten helt, ligesom artikler med emner fra øvrige nabofag. Balancen mellem kultur- og naturgeografi bevaredes nogenlunde. Temaerne inden for grupperne ændredes naturligvis, men ikke så meget som de anvendte arbejdsmetoder. Den udstrakte anvendelse af satellit'billeder' betød dog ikke meget for temafordelingen. Ny teknik har fundet en afgørende plads både inden for natur- og kulturgeografi. Den mest udbredte anvendelse inden for kulturgeografien har været i forbindelse med u-landsarbejder, men også i naturgeografiske arbejder, fx ved undersøgelser i Grønland og i Afrika, har anvendelsen været meget udbredt.

De naturgeografiske temaer afspejler en svag koncentration om emner inden for jordbund, kyst/vade og glacial geomorfologi med hver omkring en ottendedel af de naturgeografiske artikler. Dette svarer næsten til de øvrige temaers antal tilsammen. For nogle temaers vedkommende skyldes det store antal bidrag, at individuelle forskere har bidraget til et fast tema gennem en årrække, i andre tilfælde, at der er publiceret bidrag fra fx et seminar eller symposium.

Betragtes periodens totale mængde af bidrag, fremtræder væksten både i antal af publikationer og de foretrukne emner meget tydeligt. Det store udvalg af emnetyper kan umiddelbart måske virke noget kalejdoskopisk, men nogle hovedtræk i udviklingen fremtræder klarere, når et mere komplet materiale tages i betragtning. Man bliver tillige mindet om, at videnskabelig udvikling ikke foregår i en jævn bevægelse, men ofte i ryk. For nogle af de 'gamle' hoveddiscipliners vedkommende blev de store, generelle indlæg sjældnere, mens antallet af specialiserede bidrag om 'nyheder' tiltog, hvilket i øvrigt også i flere tilfælde medførte, at en ny generalisering forsøgt. Dette ser ud til at gælde for flere af de geografiske disci-

pliner. Generelt er indtrykket, at den stærke specialisering udvidede materialet kraftigt, men at man endnu ikke er nået til generaliseringer, som kunne opfylde den hundredårige drøm om en totalbeskrivende/forklarende geografi. Men Tidsskriftets videnskabelige kvalitet blev stærkt forbedret. Medvirkende til fremskridtet var både et generationsskifte og eksistensen af et større antal uddannede geografer end nogensinde før. De discipliner, hvortil særligt mange bidrag bragtes i Tidsskriftet, er omtalt i det følgende.

I jordbundsgeografien, en relativt

ny disciplin i danske universiteter, begyndte geografiske forskere at gøre sig stærkere gældende. Man var i perioden meget optaget af klassifikation og beskrivelse af jordbundsudvikling. Et omdiskuteret problem var at skabe en forbedret klassifikation, der var internationalt og nogenlunde letanvendelig (H. Breuning-Madsen 1979, P. Frederiksen 1982, N. Kingo Jacobsen 1984, Breuning-Madsen og N.H. Jensen 1996). Et større værk om dansk jordbundsclassifikation udkom senere på initiativ af Breuning-Madsen i serien *Atlas over Danmark, ser. 2* (omtalt neden

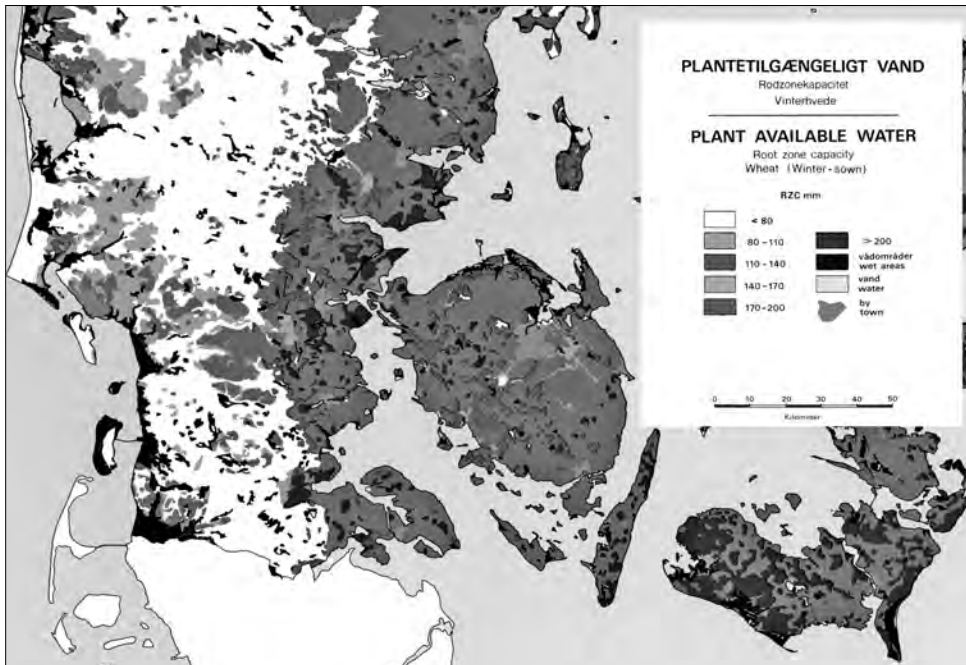

Fig.44: Plantetilgængeligt vand i en rodzone på indtil 120 cm (H. Breuning-Madsen, A.H. Nør og Kr. Aagaard Holst: *Atlas over Danmark, ser. 1, bd. 3*)

for). Interessen for ny klassifikation hang bl.a. sammen med ny erfaringer fra u-landene, fx Tanzania (J.P. Møberg 1979, og fx L. Krogh 1993). I u-landene fandt man ofte lokale klassifikationer af jord, baseret på andre end de sædvanligt anvendte kriterier. En sådan blev f.ø. sammenlignet med den videnskabelige af J.H. Mikkelsen og R. Langohr (1997). Det var ønskeligt at komme til enighed om anvendelsen af en enkelt, fælles klassifikation. Dette skete ikke: i stedet fik man flere konkurrerende. Man oprettede en reference-basis for jord, som blev genstand for en vurdering ud fra nordiske synspunkter (M.H. Greve, M. Yli-Halla, Aa. H. Nyborg og I. Öborn, 2000). Det dynamiske aspekt, jordbundsudviklingen, var også genstand for flere undersøgelser: fx under arktiske forhold (B. Holm Jakobsen 1992), i forskellige tropiske jorde (L. Marcussen 1997, og L. Krogh og B. Fog 1997), vedrørende næringsindholdet under flyttemarksbrug (A. Gafur, O. K. Borggaard, J. Ravnsø Jensen og L. Petersen 2000), under bronzealdergravhøje (M. Holst, H. Breuning-Madsen og M. Olsson 1998) og under resterne af en naturskov (S.M. Kristiansen og K. Dalsgaard 2000). Et mægtigt skub til danske undersøgelser var nedlægningen af na-

turgasledningerne i Danmark, som bl.a. gav anledning til oprettelsen af en jord-database (H. Breuning-Madsen og N. H. Jensen 1985). Sammen med R.J.A. Jones foreslog førstnævnte EU en ny jordprofilklassifikation (1995).

Periglacial- og glacialmorfologi blev også et område med forøget geografisk indsats. Emnet behandledes i talrige artikler (bl.a. fra seminaret 1982), hvoraf mange byggede på forbedret konstatering af fænomenernes udbredelse v. hjælp af flyfotos (H. Svensson 1976 og 1984). H.H. Christiansen skrev om nivation på bakkeøer (1993) og opdagelse af pingos (1995). Af stor interesse var sådanne glacialmorfologiske

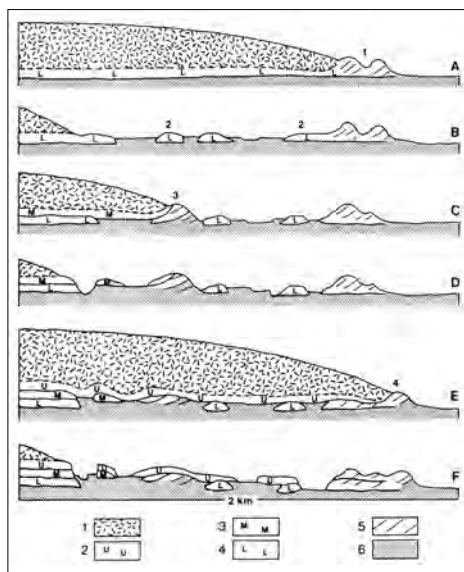

Fig. 45: Diagram visende udviklingen af randzonens aflejringer ved aktuel gletscher. Johs. Krüger: *Glacial Processes, Sediments, Landforms, and Stratigraphy* 1994.

arbejder, som gav baggrund for at vurdere fx de 'fossile' danske landskaber i forhold til aktuelt dannede. På dette område gjorde J. Krüger en stor indsats med sine undersøgelser af Myrdalsjøkull (undersøgt 1977-86, se fx 1988), men også andre bidrog, fx B. Hasholt (Mitdluagkat 1986 og 1988), Jacobsen, Carstensen og Kamper (Mitdluagkat 1993) og O. Humlum m. fl. (Disko 1988 og 1995). Dette medførte fornyet diskussion af de generelle opfattelser af glacialmorfologiske træk. Fx pegede Humlum og Houmark Nielsen på en hydrologisk indikation af en hastig afsmeltning i sen-Weichsel (1994), og et glaci-marint miljø med varierede, karakteristiske sedimenter blev undersøgt i en fjord på Disko (af H. Sulsbrück Møller, Chr. Christiansen, N. Nielsen og M. Rasch, 2001).

Også i kystmorfologien var der grøde. Der fremkom ny synspunkter, med ny perspektiver og genvurdering af gamle opfattelser. Således undersøgte fænomenet strandtakker, og tværbølgers betydning for deres dannelse påvistes af T. Aagaard. (1985, 1988) og diskuteredes yderligere af Rasch, J. Nielsen og N. Nielsen (1993) og Rasch, B. Holm Jakobsen og N. Nielsen (1997). Opmuntrende var også, at den traditionelle vadehavsforskning efter en lidt

stille periode fik et nyt opsving. Dette skyldtes navnligt, at de fineste partiklers betydning blev erkendt, og at nye dateringer, data og modelberegninger ændrede vurderingen af posterne i vadehavets materialehusholdning (M. Pejrup 1980, J. Bartholdy 1980; K. Edelvang, M. Larsen og M. Pejrup 1992, M. Larsen m. fl. 1996). Yderligere blev der sat focus på biologiske aktiviteters (særlig algemåtters) betydning for sedimentationen (T.J. Andersen 2002). På basis af ny målinger og dateringer stilledes der spørgsmål til de knæsatte idéer om halvøen Skallingens dannelse (T Aagaard, J. Nielsen, J. Greenwood, B. Christensen, C. Christiansen, L. Lund-Hansen & N. Nielsen 1995), J. Bartholdy (1997) og senere T. Aagaard, J. Nielsen, R. Davidson-Arnott, B. Greenwood og N. Nielsen (1998). Dertil fremkom flere observationer til kystmorfologien, fx H.A. Olsen (målinger ved Torsminde 1986), M. Jespersen og E. Rasmussen (om Jordsand 1976 og 1991) og om Spartinaindvandringen på vadernes vandskel (N. Vinther, Chr. Christiansen og J. Bartholdy, 2001). En ny faktor i udviklingen, nemlig turistslitage på klitområder noteredes at have stedvis stor betydning, fx på Rømø og Skallingen (N. Kingo Jacobsen 1977) og G. Thiesen (samme år).

Havbundens sedimenter (et længe forsømt forskningsområde i Danmark) i det baltiske område blev taget op af Chr. Christiansen, oftest i samarbejde med flere, fx s.m.C. Jürgensen, L. Lund-Hansen, M. Laimi og T. Vang (1997), H. Kunzendorf, K-C. Eneis (1997). Det relativt nye felt medførte bl.a. behov for nyt instrumentel (om Laberex-kammeret ved M. Lund-Hansen, Chr. Christiansen, O. Jensen og M. Laima 1999).

Hydrologi/meteorologi var også i udvikling, i detaljen bl.a. med bidrag fra E. Høgh-Schmidt (om regndråbers energi 1976), men generelt og regionalt særligt af B. Hasholt, vist i flere arbejder, fx om Karlsgårde Sø (1972), forskellige forhold fx vandkraft på Grønland (Sermilik, 1976, 1992 og 1993, Angmagsalik 1980), sedimentlasten i Ansager Å (s.m. M. Madeyski, 1998). Men også klassiske undersøgelser foretoges, som af vandvindingseffekter (S. Følving 1978, L. Petersen og H. Breuning-Madsen 1978). Både O. Humlum og H. Søgaard skrev om klimatisk hydrologi ved Sisimiut (1978). H. Søgaard foretog en række undersøgelser under anvendelse af remote sensing, bl.a. om evapotranspiration (1992), og E. Bøgh om dennes sammenhæng med hirseproduktion (1993). Sammenhængen mellem overfladetemperatur og ned-

bør påvist i Ghana (V. Kakane og H. Søgaard, 1997). Et traditionelt felt, en arv fra M. Vahl, var således blevet genbearbejdet under anvendelse af moderne teori og teknik! J. Bartholdy, B. Hasholt og M. Pejrup undersøgte sedimenttransport i Ribe Å (1991). Vandhusholdningen i Senegal-floden undersøgte bl.a. ved hj. af remote sensing og hydrologisk modellering (I. Sandholt, J. Andersen, G. Dybkjær, M. Lo, K. Rasmussen, J.C. Refsgaard og K. Høgh-Jensen, 1999, samt K. Rasmussen, N. Larsen, F. Planchon, J. Andersen, I. Sandholt og S. Christiansen, 1999). Den helt aktuelle interesse for drivhusgasser i forbindelse med klimaudviklingen fulgtes op, bl.a. vedr. højarktiske økosystemer (T. Friberg, B.U. Hansen, C. Nordstrøm og H. Søgaard, 1999). Disse arbejder var blandt de tidlige om den omdiskuterede klimaændring, som kom til at optage sine meget i den følgende tid.

Også i kulturgeografien fandt store ændringer sted. Inspireret af udviklingsbistanden, men også af den ændrede økonomi i verden, skete der store interesseskred i landbrugsgeografien. Blandt de hyppigst behandlede emner blev u-landenes landbrug. Hvor det tidligere var areal- og produktionsstørrelser, man især beskrev (fx Aa. Kampp

1971 og B.A. Hansen 1971), tiltrak landbrugets energi- og stofstrømme sig nu en vis interesse. Et tidligt forsøg på at vise energiregnskabet for dansk landbrug gjordes 1974 (af G. Bennekou, P. Rand og H. Schroll). Tilsvarende teoretiske synspunkter anlagdes på landbrugssystemer, af hvilke flyttemarksbrug og – senere - ind-udmarksbrug behandlede af S. Christiansen (1977 og 78) - som en arv fra hans Bellona undersøgelse. Matematisk analyseredes det af K. Rasmussen (1979), og i chite-mene-varianten blev det beskrevet af P. Strømgaard (1984). I de seneste år er det gl. danske hedebrug, som også var ind-udmarksbrug, behandlet (S. Christiansen 2001). På den ny baggrund af materialestrømme blev klassifikation af landbrugssystemer taget op (S. Christiansen 1979 og 1992).

Samtidigt foregik et meget betydeligt arbejde med udredning af forholdene i dansk landbrug, som var under hastig ændring. Denne belystes fx ved udviklingen i Gadbjerg-Givskud (K.M. Jensen og R.H. Jensen 1977) - der genbesøgte af S. Pilgaard Kristensen (1999) - ved sammenlægningerne af brugene (Aa. H. Kampp 1979), ændringer af brugsstørrelser (A. Reenberg 1984), ved diversitetsændringer i driften (K.M. Jensen 1984) og i arealbenyt-

telsen (A. Reenberg 1988). Stærkt medvirkende til at øge interessen for landbrugsgeografi i perioden var en 'state of the art' beskrivelse af et landbrugsområde i Borris-Sdr. Felding, som fandt vid udbredelse til undervisningsbrug (K.M. Jensen og R. Helkier Jensen 1979). Udviklingen medførte, at megen landbrugsjord blev marginaliseret – et fænomen, der gjorde sig gældende i hele Europa. På dette felt fik K.M. Jensens publikation '*Tilplantede og opgivne landbrugsarealer*' (*Atlas over Danmark ser. II, bd.2*) grundlæggende betydning. Om emnet afholdtes et seminar (1989) med flere danske indlæg (bl.a af A. Reenberg og K.M. Jensen, H. Breuning-Madsen, A. Dubgaard, L. Hansen, B.L. Madsen og F. S. Søndergaard) der belyste mange sider af emnet, jordbundsmæssige, økonomiske mm.

Ved undersøgelser af landbrugsgeografien i u-landene markerede brugen af satellit'billed'analyser (fx A. Reenberg, 1987, T. Birch-Thomsen, O. Mertz) et nyt gennembrud. Landbrugsgeografien var i perioden stærkt inspireret af E. Boserups teorier (om intensifikation drevet af befolkningspres). Konstatering af knaphed på areal var derfor vigtig og undersøgte bl.a. af T. Svan Hansen og A. Reenberg (1998). Sociale spørgsmål vedr. landbrug toges ikke

ofte op; et af de få eksempler var problemet vedr. kvinder i landbruget i u-landene: Er de marginale producenter eller forsørgere? (D. Thorsen og A. Reenberg, 2000). Også i Europa blev lidt kendte landbrugsforhold taget op til undersøgelse. H. Mørch behandlede landbrugsforhold i Syditalien i en artikel (1987), lokaliseringsforhold og (1993) nedbørsforhold i Romerrigetets gamle kornkammer, Tunis (1992). Landbrugsgeografi og landskabsgeografi er naturligvis meget nært forbundne. Dette ses i flere arbejder, fx i S. Pilgaard Kristensens arbejde om hegn (2001), L. Møller Madsen om lokalisering af bondeskov (2001). L. Kristensen mente (2001), at landbruget 1982-89 udviste post-produktivistiske træk; ændringen mod økologisk drift viser lignende mønstre (Bärbel Tress 2001). Til den primære sektor hører også fiskeri. Dette behandlede for Færøernes vedkommende af R. Guttesen, bl.a. foranlediget af problemerne vedr. ny søterritoriale grænser og den deraf nødvendiggjorte ændring af fiskeriaktiviteterne.

Bygeografien moderniseredes meget i tiden efter 1970 – naturligt nok, eftersom verdens byer udsattes for store ændringer. Ud over klassiske problemer, fx om bycentres afgrænsning (K. Simonsen og C. Wichmann Matthies-

sen 1971), industrilokalisering (B. Pilegaard Hansen 1971) anlagdes der ny synspunkter på emnet, ofte med vægt på funktion- struktur forholdet og kvantitativt underbyggede. Aktivitets- og strukturmønstre undersøgtes, bl.a. af Sv. Illeris (om kontaktmønstre 1971 og udvikling-bebyggelse 1979), aktiviteter og struktur af K. Simonsen (1974), befolknings-boligstruktursammenhængen C. Wichmann Matthiessen (1972, 1973 og 1976) og fx P.O. Pedersen og P. Rasmussens om provinsbyernes indre differentiering (1973). Særligt var der to typer af bygeografiske emner, der vakte opmærksomhed: byudvikling – derunder byfornyelse – og byers placering i det internationale bysystem.

Erhvervslokalisering behandlede fx af C. Wichmann Matthiessen (1987) og for serviceerhvervene i forbindelse med udvikling af Sv. Illeris (1987), og for Københavnsområdet igen 1997. Specielt blev skolernes lokaliserings-allokeringsproblem taget op af L. Møller-Jensen (1998), mens international erhvervslokalisering i relation til IT-udviklingen diskuteredes af J. Gaspar og C. Jensen-Butler (1991).

Når byfornyelse blev et emne, der interesserede så meget, var det bl.a. fordi Europas byer efter længe at have lidt under svag økonomi endelig fik råd

til forbedringer – hvilket medførte et voldsomt aktivitetsniveau. Et seminar om byfornyelse (1983) resulterede i flere artikler, fx S. Engelstoft og H.T. Andersen om håndværk/småindustri problemer i forbindelse med byfornyelse og fx A. Törnqvist om fornyelse af et ældre arbejderkvarter i Göteborg mm. Byudvikling var et gennemgående tema med bidrag bl.a. af S. Engelstoft (om middelstore danske bykerners benyttelse 1984), H.T. Andersen om industriudvikling (1984). Specielt storbyudviklingen, bl.a. på basis af de ny markedsforhold, var emnet for C. Wichmann Matthiessen (1992). Emnet optog i den kommende tid offentligheden, særlig politikere, ganske meget. Videre behandlede København i sammenligning med andre metropoler (s. m. H. T. Andersen, 1995) og som forskningscenter sammenlignet med andre verdensbyer (s. m. A. Winkel Schwarz og S. Find, 2000). S. Engelstoft og H.T. Andersen (1995) konstaterede en cyklisk udvikling af grund- og ejendomsværdier – der f.ø svarede til en udvikling, der konstateredes i Stockholm (E. Clark, 1995). En virkning af byudviklingen er den voksende sociale polarisering i et segmenteret boligmarked (H. Skifter Andersen, H.T. Andersen og T. Ærø, 2000). Emnegruppen byudvikling og regionale systemer, fik op mod

årtusindskiftet øget aktualitet gennem bygningen af Øresundsforbindelsen (C. Wichmann Matthiessen). På basis af denne er der skabt forhåbninger om udvikling af regionens økonomi gennem udnyttelsen af dens store koncentration af virksomheder (især inden for den medico-kemiske branche). Bygeografi i u-landene fik i perioden bidrag fra K. Gough, fx om miljøvirkningerne af den hastige vækst ved Accra (s.m. P.W. Yankson, 1999) og om den afvigende struktur med megen hjemmeindustri (1996); om en anden modsætning til hjemlandet: mangel på arbejdskraft skrev N. Fold (s.m. A. Wangel 1997) om situationen i Penang, Malaysia.

Til historisk geografi var der relativt få bidrag. I perioden skrev I. Kejlbo om gl. kort, fx Hans Egedes grønlandskort (1976 og 1971), og om Vinlandskortet (1992), R. Guttesen om Waghenaer's Færøkort (1992), N. Kingo Jacobsen om Vitus Bering (1992), N.H. Jacobsen om gamle midtsjællandske kanalplaner (1973), V. Hansen om den præindustrielle by (1976) og om landbrugsudviklingen i Midtjylland (1980). R. Guttesen, J. Joensen og S. Christiansen fik optaget en film om den traditionelle korndyrkningsmetode, *reinavelta*, på Færøerne (Statens Filmcentral 1986).

Det samlede billede af udviklingen i Tidsskriftets artikler viser, at kun få nye områder kom til, men at der fandt en kraftig udvikling sted i de fleste af de geografiske fagområder. Der er undtagelser: fx har historisk geografi ikke helt genvundet sin styrke efter Professor Viggo Hansens bortgang. Hovedindsatsen har i ret høj grad ligget på emnegrupper, hvori økologiske/miljø-mæssige problemer er omhandlet. Dette skete ikke sjældent i et samarbejde mellem fagspecialiserede forfattere, og det var ofte baseret på store datamængder (K. Rasmussen, L. Møller-Jensen). Den videnskabelige kvalitet er uden tvivl blevet forbedret (jvfr. de tidligere nævnte tekniske fremskridt), men også udvælgelsen og forberedelsen af det publicerede stof er blevet ændret/forbedret. Dertil tjente uden tvivl den tidligere nævnte redaktionskomité, der fra 1995 indeholdt (især udenlandske) højt meriterede forskere – mens redigeringen indtil 1992 oftest var i redaktørens hænder alene. At alle artikler siden da er blevet publiceret på Engelsk havde til hensigt at forøge Tidsskriftets internationale udbredelse, hvilket da også er sket i beskedent omfang. Tidsskriftets dækning af dansk geografi er samtidigt blevet lidt svækket ved, at mange forskere publicerer i udenland-

ske tidsskrifter med større eller med mere specialiseret læsekreds. Til dette opfordres bidragsyderne yderligere af fakulteterne, der betragter udenlandsk publicering som mere meriterende. Man har derfor haft mange overvejelser over Tidsskriftets fremtidige formål. Bør man sigte på kraftigere internationalisering, med et specialiseret, stærkere meriterende fagtidsskrift? Eller skal man blot fortsat bestræbe sig på, at Tidsskriftet forbliver en hovedkanal for danske geografer/dansk geografi?

Ud over Tidsskriftet udgives hvert fjerde år – når der afholdes IGU-kongres – et særligt nummer i serien *Occasional Papers*, der oftest har et indhold, der svarer til det ordinære Tidsskrifts. De tidligere nævnte 'ekstra' temaanumre af Tidsskriftet, *Special Issues*, behandler oftest afsluttede, større forskningsprojekter, indlæg fra seminars etc. Uden tvivl har Special Issues haft stor betydning for spredningen af viden om dansk geografi, bl.a. fordi deres emnemæssige koncentration og internationale bidragsydere giver grundlag for en mere udbredt citering af arbejderne. Dette forhold har givet anledning til at overveje, om det ene af Tidsskriftets planlagte to numre pr. år måske bør være et temahefte.

Selskabets høje aktivitetsniveau

med hensyn til publicering kan selvfølgelig også konstateres på de særlige, aperiodiske skriferækker, Selskabet udgiver. *Kulturgeografiske Skrifter* er siden 1970 tilføjet seks bind med varierende emner: Om sønderjysk industriudvikling (Helle Askgaard, 1970), Location-allocation modeller (Anette Markan, 1974), Københavns bykerne (Christian Wichmann Matthiessen, 1975), Apulien, ressourcer og landskab (H. Mørch, 1981), Geografiopfattelse og – undervisning (O. Biilmann og T. Hübbe, 1986 og 87) og Vitus Bering (ved N. Kingo Jacobsen (red.), 1993). Serien udgives normalt på Dansk, en hindring for spredning til udlandet, men fordelagtig for meddelelse om danske emner til et dansk publikum.

Folia Geographica Danica har haft en tilvækst på elleve bind siden 1970. Det er fortsat den serie, større danske geografiske, særligt kystmorfologiske, afhandlinger fortrinsvis er udkommet i. For perioden gælder det arbejder om Rejsbymarsken (N. Kingo Jacobsen, 1972), Skagens Odde (P. Hauerbach, 1992) og om flokkulation af finkornede sedimenter (K. Edelvang og M. Larsen, 1995). Også jordbundsemner er behandlet i serien, fx Himmerlands jordbundsforhold (H. Breuning-Madsen, 1983), Tierra del Fuegos jordbund (P.

Frederiksen 1988) og emnet Dansk Jordbundsforskning (H. Breuning-Madsen og J.P. Møberg, 1991), der var et festskrift for professorerne Kingo Jacobsen og Kjeld Rasmussen.

Det seneste bind handler om de glacielle processer omkring Myrdalsjökull (J. Krüger 1994), de øvrige mest om u-landsforhold, som rural organisation i Bukoba (J & K. Rald, 1975), selvforsyningssystemet på Bellona (S. Christiansen, 1975) og landfragmenteringen i en Sydindisk landsby (S. Raagaard, 1987). *Folia* er nok stadig i udlandet den bedst kendte kanal for publicering af danske geografiske afhandlinger til forsvar for doktorgraden. For disses vedkommende er der sket en ændring i formen. Mens de tidligere var monografier, kan de nu bestå af en flerhed af selvstændigt udgivne artikler. Dette kan begrænse udgivelsen af monografier i *Folia*. Tidens krav om hurtig publicering favoriserer korte artikler i tidsskrifter med høj udsendelsesfrekvens – og smalt fagligt sigte. Modsetningsvis står udgivelsen af monografier, der tager mere tid, kræver selvstændig afsætningsindsats, og for udgiveren medfører en større økonomisk risiko. Monografiens store fordel er naturligvis, at den om et emne giver en samlet fremstilling, som det kan være

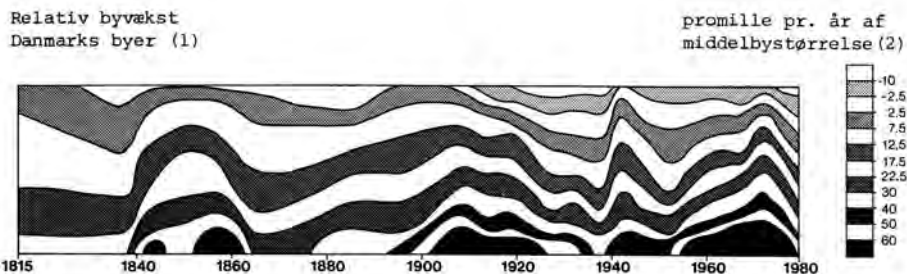

Fig. 46: Vækstforløbet for danske provinsbyer i absolutte tal. Efter Chr. Wichmann Matthiessen: *Atlas over Danmark, ser. II, bd. 3. 1985.*

svært at sammenstykke af artikler.

Udgivelsen af *Atlas over Danmark* serien fortsattes i *Serie I* i det oprindelige udstyr og format med bd. 3, 'Den danske jordbundsklassificering' (ved H. Breuning-Madsen, A.H. Nør og Kr. Aagaard Holst, 1992). Af praktiske hensyn valgtes et mindre format til de senere bind i *Atlas over Danmark, Serie II*. I denne er udkommet seks bind. I det første bind om opgivne og tilplantede arealer i Jylland (K.M. Jensen, 1976) blev marginaljord-problemet karakteriseret og beskrevet på klassisk vis ud fra en detaljeret kortanalyse. *Topografisk Atlas Danmark, Serie II, bd. 2* (ved K.M. Jensen & R. Helkier Jensen, 1976) var en række beskrevne korteksempler, der dækkede et flertal af danske landskabstyper. Det udsolgtes på rekordtid, bl.a. fordi det fandt udbredt anvendelse i gymnasieskolerne. Foreløbig er

bindet Selskabets hurtigt udsolgte publikation, muligvis i konkurrence med Sophie Petersens. 'Danmarks gamle Tropekolonier (*Kulturgeografiske Skrifter bd. 4, 1940*).

I 1985 udkom 'Danske byers vækst', *Serie II, bd. 3* (C. Wichmann Matthiessen) og i 1986 'Landbrugsatlas Danmark', *Serie II, bd. 4* (K. M. Jensen & A. Reenberg). De to foreløbigt sidste bind var *Topografisk Atlas Færøerne* (v. R. Guttesen, 1996) og *Topografisk Atlas Grønland* (v. B. Holm Jakobsen, 2000). Af disse er det førstnævnte, der også udkom i en udgave på Engelsk, en systematisk geografisk beskrivelse af øerne, vel illustreret med korteksempler; det andet fremstiller hovedsageligt Grønlands naturforhold gennem en samling artikler af en bred vifte af fagfolk. Der er næppe tvivl om, at *Atlas over Danmark* serierne har leveret gode bidrag til udbredelse af kendskabet til

dansk geografi og Det danske Rige – et af Selskabets hovedformål. Uanset dette står den meget store opgave: at udarbejde et nationalt storatlas, som man har gjort det i nabolandene⁷⁾ – stadig uløst. En af de væsentligste hindringer er de uhyre omkostninger ved gennemførelsen af et sådant projekt, der samtidigt forældes relativt hurtigt. Et forsøg på at løse opgaven ved et samarbejde mellem Selskabet og foreningen 'Geografforbundet' på sidstnævntes initiativ lykkedes desværre ikke. Måske vil opgaven kunne finde en løsning på det økonomisk bekymrende forældelsesproblem ved anvendelsen af ny, 'papirløs' teknik, der kan sikre hurtig og sikker overførsel af data.

Ekspeditionerne

Selskabet var i perioden kun initiativtager til en enkelt ekspedition, *Knud Rasmussen Mindeekspeditionen* til Melville bugten, Kap Seddon (1978-80). Ekspeditionen finansieredes dels af midler fra Knud Rasmussen fondet (som Selskabet er repræsenteret i), dels af indsamlede midler. Desuden støttedes den af Søværnet ikke alene transportmæssigt, men også ved værdifuld rådgivning. Ved planlægningen var viceadmiral Sv. Thostrup, Selskabets vicepræsident, til uvurderlig hjælp. Eks-

peditionen var af betydning ved at fremdrage teltringe og spor af huse og dermed – også på basis af palæoekologiske forhold – at vise, at de tidlige indvandring til Grønland næppe passerede Kap Seddon – et af de få støttepunkter på en tur over Melville bugten, men altså havde taget 'kystvejen' nord om Grønland. Et af de sidste huller i indvandringshistorien, som danske geografer og etnografer/arkæologer har arbejdet med siden Steensby fremsatte sine hypoteser derom, blev således lukket. Også på Peary Land blev der gjort en meget stor indsats for at belyse de omtalte indvandringforhold. Især har Eigil greve Knuth udført en række arkæologiske undersøgelser, på baggrund af hvilke han opstillede to kulturlag, *Independence I og II*, om hvis forhold til kulturerne fra Grønlands vestkyst der stadig hersker usikkerhed.

Mindeekspeditionen var den eneste, Selskabet var direkte ansvarlig for. Men Selskabet støttede gennem Knud Rasmussen Fondet *Midgaard-Friggford ekspeditionen* (2002), der ligesom den førnævnte havde til hensigt at belyse et aspekt af den grønlandske indvandring, nemlig de palæoekologiske forhold på Grønlands nordkyst under indvandringen. Hovedtrækkene i den grønlandske indvandring ligger nu fast,

støttet bl.a. af indsamlede genstande fra mange ekspeditioner. Til denne del af grønlandsarbejdet har Selskabet ydet betydelige bidrag gennem tiden.

Mens Selskabet fortsat havde en udtrykt interesse i beretninger om ekspeditioner med dansk deltagelse, var Selskabets muligheder for selv at stå for sådanne begrænsede. Men de, der blev gennemført, er som oftest blevet rapporteret i Selskabet (og er allerede nævnt). Det gælder således Dansk Patagonien-Ildlandet-ekspedition 1978-79 (der af karakter mindede om Humboldts klassiske forskningsrejser ved at være 'naturhistorisk': behandle plantevækst, dyreliv, jordbundsforhold etc. Det meget lille antal ekspeditioner i perioden skal på baggrund af det tilsvarende meget store antal af forskningsrejser til oversøiske lande antageligt tydes som et tegn på, at ekspeditionerne som organisationsform for forskning i hovedsagen var afløst af forskningsarbejde med fast stationering – uden tvivl et udtryk for intensivering med krav om langtidsobservationer og avanceret udstyr, fx som ved iskerneboringerne på Grønland.

Fornyelserne i dansk geografi og deres virkninger for Selskabet

De tekniske fremskridt, som indførelsen

af EDB, satellitbaseret remote sensing og anvendelse af GIS havde mange effekter. En af dem var, at der opstod mulighed for og krav om nyttiggørelse af geografien i langt videre udstrækning end forud. Dette medførte, at større midler blev tilgængelige for geografer, når deres videnskabelige arbejde ansås for at have et nyttigt formål. Fx så mange kostbare oversøiske undersøgelser med statslig støtte dagens lys. Fra disse blev der indvundet mange praktiske resultater fx til vurdering af den bistandsmæssige indsats i u-landene. En anden følge af kravet om nyttiggørelse var, at løsning af stillede opgaver ofte nødvendiggjorde et samarbejde mellem mange personer med forskellig faglig baggrund. Ansættelse af flere geografer og ændret organisation blev derfor i praksis en uundgåelig følge. Yderligere betød den større tilgang af midler, at mange geografiske arbejder udførtes af firmaer i den private sektor, hvori der tidligere havde været meget få geografer ansat.

For Selskabet havde den nævnte udvikling naturligvis vigtige konsekvenser, de fleste af dem heldige. Helt enkelt voksede antallet af geografer, og dermed medlemstallet og – antageligt – interessen for Selskabets virke. Det betød også, at antallet af bidrag til Selska-

bets møder og publikationer blev forøget. Men forøgelsen blev langt mindre end ventelig, hvilket sandsynligvis hænger sammen med, at mange resultater af det praktiske arbejde ikke udmøntedes i videnskabelige artikler, men oftere i 'grå litteratur'⁽⁸⁾: rapporter og notater, der sigter på en mindre, i reglen mere lukket læserkreds. Ulempen derved er ikke bare, at Selskabet kan miste værdifuld tilgang af meddelelser, men i endnu højere grad, at resultaterne ikke diskuteres i en bredere, sagkyndig kreds.

Under denne udvikling er en stor del af de traditionelle hovedgrupper af emner blevet fastholdt i Selskabets foredrag og publikationer. Dette gælder fx kystmorfologi, kvartær geomorfologi og klimatologi. Især inden for disse nærmede naturgeografien sig i perioden til nabofagene i *geoscience* gruppen. I kulturgeografi blev kontakten mellem bygeografi og planlægningsfag stærkere, mens landbrugsgeografi fortsat bevarede tilknytningen til *geoscience*-fagene, styrket gennem den fælles interesse for de ny tekniske redskaber. Interessant nok forsvandt regionalgeografi/geografi efter lande næsten fra curriculum, mens det stadig ikke helt sjældent omtales i Selskabets foredrag.

Noter:

- 1) Et hovedproblem var, at de ansattes faglige interesser var fordelt på ret forskellige hovedgrupper. Skarpe, og forskellige, holdninger til tidens fagpolitiske spørgsmål gjorde ikke problemet mindre. For at standse opslidende diskussioner vedtoges det at opdele instituttet i fem funktionelle 'laboratorier', hver med en fagligt nogenlunde enig gruppering af medarbejdere. Opdelingen var ikke synderlig logisk og tabte gradvist betydning, men gav i en svær periode en mulighed for beskæftigelse med faglige spørgsmål.
- 2) Professorerne Niels Nielsen og Carl Gunnar Feilberg gik på pension (1964 og 1966) og blev afløst af Niels Kingo Jacobsen og Viggo Hansen, mens professor Axel Schou fortsatte til 1972. Børge Jakobsen udnævntes til professor 1970, men døde desværre samme år.
- 3) 'Nabofagene' bruges her om: geologi, geodæsi, oceanografi, meteorologi, jordbundslære, skovbrug og botanik. Etnografi er behandlet særskilt af historiske grunde. Rådsmedlemmerne kan egl. ikke kaldes faglige 'repræsentanter', da de ikke indvælges på institutionsbasis, men bestyrelsen søger sædvanligvis ved indstilling til valg af rådsmedlemmer at sikre en sammensætning af rådet, så medlemmernes faglige interesser dækkes bedst muligt.
- 4) Selskabets hjemmeside kan findes under adressen: <http://www.kdgs.dk> eller <http://www.rdgs.dk>.

- 5) Den økologiske diskussion tog fart med Meadows et al.: 'Limits to Growth' (1972), 'Blueprint for Survival' og endelig Gro Harlem-Brundtlands 'Our Common Future' (1987). Grundlaget for diskussionen var forurening og ressourceknaphed, som man mente ville føre til uundgåelig katastrofe. Op mod årtusindskiftet rettedes interessen meget mod atmosfærens globale opvarmning på gr. af udslip af CO₂ og andre drivhusgasser. En stærk opposition fremførtes mod de anførte synspunkter bl.a. af Bjørn Lomborg ('The Skeptical Environmentalist', 1999). Mange geografer prøver at bidrage med opklarende undersøgelser til spørgsmålene, fx vedr. udledningen af drivhusgasser.
- 6) På dette felt var opdagelsen af, at man ved kombination af særlige spektralmålinger kunne finde et mål for planternes tørstofproduktion af meget stor betydning. Opfinderen af målet, der udtrykkes ved det såkaldte NDVI – index (Normalised Vegetation Index), professor Compton J. Tucker, tildeltes 2004 Selskabets 'Galathea'-medalje.
- 7) Flere lande, særligt europæiske, har udgivet nationale atlas. Atlas öfver Finland udkom første gang 1899 og er fulgt op af ny udgaver 1910, 1925 og 1960. Atlas över Sverige udkom i 32 bind under redaktion af S. Helmfrid.. Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland er, foreløbigt, i 10 bind og udkom 1997-2000, Atlas de la France et de ces Régions er fra 1993. For alle gælder, at omkostningerne har været meget betydelige. Dette forhold har hidtil standset alle danske forsøg på at udarbejde et dansk nationalatlas. Erfaringer bl.a. fra Sverige viser på den anden side, at interessen også er stor.
- 8) 'Grå litteratur': et væsentligt træk ved denne er, at den oftest ikke har været underkastet uvildig, fagligt kvalificeret analyse. Derfor anses den i almindelighed for at være mindre meriterende for forfatterne

Efterskrift

Verden og geografien har ændret sig meget i løbet af de 125 år, Selskabet har eksisteret.
Har Selskabet stadig opgaver ?

Hovedtrækkene i geografiens udvikling

Hovedtrækkene i geografiens udvikling kan med hensyn til arbejdsmetoder og teknik groft udtrykkes som en bevægelse fra det beskrivende, klassificerende og sammenfattende gennem det generelt forklarende til det kvantitative modelbyggende og på samarbejdet specialviden byggende. I den seneste periode har geografien, forstærket gennem en kraftig udvikling af teknologi (EDB, satellitobservationer, GIS) forbedret sine muligheder betydeligt. I takt med det voldsomt forøgede materiale har 'de geografiske videnskaber' i stigende grad fået status som selvstændige videnskaber (som fx etnologi, fysisk antropologi, meteorologi, oceanografi osv). Yderligere er der sket en stærk subspecialisering inden for de klassiske hoveddiscipliner (i naturgeografi har man fx fået kystmorfologi, glacialmorfologi osv, i kulturgeografi: bygeografi, landskabsgeografi mm). I de senere år har man i stigende grad set forskningsopgaver løst af større, 'tværfaglige' grupper, hvor arbejdsde-

lingen kan gøre medarbejdernes faglige identifikation vanskelig.

Selskabets aktiviteter afspejler selvfølgelig geografifagets omtalte udvikling i store træk, men reflekterer også de krav, det dansk samfund har stillet til faget.

I tiden fra Selskabets stiftelse til afslutningen på Første Verdenskrig var det beskrivende, eksplorative en hovedinteresse, specielt i forbindelse med de store, ofte heroiske ekspeditioner. Beretningerne om disse havde et stort og begejstret publikum. En mere speciel del af baggrunden var de stærke nationale interesser i at opretholde adgang til danske landområder, særligt da teknikken havde gjort det 'ikke helt umuligt' at berejse, fx Grønland. Nogle af Selskabets aktiviteter fulgte op på geografiens udvikling – fx ved diskussion af videnskabelige resultater - men der er ingen grund til at skjule, at Selskabet i ikke ringe udstrækning var med til at dække de nationale behov og gjorde det på fortrinlig måde.

Mellemlkrigstiden rejste krav om anvendelige oplysninger og forståelse af omverdenen som resulterede, både for generel europæisk og for dansk geografis vedkommende, i bindstærke værker med 'forklarende' geografi – i begyndelsen dækkende hele verden, senere med mere beskedent, nationalt sigte, herhjemme med 'Skallinglaboratoriet som et synligt udtryk. Måske var det under indtryk af den truende omverden, at man så at sige vendte blikket indad? En konsekvens var, at der under professor Niels Nielsen begyndte en æra med videnskabeligt baseret dansk naturgeografi.

Efter Anden Verdenskrig afløstes en periode med retablering (til omkring 1960) med en tid for kraftig åbning mod det internationale, specielt den engelsk-amerikanske, kvantitative geografi, der indledte en virkelig brydningstid. En serie af kraftige forsøg på at forklare Verdens forskelligheder ud fra marxistisk teori satte sig praktisk taget ingen spor i Selskabets aktiviteter, men økonomisk geografi, bygeografi og u-landsgeografi fangede øget opmærksomhed samtidigt med en generel modernisering af det faglige indhold, bl.a inspireret af internationale kongresser fandt sted.

I tiden efter 1970 prægede en tek-

nisk fornyelse med edb og remote sensing/GIS de geografiske arbejder samtidigt med, at antallet af geografer steg stærkt. Større specialisering blev mulig, og kvaliteten øgedes. Det gjorde emnekredsen også, men i beskedent omfang. Interessen drejedes i betydelig grad fra det generelt 'samfundsrelevante' til det praktisk brugbare som fx i u-landssammenhæng eller ved planlægning.

Den opridsede udvikling reflekteres også af andre træk i Selskabets liv end det anførte, aktivitetsmæssige.

Indtil tiden efter Første Verdenskrig havde Selskabet, takket være sin dækning af den brede publikumsinteresse (specielt for ekspeditioner), en kraftig tilslutning (1000-1400 medlemmer af alle samfundslag), og derfor stor økonomisk styrke og indflydelse. Selskabet kunne derfor opretholde en høj grad af synlighed. Til dette medvirkede en attraktiv residens og – ikke mindst – at Selskabet nød pressens bevågenhed ved medaljeuddelinger, festbanketter etc. Tidsskriftet holdt en linje som alment geografisk magasin for en bred læsekreds.

Mellem de to verdenskrige blev de heroiske opdagelsesrejser som stof for møder og artikler gradvist sjældnere,

især efter, at Grønlands berejsning og kortlægning nærmede sig sin afslutning. Dette sammen med, at det øvrige stof, der præsenteredes, i stigende grad henvendte sig til fagkredse, mindske den interesse for Selskabet i et bredere publikum. En konsekvens af den mindske styrke (med medlemstal på 400-600) og af den stærkere tilknytning til en videnskab i udvikling var, at Selskabet fik husly hos Nationalmuseet. At Selskabets uddeling af sin guldmedalje (for opdagelsesrejser) i praksis ophørte og erstattedes af uddeling af to sølvmedaljer (sigtende på 'bidrag til den geografiske videnskab') passer til billedet. Publikumsinteressen fik en opblussen, når danske forskningsrejser som fx Knud Rasmussen holdt foredrag, men pressens interesse var faldende.

Efter Anden Verdenskrig fortsatte den beskrevne udvikling ad samme spor. Selskabets fastholden af de klassiske emner uden synderlig diskussion af ny strømninger medvirkede til 'det etableredes' overleven, men også til, at de yngste årgange i et vist omfang svigtede Selskabet. I tiden op mod 1970 svandt medlemstallet ind (antageligt til ca 300 betalende medlemmer, nærmere oplysninger kendes ikke). En stigende del af medlemsskaren havde direkte

tilknytning til faget (mange via undervisning), og på baggrund af den voksende videnskabeliggørelse var bofællesskabet med Geografisk Institut følgerigtigt. Selskabets møder blev af mindre interesse for et større publikum, undtaget måske, når vigtige planer, fx om landvinding i Vadehavet, diskuteredes.

Da brydningerne i den videnskabelige geografi aftog efter 1970'erne, og et generationsskifte havde fundet sted, samlede Selskabet igen en noget større medlemskreds (ca 400). Hovedsigtet i Selskabets publikationer forblev rettet mod at publicere danske geografiske arbejder, specielt om Danmarks geografi, men med vægten lagt på videnskabelig kvalitet. Det var derfor naturligt, at Selskabet fortsatte og udvidede sit samvirke med Geografisk Institut og skiftede adresse sammen med dette. En tid nærmede Selskabet sig temmelig meget, hvad det for udenforstående kunne ligne en funktion som 'hjelpeorganisation for Geografisk Institut'. I tiden op mod år 2000 forsøgte det at ændre mødeprogrammet til at indeholde flere emner, der havde bredere almén interesse, og som kunne inspirere flere medlemmer, de yngre til ny faglige tiltag, og med ny emner. Et sådant forsøg antoges at kunne få gavn-

lige virkninger ved, at geografiens anvendelsesområder udvides, og ved at genskabe en bredere publikumsinteresse. En serie af foredrag fx om infrastrukturudviklingen og fx en tilsvarende om klimaændring syntes at støtte nævnte opfattelse.

I det ovenstående er søgt eftervist, at Selskabet gennem alle sine 125 år har søgt at tjene sine formål. Spørgsmålet er nu, om Selskabet stadig har vigtige opgaver at løse eller er blevet overflødig. Dette vil selvfølgelig kun fremtiden kunne vise, men man kan let pege på områder, hvor Selskabet fortsat vil have vigtige opgaver. Dette gælder i hvert fald med hensyn til:

- 1) at formidle resultaterne af dansk geografisk videnskab.
- 2) at tage initiativer til støtte for dansk geografi. Dette kan fx omfatte udgivelsen af atlas, støtte til forskningsrejser etc.

Dette sker fortsat gennem de aktiviteter – med tilkomst af flere – som planlægdes ved Selskabets tilblivelse:

- Selskabet publicerer et bredt udsnit af produktionen i dansk geografi på basis af en kvalitetsvurdering. I forening med Geografisk Institut tilbyder Selskabet både den tek-

nik og økonomi, der er nødvendig for møderne videnskabelig publicering. Dette gælder såvel for enkeltartikler som for større afhandlinger og atlasopgaver. Hurtig og professionel publicering er afgørende for nytten af den geografiske forskning.

- Selskabet afholder møder med foredrag, hvis emner udpeges af Selskabets råd og tilrettelægges af bestyrelsen, så de dækker ønsker fra en bred kreds af medlemmer. Foredragene belyser nyheder fra den videnskabelige verden, men også emner af almen interesse for geografer som fx revurdering af forslag, resultater og opfattelser. Foredragsemnerne diskuteres ved møderne i en faglig kreds (også omfattende indbudte sagkyndige), hvorved såvel foredragsholdere som tilhørere kan få det bedste udbytte. Foredragsaftenerne er et vigtigt forum for geografiinteresserede. I en specialiseringens tid er det vigtigt, at fagfæller fra brede kredse mødes til faglige diskussioner, ligesom møderne har betydning for at fagfolk, inklusive personer med kvalificeret geografisk viden uden for de faguddannede geografers kreds, hjælper med til gensidig orientering og kritik. Selskabet yder derved et bidrag til kvaliteten af den offentlige debat og til almen viden. Foredragene sigter mod på én gang at være inspiration og korrektion for forskerne, hvorved Selskabet har betydning for, ad hvilke veje geografisk forskning vil udvikle sig.
- Selskabet varetager forbindelser med andre

selskaber og sammenslutninger til en orientering om udviklingen af geografien og dens forhold i andre lande. Siden år 2000 er Selskabet medlem af EUGEO, en sammenslutning af alle geografiske selskaber inden for EU. Dette har allerede haft betydning ved at styrke en debat vedrørende fælleskrav til geografifaget inden for EU, spæde forsøg på at sammenstille/sammenligne uddannelsen i forskellige lande osv.. På samme linje er der gjort forarbejder til at samskrive en fælles EU-geografi, så oplysningerne i de forskellige lande bliver nøjagtige og relevante. Selskabet har desuden til varetagelse af videnskabelige interesser en fast repræsentation i den danske nationalkomité for geografi. Dette sikrer Danmark deltagelse i styringen af de internationale geografiske kongresser, der afholdes hvert fjerde år.

- Selskabet viderefører en meget stor bogsamling, der er deponeret ved instituttets bibliotek, og som også omfatter tidsskrifter og kort - en af Europas største, geografiske bogsamlinger. Den dækker de væsentligste dele af den internationale geografiske faglitteratur, og har en kolossal værdi ved at have fungeret i praktisk taget hele den tid, moderne videnskabelig geografi har eksisteret. Den er dermed i vigtigt led i bevarelsen af geografis traditioner. Biblioteket er tilgængeligt for interesserede, og kartoteker og elektroniske kataloger sørger for en let og hurtig søgning af litteratur.

Selv om de oven for nævnte opgaver alle varetages i et (nøje afgrænset) samarbejde med Geografisk Institut er det vigtigt, at Selskabet er og forbliver en privat og uafhængig forening, der har mulighed for at pleje medlemmernes interesse for geografi ved selvstændig styring af sine aktiviteter. Dertil forekommer Selskabets styreform meget hensigtsmæssig med et bredt sammensat råd, der er uhyre vigtigt for, at Selskabets faglige orientering får en stærk basis. Det er ud af denne, at en bestyrelse vælges, som varetager de daglige forretninger under ansvar for generalforsamlingen Selskabet synes derved egnet til også i fremtiden at varetage sine funktioner -som det eneste af sin art i det danske samfund.

Bilag

Oversigt over Selskabets protektorer, præsidenter, vicepræsidenter og sekretærer 1876-2001

Modtagere af Selskabets hædersbevisninger

Fortegnelse over figurer

Det Kgl. Danske Geografiske Selskab: Bestyrelsesmedlemmer 1976-2001.*
(parentes om navne betyder, at personerne fortsat var i deres hverv, på det angivene tidspunkt)

	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885
Protektor	HM. Kong Christian IX									
Præsident	HKH. Kronprins Frederik (VIII)									
Vicepræs		Steen Bille		Holstein Holsteinborg		J.P. Trap		vacant		
Vicepræs		L.H.C.H.Holstein		J.P. Trap		G.F.W. Wisberg				
Sekretær	Edv. Erslev									
Best.medl.	O. Irminger				Wrisb		O. Irminger			
-	J.P. Trap			Thrige		A. le Maire				
-	J. Tuxen					Bille Brahe				
-	V. Hoskiær									
-	N.H. Hofmeyer							S.Thrige		
-	Valdemar Schmidt									

	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895
Protektor	(HM. Christian IX)									
Præsident	(HKH. Kronprins Frederik)									
Vicepræs	(G.F.W. Wisberg)		Bille Brahe							
Vicepræs	Bille Brahe		Z. Schroll							
Sekretær	O. Irminger									
Best.medl	(A. leMaire)									
-	H. Scharling									
-	Z. Schroll		F. Johnstrup					E.W.		
-	(V. Hoskiær)									
-	(S. Thrige)									
-	(Valdemar Schmidt)									

	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905
Protektor	(HM. Christian IX)									
Præsident	(HKH. Kronprins Frederik)									
Vicepræs	(Bille Brahe)		H.V. Ravn					Raben-Levetzau		
Vicepræs	(Z. Schroll)									
Sekretær	(O. Irminger)							O. Olufsen		
Best.medl	(E. Warming)						H. Jungersen			
-	(A.leMaire)									
-	(H. Scharling)									
-	A. Gamél							Vacant (?)		
-	(S. Thrige)						A. Paulsen			
-	(Valdemar Schmidt)									

* De angivne årstal er i flere tilfælde usikre, da kilderne ikke angiver tiltrædelse og afgang præcist.

	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914*)	1915	
Protektor	(CIX)	HM. Frederik VIII						HM. Christian X			
Præsident		Ingen						C.F.Wandel			
Vicepræs	(F. Raben Levetzau) fra 1914 ærespræsident							H.L.	Müller.		
Vicepræs	(Z. Schroll)	A. Hovgaard	Hegermann-Lindencrone				Ryder	Nieuwenhuis			
Sekretær	(Ole Olufsen)										
Best.medl	(H. Jungersen)							Garde			
-	(A. leMaire)							J.A.D. Bildsøe			
-	(H. Scharling)										
-	(A. Gamél)										
-	A. Hovgaard			Vacant (?)		?	?	V. Glückstadt			
-	O. Irminger		V. Madsen					H.P. Steensby			
-	(V. Schmidt)										

*) Som følge af uenigheder, bl.a. om sekretærposten og et forslag om ny love, fandt flere skift i bestyrelsens sammensætning end de anførte sted.

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	
Protektor	(HM Chr. X)										
Præsident	(C.F. Wandel)										
Vicepræs	(P.N. Nieuwenhuis)						Johan Hansen				
Vicepræs	(V. Schmidt)						Martin Vahl				
Sekretær	(Ole Olufsen)								E. Castonier		
Best.medl.	(Jungersen)			Th. Thoroddsen			M.J. Sand				
-	(J.A.D. Bildsøe)				C. Bloch						
-	(V. Glückstadt)										
-	(H.P. Steensby)					J.H.	Bloch				
-	(M.L. Frimodt)										
-	(H. Scharling)			V. Madsen			C.H. Ostenfeld				

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	
Protektor	(HM Christian X)										
Præsident	CFW	HKH Kronprins Frederik (IX)									
Vicepræs	(Johan Hansen)				+						
Vicepræs	(Martin Vahl)				+						
Sekretær	(E. Castonier)				+			Niels Nielsen			
Best.medl.	(Bloch)				+			Medlemmer ikke oplyst			
-	Wandel										
-	V. Madsen			+							
-	(Ostenfeld)				Frim						
-	(Sand)				G. Hatt						
-	(Frimodt)Bildsøe				+						

	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Protektor	(HM Christian X)						Selskabet uden møder			
Præsident	(HKH Kronprins Frederik (IX))									
Vicepræs	(Johan Hansen)				(ubesat)					
Vicepræs	(Martin Vahl)									
Sekretær	(Niels Nielsen)									
Best.medl	Medlemmer ikke oplyst									
-										
-										
-										
-										

	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Protektor	(Chr. X)	HM Frederik IX								
Præsident	(Krp. F)	Ingen præsident								
Vicepræs	A.H. Vedel									
Vicepræs	N.E. Nørlund								NN	
Sekretær	(Niels Nielsen)								AS	
Best.medl	L. Bruhn									
-	C. Førslev									
-	Halfdan Henriksen									
-	A. Noe-Nygaard									
-	Axel Schou								vacant	

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Protektor	(HM Frederik IX)									
Præsident	(Ingen præsident)									M II
Vicepræs	(A.H. Vedel)									
Vicepræs	(Niels Nielsen)									
Sekretær	(Axel Schou)									
Best.medl	(L. Bruhn)									
-	(C. Førslev)		K. Birket-Smith							
-	(Halfdan Hendriksen)				vacant					
-	(A. Noe-Nygaard)				Einar Andersen					
-	Vacant		N. E. Nørlund							

	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Protektor	(HM Frederik IX)						HM Margrethe II			
Præsident	HM Margrethe II						HKH Prins Henrik			
Vicepræs	(A.H. Vedel)									E.A.
Vicepræs	(Niels Nielsen)						Axel Schou			
Sekretær	(Axel Schou)						N. Kingo Jacobsen			
Best.medl	Einar Andersen						Niels Nielsen			
-	K. Birket-Smith						N.E.Nørlund			
-	L. Bruhn						M.Olufsen			
-	N.E.Nørlund						S. Thostrup			
-	Vacant		N. Kingo Jacobsen				Einar Andersen	A.H.Vedel		

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Protektor	(HM Margrethe II)									
Præsident	(HKH Prins Henrik)									
Vicepræs	Einar Andersen									S. Th.
Vicepræs	(A.Schou)	Sv. Thostrup								N.K.J
Sekretær	(N. Kingo Jacobsen)									
Best.medl.	(Niels Nielsen)					Viggo Hansen				
-	(M. Olufsen)							Olaf Olsen		
-	(Valdemar Schmidt)					Jens Thorsen				
-	Vacant			Viggo Hansen	Vacant			E. Mollerup		
-	A.H. Vedel								Kjeld Rasmussen	

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Protektor	(HM Margrethe II)									
Præsident	(HKH Prins Henrik)									
Vicepræs	(S. Thostrup)							S. Haslund-Christensen		
Vicepræs	(N. Kingo Jacobsen)									
Sekretær	(N. Kingo Jacobsen)					S. Christiansen				
Best.medl	Viggo Hansen			A. Wiin-Nielsen						
-	C. Wichmann Matthiessen									
-	E. Mollerup			I.S. Haslund-Christensen				S. Thostrup	Vacant	
-	Olaf Olsen									
-	Kjeld Rasmussen									
-	Jens Thorsen					Vacant				

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Protektor	(HM Margrethe II)									
Præsident	(HKH Prins Henrik)				HKH Kronprins Frederik					
Vicepræs	(S. Haslund-Christensen)									
Vicepræs	(N.Kingo Jacobsen)		S. Christiansen							
Sekretær	(S. Christiansen)		B. Holm Jakobsen							
B.medlem	(A. Wiin Nielsen)		K.E. Borck							
B.medlem	(C. Wichmann Matthiessen)								Breun.Madsen	
B.medlem	(Steen Hvass)									
B.medlem	(Kjeld Rasmussen)		N.E.Busch							
B.medlem	Knud Sørensen									

Fortegnelse over modtagere af Selskabets Guldmedalje

Guldmedaljen blev indstiftet 1890 og er blevet uddelt til 1936.

- 1) Frithjof Nansen, Professor, Dr. Phil. Kristiania. 8/11 1890.
- 2) Gustav Holm, Kommandør i Flåden, Direktør f. Søkartarkivet. 20/12 1894.
- 3) Sven af Hedin, Professor, Dr. Phil. Stockholm. 3/9 1897.
- 4) Thorvaldur Thoroddsen, Dr. Phil. Kbhvn. Dec. 1898.
- 5) G. C. Amdrup, Kommandør i Flåden. Adjudant hos Prins Valdemar. Sept. 1900.
- 6) Otto Sverdrup, Norsk skibsfører, 22/4 1903.
- 7) Otto Nordenskiöld, Dr. Phil., Professor i Göteborg. 9/1 1904.
- 8) Erich von Drygalski, Dr. Phil. Professor i München. 1904.
- 9) R.F. Scott, Kaptajn i Royal Navy, London. 2/12 1904
- 10) Roald Amundsen, Skibsfører, Kristiania. 5/2 1907.
- 11) L. Mylius Erichsens efterladte. September 1908.
- 12) Frederic A. Scott. Polarforsker, England. 7/9 1909.
- 13) Ernest H. Shackleton, London. 9/10 1909.
- 14) J. P. Koch, Oberstløjtnant i Hæren. 30/10 1913.
- 15) A. de Quervain, Dr., Professor i Zürich. 1911 1913.
- 16) Erland Nordenskiöld, Friherre, Dr. phil. Göteborg. 23/11 1915.
- 17) Knud Rasmussen, Forfatter, Dr. Phil. h.c., 19/19 1918.
- 18) M. Neveu-Lemaire, Dr. Phil. Professor, Paris. 24/2 1922.
- 19) Alfred Wegeners efterladte, 9/12 1931.
- 20) Jean Baptiste Charcots efterladte, Paris. 13/11 1936.

Stemplerne til medaljen opbevares nu i Nationalmusets Mønt & Medaljesamling. Medaljen er beskrevet i Geografisk Tidsskrift vol 11, p 3 og pp 6-15. Den har en diameter på 43 mm. Aversen viser HM Christian IX, reversen 'Geographia' – en siddende kvindefigur, der bærer en globus på skødet.

Fortegnelse over modtagere af Selskabets medailler

(Selskabets guldmedaille: se særlig fortegnelse). Revideret nov. 2004.

Vitus Bering medaillen (*1942)

	Tildelingstidspunkt*	
1) Niels E. Nørlund	06/03 1956	(GT 1955: vi-vii)
2) Niels Nielsen	08/10 1963	(GT 1963: v-viii)
3) Torsten Hågerstrand	01/12 1970	(GT 1969: vii-viii)
4) A. H. Vedel	01/10 1974	(GT 1974: ii)
5) S. Thorarinsson	07/12 1976	(GT 1976: xv)
6) Valter Schytt	03/11 1981	(GT 1982: v)
7) S. Thostrup	25/11 1987	(GT 1987: xii)
8) Staffan Helmfrid	03/12 2002	(GT 2003: ii)

Galathea medaillen (*1916/1919)

1) Johannes Schmidt	07/10 1930	(GT 1933: 177)
2) A. Defant	09/04 1935	
3) Bjørn Helland-Hansen	06/04 1948	(GT 1949: vi)
4) Hans Pettersson	25/04 1950	(GT 1950: vii)
5) H.U. Sverdrup	09/10 1956	(GT 1956: vii)
6) Johs. Humlum	07/12 1976	(GT 1976: viii)
7) Johs. Nicolaisen	07/12 1976	(GT 1976: ix)
8) Sofus Christiansen	01/03 1988	(GT 1988: iv)
9) Anders Rapp	04/02 1992	(GT 1992: xi)
10) Compton James Tucker	02/11 2004	(GT 2004: vii)

Hans Egede medaillen (*1916/1919)

1) Peter Freuchen	20/05 1921	(GT vol. 26:39)
2) Godfred Hansen	20/05 1921	(GT vol. 26:39)
3) Morten P. Porsild	29/05 1921	(GT vol. 26: 39)
4) Knud Rasmussen	02/12 1924	(GT vol. 28:3)
5) Roald Amundsen	15/09 1925	(GT vol. 28:129)
6) Lauge Koch	01/11 1927	(GT vol. 30: 209)
7) H.G. Watkins	02/03 1932	(GT vol. 35: 1)

8) Therkel Mathiassen	06/12 1932	(GT vol. 35: 168).
9) Ejnar Mikkelsen	10/01 1933	(GT vol. 36: 210).
10) Kaj Birket-Smith	05/12 1933	(GT vol. 36: 145).
11) Hans W:son Ahlmann	02/02 1937	(GT vol. 40: vii).
12) Pálmi Hannesson	04/11 1947	(GT vol. 48: vii).
13) Eigil Knuth	18/11 1951	(GT vol. 51: viii).
14) Helge Larsen	01/02 1955	(GT vol. 54: v).
15) Vivian Fuchs	09/04 1959	(GT vol. 58: vi).
16) Paul A. Siple	02/02 1960	(GT vol. 59: x).
17) Willi Dansgaard	02/11 1971	(GT vol. 70: ix).
18) Børge Fristrup	02/11 1971	(GT vol. 70: xi).
19) Knud Ellitsgaard-Rasmussen	07/12 1976	(GT vol. 76: x).
20) Jørgen Meldgaard	07/12 1976	(GT vol. 76: x).
21) Bent Fredskild	04/11 1980	(GT vol. 81: x).
22) Gunnar Östrem	12/10 1982	(GT vol. 83: v).
23) Trevor Lloyd	10/04 1984	(GT vol. 84: iv).
24) Preben Gudmandsen	25/11 1986	(GT vol. 87: x).
25) Niels Steen Gundestrup	03/03 1992	(GT vol. 92: xii).
26) Johannes Krüger	01/10 1996	(GT vol. 98: ii).
27) Bent Hasholt	01/10 1996	(GT vol. 98: ii).
28) Svend Funder	04/10-2005	

**) Ved de ældste tildelinger er tidspunktet datoen for Rådets protokollerede beslutning; for de senere er angivet tidspunkt for medaljens overrækkelse.*

Erslev-prisen (*1995)

For fremragende indsats i formidling af geografisk videnskab

1) Kristen Marius Jensen	18/11 1996	(GT vol. 97: iii).
2) Horst Meesenburg	18/11 1996	(GT vol. 97: iv).
3) Poul Holmelund	19/05 1998	(GT vol. 98: ii).

Niels Nielsen-prisen (*1995)

Til belønning af yngre forskere, der har ydet lovende resultater

1) Hanne Hvidtfeldt Christiansen	18/11 1996	(GT vol. 97: iv).
2) Thorbjørn Joest Andersen	03/12 2002	

3) Birgitte Lind Petersen

03/12 2002

Uddelingskriterierne for omtalte hædersgaver

Selskabets guldmedaille. Redegørelse for specifikke kriterier er ikke bevaret, men af bestyrelses- og rådsreferater fremgår det, at medaillen tildeles for 'fremragende geografisk forskning'. Medaillerne er uddelt til såvel internationale som nationale forskningsrejsende eller deres efterladte.

Egede og Galathea medaillerne er begge sølvmedailler: Uddelingskriterierne er omtal i GT vol. 25: 89 (1919-20). Egede medaillen skal tildeles 'fortrinsvis for geografiske undersøgelser og forskninger i Polarlandene'. Galathea medaillen tildeles 'fortrinsvis for geografiske undersøgelser og forskninger på den øvrige del af Jorden'. Begge medailler kan også tildeles personer, hvis rejser og studier i særlig grad har fremmet dansk erhvervsliv.

Vitus Bering medaillen er ligeledes en sølvmedaille. Uddelingskriterier er omtalt i GT 1942: 11-14 og angiver helt kort, at medaillen 'tilkendes som belønning for fremragende ydelser i den geografiske videnskabs tjeneste'. Medaillen kan adfølges af en pris. Medaillen uddeles normalt ca.hvert 5. år.

Selskabets priser er ofte blevet overrakt af Selskabets protektor eller præsident.

Praktiske oplysninger

Stemplerne til de tre ovennævnte medailler opbevares hos:

Den Kgl. Mønt, Solmarksvej 5, 2605 Brøndby.

Levering: 6-8 uger. Medaillerne påføres navn.

For Bering-medailleens vedkommende findes en speciel fond, der kan dække såvel medalje-fremstillingen som en evt. pengegave/dækning af rejseudgifter

Erslev- og Niels Nielsenpriserne består i et diplom og et beløb, der hidtil har været 5.000 kr.

Fortegnelse over figurer til 'De første 125 år'

Kapitel I

- 1) Edv. Erslev, 1824-92, stifter og førstesekretær 1876-86.
- 2) J. P. Trap, 1797-1880
- 3) Steen Andersen Bille, 1797-1883
- 4) L C H.C, greve Holstein Holsteinborg

Kapitel II

- 5) De undersøgte dele af Afrika 1850 og 1885.
- 6) Ole Olufsen, sekretær 1903-24.
- 7) H.V.Ravn, vicepræsident 1899-1904, farvandsdirektør.
- 8) P.N. Nieuwenhuis, vicepræsident 1914-22), generalmajor.
- 9) Selskabets lokaler 1909 med møbler skænket af A. Hertz
- 10) Fr. A. Cook 1909, ved hans udnævnelse til æresdoktor.
- 11) Mylius-Erichsen, (ved 'den litterære ekspedition').
- 12) J.P. Koch, 1870-1928.
- 13) Høegh Hagens kortskitse over den indre Independence Fjord.
- 14) H.P. Steensby, 1875-1920.
- 15) G. Hatt, 1884-1960 .
- 16) Th. Thoroddsen, 1855-1924.
- 17) Professor Olufsen foran sit telt i Ahaggar, Saharaeksp.
- 18) Professor Martin Vahl, 1869-1946.
- 19) Fregatten 'Tordenskjold' som kabelskib for 'Store Nord'.

Kapitel III

- 20) Generalkonsul Johan Hansen 1861-1940, vicepræsident 1923-40.
- 21) Selskabets residens 1926-33 i sidefløjen til Amaliegade 33.
- 22) E. Castonier, sekretær 1924-31.
- 23) Knud Rasmussen og kort over 'Den store Slæderejse' 1921-24 .
- 24) Lauge Koch, ved Marinens Heinkel He 8 fly.
- 25) Niels Nielsen, sekretær 1931-42 (fra Islandsekspeditionen 1923).
- 26) Carl Krebs, 'Kilde' (Haslund-Christensen). Krebs' broder, 'Bøffelen'.
- 27) Henning Haslund-Christensen 1894-1948 .

Kapitel IV

- 28) A.H. Vedel, viceadmiral, VP 1946-74.
- 29) N.E. Nørlund, VP 1946-55 , professor, direktør for Geod. Inst
- 30) Axel Schou sekr 1955-72, VP 1972-76 .
- 31) Kejsergade 2, residens 1960-64, beliggende nær ved Spormands hus.
- 32) Haraldsgade 68-70, residens 1964-85 .
- 33) Blokdiagram 'Gran Canaria' v Axel Schou .

Kapitel V

- 34) Einar Andersen, VP 1974-85.
- 35) Sv. Thostrup, VP 1976-93.
- 36) Niels Kingo Jacobsen sekr. 1972-92, VP 1985-97.
- 37) S. Haslund-Christensen VP 1993-
- 38) Selskabets ny residens, Østervold 10
- 39) Mødelokalet, Østervoldgade 10, 2005
- 40) Kortudsnit fra KMJ 'Tilplantede og opgivne landbrugsarealer'
- 41) Satellitbillede med tilnærmet mål for plt. tørstofproduktion .
- 42) Eigil greve Knuth, 1903-1996, opfattes af mange som Danmarks 'sidste store polarforsker' med baggrund i hans pionérindsats på Peary Land.
- 43) Temperaturer fra istiden til nu, ved W. Dansgaard
- 44) Kort over vand i jorden fra HBMs atlas.
- 45) Blokdiagram fra J. Krüger .
- 46) Danske byers vækst, Chr. Wichmann Matthiessen .

Det Kongelige Danske Geografiske Selskab

DE FØRSTE 125år

1876-2001

ISBN 87-87945-74-6